

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2019
2

Halász Rita prózája | Bárdos László, Petőcz András,
Tóth Erzsébet versei | Biró Annamária, Buda Attila,
Farkas Charlotte, Nagy Levente és Teller Katalin tanulmányai |
Békefi Ákos és Vincze Ferenc képregénye | Kritikák Jelena
Lengold, Ivana Dobrakovová, Petr Šabach, Robert Menasse,
Christoph Ransmayr és Lucian Boia könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 18. évfolyam

Szerkesztők:

Bíró Annamária (*tanulmány*), Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*gyakornok*)
Vass Norbert (*kritika*), Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Dávid Emma Bernadett

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio, Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion, Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen, Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget, Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló, Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld, Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly, Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj, Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsa

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Petőcz András: <i>Fent, a magasban</i> (Magyar Napló, 2019/2.)	3
Miklya Zsolt: <i>Mezőség asztala</i> (Vigilia, 2019/1.)	4
Bárdos László: <i>Őszike</i> (Műhely, 2019/1.)	5
Halász Rita: <i>Kánikula</i> (Alföld, 2019/1.)	6
Saitos Lajos: <i>Ha lesz feltámadás</i> (Confessio, 2019/1.)	13
Vargha Bálint: <i>Alkalmaz</i> (Tempevölgy, 2019/1.)	14
Tóth Erzsébet: <i>ázsiai márvány</i> (Forrás, 2019/2.)	15
Fehér Imola: <i>Dialógusok</i> (Korunk, 2019/1.)	16

■ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA

Nagy Levente: <i>Jókai, Eminescu és a Monarchia</i>	20
Teller Katalin: „ <i>Forró vérű dalmata</i> ”	34
Buda Attila – Farkas Charlotte: <i>A Monarchia – háborús fényben, de inkább az antant ellenfényében</i>	53
Biró Annamária: <i>A gyermek a századelős Bécsben</i>	64

■ KÉPREGÉNY

Békefi Ákos – Vincze Ferenc: <i>A K.U.K. egy napja</i>	78
--	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Veronika Zwing: <i>Mi újság az osztrák irodalomban?</i>	84
Nagy Marietta: <i>A magyar szépirodalmi művek fordításai és fogadtatásuk Törökországban 2.</i>	91

■ KRITIKA

Ferencz-Fehér Dorottya: „ <i>Nincs boldog szerelem</i> ” (Jelena Lengold: <i>Vásári mutatványos</i>)	98
Nagy Csilla: <i>Mellékbátások</i> (Ivana Dobrakovová: <i>Tóxo</i>)	103
Hanzelík Gábor: <i>Ártatlan interpretációs csapdák</i> (Petr Šabach: <i>Ártatlan szeszcsapdák</i>)	107

Goda Regina: <i>Európa és a disznó meséje</i> (Robert Menasse: <i>A főváros</i>)	112
Tinkó Máté: <i>Rögeszmék díszes labirintusa</i> (Christoph Ransmayr: <i>Cox vagy az idő múlása</i>)	117
Miskolczi Ambrus: <i>Hűsz év múltán</i> (Lucian Boia: <i>Istorie și mit în conștiința românească</i>)	122

■ REPERTÓRIUM

2019. január–február (Zahari István)	128
--------------------------------------	------------

■ SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-DÍJ

Takács Zsuzsa	149
Csordás László	152
László Márk	154
Számunk szerzői	157

Makkai T. Csilla gyakornokunk Oláh János
Szerkesztői Ösztöndíjban részesült.

Lapszámunk borítója Békefi Ákos képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:
Nemzeti Kulturális Alap,
Miniszterelnökség,
Nemzeti Együttműködési Alap,
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő,
Logobox

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

LOGOBOX
higiéniai termék kereskedelem

Petőcz András

FENT, A MAGASBAN

felt, a magasban ülsz, *csillámló sziklafalon*,
nézed a világot magad körül, miként mozdul,
miként mozdul mindaz, ami körülvesz téged
ebben a nagy-nagy mozdulatlanságban

olyannyira aprónak tűnik minden!, látod a Dunát,
ugrani volna kedved, innen, a magasból, csillogása
csábít, úgy látod, papírhajók úsznak rajta, játékok
csupán, és a túlsó parton autók modelljei

azt hiszed, *megállt az idő*, hogy örökkévaló az,
ami mostanság a tiéd, a sziklafal, a papírhajó,
a játékautók a messzeségben, és a különös öröm,
szokatlan nyugalom, ami beléd költözött

persze, mindez már semeddig sem tart, suttogod,
valamiféle magassággal kérkedsz, ami nem a tiéd,
azt hiszed, messzire látsz, holott csak valami sajátos
tudatállapot, meg a fénytörések csapnak be téged

alig vagy jelen!, kibotorkálsz majdan az időből,
a sziklatetőt, amit annyira szerettél, elhagyod végleg,
vándor, te is nemsokára nyugszol, ne félj, suttogod,
és csak bámulod egyre a papírhajókat

csillámló sziklafalon ülsz, végtelen nyugalom,
mozdul a világ, ami mozdulatlan, örökké ugyanaz,
úsznak a papírhajók, a túlsó parton autók modelljei,
és te ugrani készülsz, csábít a víz csillogása

Magyar Napló, 2019/2.

Miklya Zsolt

MEZŐSÉG ASZTALA

Felöltöztetni egy asztalt mit jelent,
hogyan is lehet? Ha van elég abroszod,
köztük színes és fehér, áttört és hímzett,
szedett és beleszövött, az még nem elég,
ahogy az sem, hogy méreteikben
egymáshoz passzoljanak, és a rétegek
épp annyit mutassanak a következőből,
mint mondjuk egy felvillantott boka.
Hiszen az abroszrétegek, ha illeszkednek is,
és királynői méltósággal mutatják immár
ég felé tárt lapjukat, a kegyelem helyét,
még mindig üresek, színeik és mintáik,
réseik és rojtjaik, kereszteződő szálaik
csupán átengedik a színhelyet
a kenyeret a szálakra helyezőnek.

Vigilia, 2019/1.

Bárdos László

ŐSZIKE

Megöregszem hamar, higgadt, lassú leszek,
kimérem lépteim a földön.

Nem hajszolom, szilaj, sok üzenetemet,
akkor már nem követelődzöm.

Ahol éppen ülök, remélek megmaradni,
nem lesz se hajam, se fogam.

Bottal közlekedem, s ha gyaláznak, az annyi,
mint egy múltékony szélroham.

S bárhová, bárkihez tévedek, benyitok,
olyan lesz, mint egy kötelesség;
jelenlétem merev, fakó, szűkreszabott,
már alig várják, hogy levessék.

A lányok örömet, gyöngédséget, szerelmes
izgalmat nem adnak nekem.

És az arcuk, mint a térdük, sima, kerek lesz,
s kifejezéstelen.

Műbely, 2019/1.

A hagyatékából közzétette: Fetykó Judit

Halász Rita

KÁNIKULA

Meztelenül fekszünk az ágyban. Három napja nem húzom fel a redőnyt, felesleges, éjjelre sem hül le a levegő. Anyád utál, mondom Gergőnek, és virágpermetezővel spriccelem magamra a hideg vizet. Nem hibáztathatód érte, lássuk be, nem volt túl jó a belépőd, válaszolja. Vállat vonok, legalább apád szeret. Csak reménykedik, hogy egyszer ő is sorra kerül, mondja, és miközben felül, nagyot nyújtózik. Gergő kijelentését eleresztem a fülem mellett, gyorsan témát váltok, kibírhatatlan ez a hőség, sóhajtok fel. Megszólal a telefonja, fel-alá járkál a szobában, a haját babrálja. Apa rosszul lett, be kell menni a kórházba.

Kit hívsz?, kérdezem, és a fogkrémet kinyomom a tubusból. Az öcsémet, válaszolja. Mindig így mondja, öcsém, az öccse viszont sosem mondta azt, hogy bátyám. Mosom a fogam, a telefon hosszan kicsöng. A strandon van, biztos épp fürdik, mondom, miután kiköpöm a fogkrémet. Közelebb jön, nézi, ahogy arcot mosok, a hajamat is bevizezem. Nagyon képbem vagy, válaszolja Gergő. Félóránként oszt meg egy képet, magyarázom.

A taxiban az öccse végre felveszi a telefont, valószínűleg azt kérdezi, elinduljon-e most rögtön, mert Gergő azt válaszolja, nem tud semmit, majd a kórházból visszahívja. A Korányi előtt vékony, félmeztelen, borostás férfiak cigiznek, a folyosón is érezni, a kórteremben összekeveredik a fertőtlenítő és a betegség szagával. Az apja a közelebbi ágyon fekszik, karjában branül, infúzió, orrában műanyag cső. Csak egyszer találkoztam vele, amikor a születésnapját ünnepeltük. Bablevest főzött, és a színdarabról beszélt, amit szeptemberre akart befejezni. Gergő nem sokat mesélt róla, annyit tudok, hogy régóta beteg, és hogy kiskorukban elhagyta őket.

Szia apa, eljöttünk, mondja Gergő halkán. Válasz nincs. Egymásra nézünk, szorul a torkom, amikor nem látja, letörök egy könnycseppet. Úgy érzem, nem lenne helyénvaló, ha elsírnám magam. Vajon van erre valamilyen szabály, ami kimondja, hogyan kell viselkedni, mit kell mondani ilyen esetben? Az egész szobát belepi valami láthatatlan ragadós massa, semmihez nem akarok hozzáérni. Gergő széket hoz, azt mondja, üljek le, inkább csak suttogja, egyikünk sem mer hangosan beszélni. Felhívom az öcsémet, mondja, és kimegy a szobából.

Nem tudom, mit csináljak, itt vagyok az apjával kettesben. A karja vékony, mint az enyém, alig lélegzik, az arca beesett. Gondolatban körberajzolom az előreugró homlokot, a markáns orrot. Amikor rádöbbenek, mennyire hasonlít Gergőre, szépnek látom. Hosszú a körme, levághatnám. Kereshetnék egy neszesszert, benne kisollóval. Megnézhetném a szekrényben, de nem akarok hozzányúlni a fogantyújához, amúgy is lehet, hogy a táskájában van. Ki kellene cipzároznom, matolni kéne benne, turkálni, kutakodni a neszesszerért, a neszesszerben a kisollóért. Ha megtalálnám, a keze alá újságot tehetnék, arra esnének a levágott körömdarabok, hozzá se kéne nyúlnom, úgy dobnam ki a szemetesbe. Lehet, elhúzná a kezét, véletlenül belevágnék, vérezne is, a nővérektől kellene vattát kérnem. Nem vágom le a körmét. Az ágyneműt nézem, a kórházi pecsétet a kék tintával, gyűrődéseket, halvány foltokat, van egy-két szakadás is, a térdhajlatomról közben lecsurog egy izzadságcsepp.

Nyílik az ajtó, Gergő az. Kíváncsi vagyok, mit beszélt az öccsével, de inkább nem kérdezek semmit. Gergő annyit mond, meg kell keresni az apja pénztárcáját. Ez azt jelenti, hogy muszáj hozzáérnem dolgokhoz. Átkutatom a szürke szövetnadrágot, a köntöst, a bőrtáskát, épp csak az ujjam hegyével tapogatok. Mitől undorodom ennyire? Nyílik az ajtó. Megtalálták a pénztárcát?, kiabál be egy kövér, fehérköpenyes nő, gondolom az egyik nővér. Az egész arca fénylik az izzadságtól, az enyém is biztos ilyen. Visszafogottan megrázom a fejem, hogy lássa, így is lehet, ilyen szép csöndesen. Közelebb megy az ágyhoz, úgy kérdezi hangosan. András bácsi, hová tette a pénztárcáját? Idióta. Honnan tudná, amikor már beszélni sem tud. Tiszta sor, a pénztárcát ellopták, mint a barátnőmet múltkor a szülőszobáról. Ide tettem, mondja remegő hangon az apja, és a párna alá mutat. Gergő majdnem felugrik örömeiben.

Kérsz inni?, kérdezi Gergő jó hangosan, az apja bólogat. Ahogy próbálja felültetni, mindig visszacsúszik. Ideadod azt a szívószálat?, kérdezi tőlem, és a kisszekrény felé mutat. Bevillan a kép, ahogy meztelenül térdelek egy széken az öccse szobájában, és az asztalról fekete szívószállal felszívok egy csík kokaint.

Nem maradunk sokáig, a nővér szól, a bácsinak pihenésre van szüksége. Segítünk neki visszafordulni a fal felé, a hátát törülközőkkel támasztjuk ki, mint az újszülötteknek. Márk is mindjárt jön, mondja Gergő, én pedig összerendezem, ahogy meghallom az öccse nevét.

A Komjáthy-nál szálllok le a repülőről, álmomban itt van a Himálája, az uszoda mögött magasodik. Meg akarom mászni, de eszembe

jut, hogy Gergő apja is itt lakik, meglátogatom. A lépcsőházban azon gondolkodom, hogy akár le is feküdhetnék vele, de ekkor megszólal a telefon.

Kinyitóm a szemem, még sötét van, csak halványan látom Gergő körvonalait, törökülésben ül az ágyon. Apa meghalt, mondja, én pedig villant kapcsolok. Zavar, hogy meztelen vagyok, gyorsan felveszek egy bugyit meg egy atlétát, mintha erre is lenne szabály. Például, ha meztelenül ér a halál híre, azonnal öltözzünk fel. Nem tudom, mit kellene mondani, a sajnálom erőtlen, a részvétem hivatalos, végül megölelem. Mi a faszért nem tudták megmondani, hogy meg fog halni, kérdezi Gergő, és alsógatyát vesz fel. Ők látnak haldoklókat minden nap, nem én. Nem kellett volna hazajönnünk. Próbálom megnyugtítani. Reggelig beszélgetünk, nincs nagy zokogás vagy ilyesmi. Nem tudom, mit kell csinálnom, mondja valamikor hajnalban. Aludjunk, válaszolom. Azt szabad?, kérdezi. Ilyenkor, hogy meghalt az apám, szerintem én aludhatok?

A temető előtt állunk az üres parkolóban, Gergő és én, két fekete ruhás alak a poros úton. Három órával hamarabb érkezünk, Zolikát és Márkot várjuk. Zolika Gergő féltestvére az apja második házasságából. Ez természetesen azt jelenti, hogy Márk féltestvére is, de örömmel nyugtázom, hogy Márk mint viszonyítási pont kezd eltűnni, és helyébe Gergő lép. Gergő apja, Gergő anyja, Gergő féltestvére. Márk többé már nem Márk, hanem Gergő öccse.

A hajam száraz, pedig vizes volt, amikor elindultunk. Gergő szerint nem illik szandálban jönni, de nem volt zárt cipőm. A körömlakkot indulás előtt gyorsan lemostam, a fülbevalót kiszedtem. Nem tudom, hogy szabad-e ilyenkor sminkelni, végül tettem egy kis szemceruzát. Megérkezik Zolika, szemüveges, alacsony, gyorsmozgású fiú, se Gergőre, se az apjára nem hasonlít. Mindjárt jövök, mondja Gergő, és elindul a temető irányába. Zolika közelebb jön, az időjárásról beszélgetünk. Még mindig jobb, mintha zuhogna, nem európai embernek való ez a kánikula, nincs rosszabb annál, mint amikor messze a sír, és az ember tocsog a sárban. Még hogy nincs klímaváltozás, a sok ernyőtől nem is látni semmit, jó ez a legyező. A legyezőről Sevilla jut eszembe, de mielőtt a vásárlás körülményeit kezdeném ecsetelni, Zolika megkérdezi, nem rossz-e, amikor így hármasban találkozunk Gergővel és Márkkal. Ez lesz az első alkalom, válaszolom. És Gergő ezt hogy bírja? Most bocs, de én biztos nem tudnám elviselni, ha a csajomat a tesóm kúrogatta volna.

Nem mondok semmit, az első este jut eszembe Márkkal. Bort it-tunk, beszélgettünk, aztán behúzta a függönyt, és egy kis átlátszó műanyag zacskót vett elő. Megpöckölte, kipattintotta a zárat, a fehér port az asztalra szórta. Rutinosan rendezgette, simította, a bankkártyájával ütögette, öt csikra osztotta. Ez lesz a tiéd, mutatott a leghosz-szabbra. Melyik a jobbik orrlyukad? Nem értettem a kérdést. Ott ültem az asztalnál, és azt gondoltam, most kéne hazamenni. A szívószálat – fekete, vastag, kábé nyolc centis – a bal orrlyukamhoz tette, igazítsam meg, mondta, én meg beljebb toltam. Fújjam ki a levegőt, háromra szívjam fel. Filmek jutottak eszembe, ahol szétesett nők a mosdóban szipognak és a mutatóujjukkal dörzsölik az orrukat. Nem emlékszem, hogy lett volna a kezükben szívószál. Márk azt mondta, ha még soha nem csináltam, próbáljuk először kokain nélkül, a ritmus miatt. Egy-kettő-há-rom! A rom után szívjak, ne romra. Második próbálkozásra összehoztuk, mehetett élesben. Befogtam a jobb oldali orrlyukamat, ő tartotta a szívószálat, kövessem majd a fejemmel, ez fontos, mondta. Lehajoltam, majdnem lesöpörtem a cuccot a hajammal, felszisszent, összefogtam. Akkor háromra.

Gergő közben mellém ér, átkarol. Hol van Márk?, kérdezi Zolika. Most írt, ne várjuk meg, késni fog. Nem azt mondta, hogy ő azono-sítja majd apucit? Ezt az egyet kértem, kezdi Zolika, tudod, mindent megcsinálok, csak ezt ne kelljen. Gergő lefelé néz, a cigijét pöcköli. Majd én azonosítom, mondja. Zolika a homlokát törölgeti, úgy foly-tatja. Azt hallottam, ilyenkor nagyon szépen elkészítik. Tudod, felöl-töztetik meg korrigálják a hibákat, hogyha az álla leesik, felkötik, szóval olyan lesz, mintha aludna. Gergő eltápassza a csikket. Akkor nem akarod te csinálni?, kérdezi Gergő, és eltápassza a csikket.

A ravatalozóban állott, poshadt szag. A terem közepén üres kopor-sótartó, a fal mellett elnyűtt, valamikor csillogó aranyszínű szövettel bevont székek. Hátramegyünk a személyzeti részhez. Kazettás magnó az asztalon, mellette urna, hosszabbító, nagy fakereszt, szerszámok, szemfedő, szivacs. Mint egy lepusztult vanitas csendélet, koponya nél-kül. Az asztalon fehér spirálfűzet, rajta fekete betűkkel: HALOTT ÁTVÉTELI NAPLÓ. Kíváncsi vagyok, milyen rubrikák vannak benne. Dátum, halott neve, átvettem? Nem merek belelapozni. Nyílik az ajtó, két férfi gördíti be a zárt koporsót. Tessék kérem közelebb jönni, mondja az egyik férfi. Hárman állunk egymás mellett, az utolsó pillan-atban Zolika is velünk maradt. Szépen elkészítettük, felöltöztettük abba a ruhába, amibe kérték. Mutathatjuk? Biztos, hogy felkészültek?

Úgy értem, lélekben? Valószínű, nem, de azért mutassa, válaszolja Gergő. Akkor most tessenek figyelni, nyitjuk a koporsót. Itt van. Mindent megcsináltunk, rajta van az ing, a zakó, a nadrág, az alsóneműk is. Tessék megnézni, a cipőt is ráadtuk, meg lehet nézni, rajta van az óra is, amit kértek. Egyikünk sem mozdul. Tetszik látni? Ott az óra. Köszönjük, ő az édesapánk, mondja Gergő, megfogja a kezem, elindulunk kifelé. Finom illatot érzek, időközben feldíszítették a ravatalozót, mindenhol pálmák és fehér virágok.

Kint megcsap a forráság, mintha hajszerítóból fújnák a levegőt. Nem azt mondtad, hogy szépen elkészítik?, fordul Gergő Zolika felé. Hogy felkötik a száját és letakarják a szemét? Ez durva volt. Ja, mint az a Munkácsy-kép, az üvöltő inas, mondja Zolika. Ásító, javítom ki automatikusan. Azért ez már tényleg csak a porhüvely, nem volt benne lélek, mondja Gergő. Azt olvastam, kezdi Zolika, hogy a lélek ilyenkor még hat hétig itt van. Lehet, most is itt lebeg a fejünk fölött. Szia apuci, mondja, és integet a levegőben.

Fél óra múlva kezdődik a temetés, a bejárat melletti padokhoz megyünk, Gergő még el akar szívni egy cigit. Idegesít, mégiscsak temető. Jönnek az emberek, mindenki bemutatkozik, idegenek kívánnak őszinte részvétet. Ki az az apáca?, kérdezi Zolika. Nem tudom, de úgy mutatkozott be, hogy majdnem apa felesége lett, mondja Gergő, mire Zolika, figyeld meg, jönnek majd a nők, mindenki ezt fogja mondani. Össze kéne terelni őket, jól mutatnának együtt, női kézilabda-válogatott, cserékkel együtt.

És ő ki? Lehet, hogy a kurvája, mondja Gergő, én meg rászólok, mintha egy temetésen nem mondhatnánk ki azt a szót, hogy kurva, mintha ez is szabály lenne. Mondom, hogy itt lesz az összes nője, csak ne verekedjenek össze, suttogja Zolika. Nézem a nőt, fekete, szűk rövid ruha, hosszú festett haj, egy csokor vörös rózsza a koszorúk közé. Az amerikai filmekben napszemüvege lenne, de itt jól látom a kisírt szemét. Gergő anyja lépked előre komótosan, igazi nagyasszony a teltkarcsú alakjával és vörös hajával. Gyönyörű vagy édes kisfiam, mondja, megpuszilja, és hosszan öleli. Nekem is ad két rövid puszit, és mintha egy halvány ölelésfélét is kapnék. Azon gondolkozom, ha lenne két fiam, mit szólnék egy olyan nőhöz, amilyen én vagyok. Gergőnek igaz van, időt kell neki adnom. Na, megjött, mondja Zolika, és Márk felé int. Nem fogom meg Gergő kezét, attól félek, a tenyérizzadásból téves következtetéseket vonna le, hiába gondolom eközben, hogy egy ilyen

helyzetben a tenyérizzadás megengedett reakció. Márk megveregeti Gergő vállát, lazának mutatja magát, de összeszorított szájjal beszél, alig lehet érteni, hogy mit mond és a szemöldöke is remeg. Na, szia, picike, mondja Gergőnek, és megöleli. Idegesít, mit picikézi le, de Gergőt láthatóan nem zavarja, úgy áll mellettem, mint valami ősplatán, nyugodt és határozott. Szia, Vera, fordul hozzám Márk. Hiába akarok természetes és könnyed lenni, érzem, ahogy vörösödöm.

Mit picikéz le itt téged?, kérdezem Gergőt, miközben a ravatalozó felé megyünk. Minden rendben, válaszolja, és megölel. Nézem a zárt koporsót, Gergőhöz tapadok, Zolika és Márk kicsit hátrébb állnak, visszafogott szípgóás, egy-két zsebkendő, de inkább csak a homlokukat törölgetik az emberek.

A temetés után a parkolóban várakozunk. Gergő és Zolika anyja körül is kisebb csoport alakul, messziről méregetik egymást. Zolika szervezi, ki melyik kocsival menjen a torra, hármunkat, mintha direkt csinálná, hátra ültet. Középen ülök, bal oldalamon Gergő, jobбомon Márk. Összeizzadva hallgatjuk Zolika feleségét. Láttad az Icát?, ugye, hogy meghízott?, az a szép nő, most mondd, nem értem, miért kell minden papnak ilyen hosszan beszélni, bezzeg a Keresztesi, na az remekelt, hallottátok, hogy válnak?, és az a nő a vörös rózsával? Tényleg apátok kurvája volt? Nem válaszol senki, az utat nézem, ahogy a fel-festett fehér csíkok eltűnnek az autó alatt.

Mindkettőjükhöz hozzáér a vállam. Márk egyfolytában fészkelődik, a teste is mintha megváltozott volna, talán kicsit hízott. Egy éve láttam utoljára. Felmentem hozzá, és arra kértem, csináljuk tisztán. Azt mondta, csináljam, ahogy akarom, ő nem tudja máshogy. Fél óra múlva már rutinosan pöcköltem a zacskót, egy libris törzsvásárlói kártyával rendezgettem a fehér port, hajam összekötve, nehogy leseperjem, felszívtam, ő hátulról dugott közben, a maradékot a fogamba dörzsöltem. Hajnalban taxit hívott, elment még egy adagért, kértem, ne menjen, azt mondta, muszáj. Addig önkielégítsek. És igyak bort, mert fel vagyok pörögve. Akkor már egy hete nem tudtam élvezni, inkább ittam. Amikor megjött, azt mondtam, nem szívok többet, de nem tudtam megállni. Reggel bedugult az orrom, próbáltam kifűjni, vérzett. Remegtem, a szám kiszáradt, attól féltem, leáll a szívem. Kértem, hogy vigyen kórházba, de nem vitt. Minden rendben lesz, válaszolta, és nem karolt át. Aztán lett valakije, nem találkoztunk többé. Sokáig hiányzott. Most azt gondolom, nem is ő, inkább a kokain.

Zolika bekapcsolja a rádiót, évszázados melegrekord dőlt ma meg az Országos Meteorológiai Szolgálat tájékoztatása szerint. Na, mit szóltok, kibírhatatlan ez a hőség, nem? Gergő egyenletesen lélegzik, a tenyere száraz, a szíve is normális ütemben ver. Közelebb húzódok hozzá, hogy a vállam ne érjen Márkhoz.

Alföld, 2019/1.

Saitos Lajos

HA LESZ FELTÁMADÁS

Az álom – az álom tökéletes.
Kinézek szobámból az ablakon
s látom egy éjszaka minden fát
kivágtak a szomszédos malomudvaron.

Oly világos lett hirtelen a táj,
mint amikor egy árnyas képre
rávetítenek egy napfényest.
Összemontácsolják s újra nőhet
a fű fa virág és meg kellett mutatnom
a csodát családomnak – álmomban...

Ha lesz feltámadás, az is így történik,
a temetőkertekben majd...
A feltámadottak kiülnek a sírhantjukra,
mind-mind megannyian,
anyám apám nagyapám s az összes
falumbeli rokon ismerős barát iskolatárs.
És diskurálnak – várják, hogy szeretteik
menjenek és vigyék haza őket
az ünnepi asztalhoz végre
ami már megterítettett!

Confessio, 2019/1.

Vargha Bálint

ALKALMAZ

Bementem szomorkodni egy McDonald'sba,
Alkalmazni magamon a falanszter szokásait.
Nosztalgiából is, hiszen amikor szomorú voltam,
Itt sajnáltam meg a legjobban magamat.
Örölni foggal a céltalan anyagot,
Várni, hogy a méreg arcomon kirügyezzen,
Megvetni a munkát, minek jussából az árakat levonják,
Lenézni magamat, hogy sajnálom a testemet,
Szégyellni, ha azon kapnak, ott tömöm a pofám.
De be kell látnom, most nem járok sikerrel.
Európai narancsok illatával orromban,
Energiától duzzadva lépek az utcára.

Tempevölgy, 2019/1.

Tóth Erzsébet

ÁZSIAI MÁRVÁNY

lágyan a vállamra huppan
ettől megrázkódom
és már lent is van a földön
mire eltaposom
már kettőt kell levakarnom a cipőmről
nyamvadt terroristák
azt hiszik, túljárhatnak az eszemen
pedig csak élni akarnak a növényeimből
himbálózni az idegeimen
de amikor már a bőröm alá is bejutnak
és a gyomrom körül kaparásznak
már nehéz eltaposni őket

Forrás, 2019/2.

Tóth Erzsébet 1951-ben született Tatabányán. Verset ír.
József Attila- és Babérkoszorú-díjas.

Fehér Imola

DIALÓGUSOK*#légyfontosmagadnak*

Jó reggelt! Miben segíthetek? *Á*, igazából csak körülnéznék. Izé. Virágot szeretnék venni. Igen, kérem, akkor jó helyen jár. Tudniillik ez egy virágüzlet. És kinek szeretne virágot venni? Valami különleges alkalom? Hátha segíthetek dönteni. Nem, nem, csak úgy. Megnézem, mi akad, és ha mégsem tudok dűlőre jutni, szólok.

Hm, szépek. Szálra is árulják vagy csak csokorban? Szálra is, értem. Hát nem is tudom. Szép, szép. Cserepes? *Á*, azok ott a sarokban. Nem, nincs árhoz kötve, csak tetszenie kell. Az ott a sarokban érdekes. Ja, hogy mű? Nem jöttem volna rá ebből a távolságból. Nem-nem, nem szeretném közelebbről megnézni, hagyja csak ott. Ezek itt? Ja, hogy kis koszorúk. Jaj, nem kérem, ott még nem tartunk. Hm. Valamit csak találok. Ó, hát a pulton is akad pár. Aranyosak. Sőt. Nézzem csak meg közelebbről! Ez itt egész csinos. Picit szúr, de... Igen-igen, tudom, az a kaktuszok dolga. Ezt kérném. Csomagoljam, vagy tegyem díszdobozba? Igen, kérem, felettébb jó ötlet. Csomagolja. Esetleg kis kártyácskát hozzá egy jókívánsággal vagy egy rövid üzenettel? Miért is ne? Jöhet. Remek. Így megfelel? Tökéletes! Mit írjak rá? Szeretettel. És kinek lesz, ha szabad kérdezzem? Nekem.

#eznemháromkívánság

Mondja, kérem. Mit szeretne? Boldog lenni. Ennyi? Rendben. Végül is érthető. És hogy szeretné ezt elérni? Elérni? Úgy érti, mint aki kinyújtja a kezét, és példának okáért levesz egy lekvárt a polcról? S ha nem érem el, veszek egy sámlit, rámászkok, és majd úgy? Ugyan, kérem, ne beszéljen zagyvaságokat. Milyen hasonlat ez? Nem vagyunk a közértben. Tételezzük fel, ön itt van, a boldogság meg ott. Itt ön valószínűleg boldogtalan, azért kívánczodik odaátra. Nem értem, miért kellene nekem most szomorúnak lenni? Alapvető emberi tulajdonság, hogy mindig azt akarjuk, ami nincs, ami a másé. Tehát ön most szomorú. Értem. Ön az általánosból vont le egy következtetést az egye-

dire. Nem, kérem, csak magára néztem. Rám? Igen, kérem, önre. És mit látott? Önt. És milyennek látott? Hogyhogy milyennek? Hát nem néztem. De látott? Csak nem figyelt. Figyeltem, csak nem önre. Mire figyelt? Eszembe jutott, hogy nem vittem ma el a gyerekeket az uszodába. Értem. És most emiatt aggódik. Nem, kérem, jól van ez így. Már amúgy is tudnak úszni. Hm. Akkor miért gondolta, hogy boldogtalan vagyok? Feltételeztem. Az emberek nagy többsége az. Ha leszűkítjük, aki rám szorul, az már félig feladta, önnek mi a baja? Semmi. Csak erre sétáltam. Vagyis önnek semmi baja? Elvileg nincs. Bár kicsit köhögök, de elmúlik. Mégis, mikor megkérdeztem, mit óhajt, azt mondta, boldog lenni. Persze. A boldogság múló állapot; mindig feltételekhez kötjük. Én szeretnék, persze csak ha lehet, örökre boldog lenni. Szóval ez a kívánsága? Igen. Megfontolta? Igen! Rendszerben. Teljesítem. Most pedig kérem, dobjon vissza a vízbe, ma nincs három kívánság. Azt csak ünnepnapkor teljesítjük. Akciós ajánlatunk.

Üdvözlettel,
Az AranyhalSzövetkezet

#pasirendel

Jó napot! Ügyfélszolgálat. Miben állhatok a rendelkezésére? Jó napot! Érdeklődni szeretnék. A honlapon az áll, hogy személyre szabott igényeinket is kielégítik. Ez minden termékükre érvényes? Igen, kérem, szinte minden feltüntetett darabunk személyre szabható. Mi érdekelné pontosan? Látom, nagyon jó ajánlataik vannak a héten. Pasit szeretnék rendelni. Igen. Most kifejezetten jó ajánlataink vannak. Tél végi leárazás. Van ahol 50 százalékos kedvezményt is kaphat, ha igénybe veszi a kuponunkat! Kupont? És azt hogyan? Kérem, mi sem egyszerűbb. Feliratkozik, kitölti az adatait, és kap egy törzsvásárlói kártyát. Az első vásárlásakor felhasználhatja a kódot, amit e-mailben leküldünk. Ennyi az egész. Körülnéztem az ajánlataik között, és egyik sem felel meg igazán. Értem. Érthető. Ezek a tavalyról megmaradt, kifutó darabok. Esetleg várhat a tavaszi kollekcóra. Láttam a felhozatalt, csak ajánlani tudom. Modern, szalonképes pasik. És milyen árkategóriában mozognak? Hát kérem, mivel monopolhelyzetben vagyunk, és eléggé felkapott a piac, megugrottak az árak. Akkor most rendelnék, személyre szabottan, átalakítva kicsit. Ha érti, mire gondolok. Persze, rendkívül

jó személyi edzőkkel, plasztikai sebészekkel és pszichológusokkal dolgozunk együtt. Minden megoldható. Esetleg kinézett egy árucikket, ami közel áll az elképzeléseihez? Igen, pillanat és mondom. B2JóPasil78. Remek. Üzleti politikánknak megfelelően kérem, írásban pontosítsa kéréseit és módosítunk, ahol lehet. Addig is, tegye kosárba a kívánt pasit, hogy lássa a rendszer, hogy az már foglalt. Ha szerencséje van, potom pénzért megkapja. Úgy lesz. Garancia van rá? Sajnáljuk, olyasmit nem vállalunk. Megérti, ugye? Meg. Nem gond. Küldtem is mailt, várom a visszajelzést. Egy héten belül szállítjuk, ha megfelel.

Mail alert:

A kosárban maradt a rendelése.

Szeretné?!?

aulait

Istenem! Láta? Megint kifutott a tej. Pedig csak mellette kellett volna állni pár percig és figyelni. Persze. Jobb dolgom sincs, mikor amúgy is laktózérzékeny vagyok. A szagát se bírom. Ó, hát ennyit se bízhatok magára. Miért nem figyelt oda? Fontos pötyögnivalója akadt az interneten? Igenigen, annak néztem utána, mennyi idő alatt fő fel a tej. És dűlőre jutott? Mire egy megbízható forrást találtam, ki is futott. Szóval maga a forrásban levő tejet otthagya egy biztos forrásért, ami ráadásul virtuális. Nem is valós. Hol él maga, kérem? Városon. De legyünk őszinték. A hirdetésben nem ez állt. Engem nem azért fizet, hogy nézzem a tejét. Megkértem csupán. Nem értem magát. Rosszul van tőle, mégis ezzel foglalkozik. Micsoda világ ez! Az egészen más. Kifutott. Ennyi. Van másik. Ez újratermelődik egy-kettő. Nem a világ végéig futott amúgy se. De kérem, nekem most dolgom van. Neki kell kezdjek annak, amiért elvileg fizet. Lemértem mindent, legközelebb jövök a tervekkel, és ha megfelel, neki is foghatunk. Remek! Meglátja, mennyivel egyszerűbb lesz az élete ezzel a pasztörizáló masinával. Nem kell a tej mellett ácsorogni s nézni, kifut-e vagy bent marad. De azért ezzel is lesz munka bőven! Ugyan! Mindössze egy 15 másodperces folyamat. Kettőt pislog, és kész. Pikk-pakk!

Korunk, 2019/1.

OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA

A különböző térelméletek, a transzkulturalitás és a transznacionális kutatások horizontján közép- és kelet-európai viszonylatban újabban ismételten felbukkannak azok a megközelítések, melyek mind a szép-irodalom, mind a kultúra egyéb területein megjelenítik a hajdani Osztrák–Magyar Monarchiát, és mintegy valamifajta eredetként rajzolják eléink ezt a többnemzetiségű régiót, mikor Kelet-Közép-Európa jelenlegi reprezentációját tárgyalják. Adódik a kérdés, miként is látszik jelenünk horizontjából az a Monarchia, mely múltként, hagyományként, esetleg traumaként ott rejtőzik számos európai kultúra rétegeiben. Mind a dicsőségesnek nevezett, de túl sok fényes haditettel nem rendelkező közös hadsereg, azaz a k. u. k. tud közös nevezőként szolgálni számos irodalmi mű vagy visszaemlékezés esetén, mind az útirajzirodalom, mely hangsúlyos műfajként mutatkozik meg az adott időszak tekintetében. Emellett a különböző társadalmi gyakorlatok és szokások hagyományának eredete is visszavezethető gyakorta a császári és királyi államalakulat hétköznapijaiba. Jelen számunkban különböző irodalmak és kulturális gyakorlatok kapcsán a Monarchia jelenben is izgalmas tradícióját vizsgáltuk, nem utolsósorban azért is, mivel száz év is eltelt felbomlása óta.

Nagy Levente

JÓKAI, EMINESCU ÉS A MONARCHIA

*Egy magyar (A Bárdy család) és egy román
(Szárnyaszegett géniusz) novella
az erdélyi polgárháborúról (1848–1849)**

Két olyan szerzőről lesz szó ebben az írásban, akiknek írói munkásságát nagymértékben meghatározta az Osztrák–Magyar Monarchiához való viszonyulásuk. Jókai írói életművének legfontosabb része a Monarchiában teljesedett ki, ő írta meg az első monarchiaregényt a térségben, még ha az kéziratban is maradt (*A jövő század regénye*, 1872–1874), és ő vált a magyar írók közül elsőként „a Monarchia területén élő népek közös olvasmányává”.¹ Mihai Eminescu (1850–1889) ugyan soha nem volt a Monarchia állampolgára, de jól ismerte azt. Gimnáziumi tanulmányait a Monarchia iskolájában, a bukovinai Csernovicban végezte, majd 1870–1871 között a bécsi egyetemen tanult. Publicisztikai munkásságában és a több ezer oldalra rúgó kéziratoss feljegyzéseiben kitüntetett figyelemben részesítette a Monarchia társadalmi, politikai és kulturális életét, elsősorban természetesen az erdélyi románok ürügyén. Az alábbiakban a két szerzőnek egy-egy közismert, az 1848–1849. évi erdélyi forradalomról szóló novelláját fogom összehasonlítani. A *Szárnyaszegett géniusz*ról (*Geniu pustiu*, Eminescu), valamint *A Bárdy családról* (Jókai) van szó.

A *Szárnyaszegett géniusz* első fejezetében egy szomorú éjszakán egy bukaresti kávéházban találkozik a regény narrátora Toma Nourral, az Erdélyből kivándorolt román értelmiségivel. Hosszú eszmecsere folytatnak a forradalomról, a világszabadságról, valamint az igazi románság mibenlétéről. Toma Nour később elutazik Bukarestből, majd néhány hónapra rá a narrátor levelet kap tőle Torinóból. A levélben Toma önéletrajzi naplójának a kézírata van. A továbbiakban a narrátor ezt a kéziratot adja közre. Ebből megtudjuk, hogy diákévei alatt Toma Nour megismerkedett Ioannal, aki egy bizonyos Sofiába volt szerelmes. Sofia meghal (azt nem tudjuk meg, miért), miközben Ioan révén

* A tanulmány az NKFIH 128 151 sz. pályázat támogatásával készült.

1 GÁNGÓ GÁBOR, *Az Osztrák–Magyar Monarchia irodalmi ábrázolása Jókaitól Esterházig*, Budapest, 2005 (akadémiai doktori értekezés), 71. <http://real-d.mtak.hu/31/>

Toma Nour megismerkedik Sofia nővérével, Poesisszel, aki egy „kis színésznő volt egy másodrendű színházban”.² Toma Nour és Poesis egymásba szeretnek, de szerelmük mégsem teljesezhet ki, mert Poesis (egyelőre tisztázatlan okokból) egy magyar grófnak, a város egyik „legzüllöttebb dandy”-jének a kitarottja lesz. 1848-at írunk, és kitör a forradalom: Ioan nyomban forradalmárnak áll, Toma Nour szerelmi bánatában pedig hegyvidéki szülőfalujába vonul vissza. Később ő is csatlakozik a felkelő román csapatokhoz, és a harcok során újból találkozik barátjával, Ioannal. A novella hátralévő része (az egész műnek kb. 60%-a) rémregénybe illő véres harcok – néhol már-már a giccs határát súroló – leírása. Miután véget ér a forradalom, Toma Nour Kolozsvárra megy, ahol a magyar gróf elhagyatott házában megtalálja Poesis búcsúlevelét. Ebből tudja meg, hogy annak idején miért hagyta el őt a szerelme: „Édesapám betegeskedett – én pedig nem tudtam pénzt keresni. Mit tehettem volna? Koldulni menni szégyelltem. Magamat adtam el hát” (391). Poesis sorai azt sugallják, hogy a levél írója öngyilkos lett. A befejezetlen novella utolsó fejezetében Toma Nour egy Néva-parti börtönben álmodozik Poesisről.

Nézzük csak *A Bárdy család* történetét: az erdélyi havasok közt megbújó kastély ebédlőjében 1848 tavaszán tizenhárman ülnek az asztal körül.³ A szerző sorra bemutatja a Bárdy család tagjait, akik közül a történet további alakulása szempontjából számunkra kettő igazán fontos: Jolánka, aki valójában nem is a család ivadéka, hanem egy igen távoli rokon örökbe fogadott árva lánya, valamint Bárdy Imre, aki viszont csak később lép színre. Jolánka és Imre egymásba szeretnek, közben kitör a forradalom és Imre önkéntes Mátyás-huszárnak áll. Imre elbúcsúzik a családtól és Kolozsvárra tart, de útközben román felkelők támadják meg. A túlerővel szemben azonban épp a románok vezére, egy bizonyos Numa decurio menti meg. Numa tudja, hogy a feldühödött felkelők, felismervén a megtámadott huszárban a Bárdy család tagját, meg fogják támadni a család kastélyát, ezért álruhát és menlevelet ad Imrének, hogy az Kolozsvárról segítséget hozhasson. Imre azonban későn érkezik, mert időközben a román parasztok felgyűjtják a Bárdy-kastélyt, mindenkit legyilkolnak és eltemetnek, a család „kis

2 Mihai EMINESCU, *Szárnyaszegett géniusz*, ford. SZAMOSI István = Mihai EMINESCU *Válogatott művei*, szerk., bev. KÖPECZI Béla, Európa, Budapest, 1967, 343. (A további idézetek is ebből a kiadásból vannak, és a főszövegben tüntetem fel a lapszámokat.)

3 A kritikai kiadást használtam: JÓKAI Mór *Összes művei*. [a továbbiakban ÖM] *Elbeszélések 2/A*, s. a. r. és jegyz. GYÖRFFY Miklós, Akadémiai, Budapest, 1989, 199–248. (Az idézett részek után szintén a főszövegben található a lapszámok.)

síró csecsemőjét” ráadásul élve. Egyedül a befalazott üregbe elrejtőző Jolánka marad életben, azonban őt is megtalálják a felkelők, akik a közös prédát épp meg akarják erőszakolni, amikor ismét feltűnik Numa és megmenti a lányt. Saját házához viszi, és majd miután egy furcsa játék során elnyeri a többi felkelőtől, mintegy feleségeként tartja. Közben Imre visszatér a segítséggel a felperzselt családi kastélyhoz, és megtudja, hogy Jolánkát Numa vitte magával. Nyomban Numa házához siet, aki pénzzel és útlevéllal látja el őket, és azt tanácsolja nekik, hogy Havasalföldön keresztül Törökországba meneküljenek. Ők azonban Magyarország felé veszik útjukat, de így a román felkelők karjaiba futnak, akik megölik őket, és levágott fejüket, jutalom fejében, Numához viszik. Erre Numa saját szobájába gyűjti a román felkelőket, majd saját magával együtt egy hordó puskaporral felrobbantja őket.

Ennyi a két novella története. Alaptézisem a következő: Eminescu ismerte Jókai novelláját, és a *Szárnyaszegett géniusz* egyfajta replikaként íródott Jókai szövegére. Nézzük előbb az irodalomtörténeti tényeket, vajon azok megengedik-e ezt az értelmezést. A *Forradalmi és csataképek 1848- és 1849-ből* című novellagyűjteményt 1850 júliusában tette közzé Jókai. Ebben *A Bárdy család* című novella igen előkelő helyen, rögtön a kötet első írásaként jelent meg. A kritika ugyan visszafogottan reagált az új Jókai-kötetre, a közönségsiker azonban annál nagyobb volt. 1872-ig (ekkor fejezte be Eminescu a *Szárnyaszegett géniusz* írását) még kétszer jelent meg magyarul (1861, 1870). Már 1850-ben a novella németül is napvilágot látott Lipcsében, majd 1866-ban Ferdinand Stolle, másod-harmadrangú német regényíró *Von Wien nach Világos* címmel Lipcsében kiadott történelmi regényében, már-már a plágium határát súroló módon fel is dolgozta Jókai novelláját.⁴

Mihai Eminescu 1866-ig a csernovici gimnáziumban tanult (Bukovina 1777 óta a Monarchia része volt), majd erdélyi körútra indult. Hosszabb időt töltött a balázsfalvi román görög katolikus gimnáziumban. Erdélyi barangolásai közepette, 1868 táján kezdte el írni a *Szárnyaszegett géniuszt*, melyet többszöri átdolgozás után 1871–1872-ben a pesti román folyóiratban, a *Federațiune*-ában közölni is szeretett volna. 1871-től Eminescu a bécsi egyetemre iratkozott be, ahol a Világoson született Ioan Slavici-csal bensőséges baráti kapcsolatot ápolt. Slavici ekkor, többek közt Eminescu biztatására, egy, a magyarokról szóló

4 HANKISS JÁNOS, *Jókai hatása a magyar szabadságharc külföldi képére*, Irodalomtörténeti Közlemények 61. (1957/3.), 230–235.; Györffy Miklós jegyzetei az *Elbeszélések* fenti kiadásához: 465, 470–471, 651–652.

cikksorozaton dolgozott (*Studii asupra maghiarilor*), amely a jászvásári Convorbiri Literare című folyóiratban 1871–1872 folyamán több részletben meg is jelent.⁵ Slavici visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Eminescuval e munkálatok során sokat beszélgettek a magyar irodalomról és kultúráról, nehéz elképzelni tehát, hogy ne került volna szóba Jókai novellagyűjteménye, amely az erdélyi románoknak a negyvennyolcas forradalomban játszott szerepéről *A Bárdy család* mellett még egy másik novellát is tartalmazott (*Az ércleány*).⁶

Legfontosabb bizonyíték azonban arra, hogy Eminescu biztosan hallott Jókairól, az nem más, mint a *Szárnyaszegett géniusz*ban található jellemzés Toma Nourról: „Egy ifjú a biliárdasztal fölé hajolva a zöld posztóra krétával az Ilma nevet írta. Azt hittem, Árpád fajából való, és emlékei tárházából szerelmese kedves nevét vagy *Jókai Mór regényeinek egyik magyar eszményképét idézte föl magában*” (318, kiemelés N. L.). Mind a román (Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Bălan), mind a magyar (Gáldi László) irodalomtörténészek e jelenet alapján úgy vélték, hogy Toma Nourt Eminescu a szilágysági származású Ionița Scipione Bădescu román íróról és publicistáról mintázta. Bădescu a pesti egyetemen tanult, Bágyai néven a Vasárnapi Újságban magyarul is közölt írásokat. Egyetlen román nyelvű verskötetete (*Poesii*) 1868-ban Pesten jelent meg Jovanovics György közoktatásügyi államtitkárhoz szóló ajánlással. Ebben több magyar szerző (például Petőfi, *Őrült*; Kölcsey, *Himnusz*) verse is szerepel román fordításban. Bădescu 1866-ban ismerkedett meg Eminescuval Balázsfalván, és szoros kapcsolatot ápolt a költővel egészen annak haláláig.⁷ Mindezek ellenére a Bădescu–Toma Nour azonosítás teljesen légből kapott.

5 Slavici magyarokról szóló művének egy részét Eminescu másolta le és küldte el a Convorbiri Literare szerkesztőjéhez, Iacob Negruzzihoz. Lásd: KÖPECZI Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, Akadémiai, Budapest, 1995, 154. A *Szárnyaszegett géniusz* keletkezéstörténetét lásd: Mihai EMINESCU, *Opere* [a továbbiakban EO] VI, szerk. Aurelia Rusu, Editura Minerva, București, 1982, 601–607.

6 Íme Slavici véleménye Jókairól: „Jókai sokat és elegánsan ír, de regényei vérszegények és unalmasak. [...] Az egyetlen írónak nevezhető magyar szerző, a *Mama és A bajusz* című vigjátékokat író Berczik” Convorbiri Literare 3. (1872/12.), 302. Jellemző Slavici irodalmi ízlésére és esztétikai felkészültségére, hogy a magyar irodalom igazi értékeit egész egyszerűen nem volt képes felismerni. A 19. század második felének magyar irodalmából csak a giccsbe hajló, felszínesen népies, operettes vonulatot értette – az általa hivatkozott Berczik Árpád (1842–1919) ugyan az MTA rendes tagja volt, de ma még irodalmárkörökben sem cseng ismerősen a neve – a magasabb irodalom fenségesebb hangjának meghallására Slavici-nak pedig egyszerűen nem volt füle. Ez azért különösen fontos, mert a magyar irodalom román recepcióját ez a torzult esztétikai magatartás határozta meg Slavici-tól Octavian Gogán át egészen a 20. század közepéig.

7 GÁLDI László, *A magyarországi román költészet a múlt század második felében*, Magyar-ágtudomány 1. (1942/2.), 282–283.

Véleményem szerint mind Eminescu, mind Jókai főhőseiket az erdélyi negyvennyolcas-negyvenkilences magyar–román polgárháborús események román hősről, Avram Iancuról mintázták. Jókai esetében nem nehéz felismerni azokat a jeleket, amelyek megengedik ezt az értelmezést, jóllehet Miskolczy Ambrus úgy vélte, hogy „*A Bárdy család* című elbeszélés feledhetetlen Numa tribunja” egy másik román szabadságharcos, Iosif Moga „személyiségvonásait és magatartását” élteti tovább.⁸ Vannak azonban a novellában olyan jelek, amelyek egyértelműen Avram Iancu felé terelik az azonosítást, és nem engedik meg, hogy bármelyik, szívünknek épp kedves román forradalmárt tegyük meg Numa decurio prototípusának. *A Bárdy család* megírásához Jókai két fontos forrást használt. Az egyik Szilágyi Sándor *A mőczok Erdélyben* (Magyar Emléklapok 1848–1849-ből, 1850, 357–375) című értekezése az 1848–1849. évi érchegységi eseményekről, a másik pedig egy friss, riportszerű beszámoló egy Tibor álnév mögé rejtőző szerző tollából a Brády család (*Tizenhárom Brády*, Magyar Emléklapok, 1850, 106–111). Szilágyi ezt írja egy helyütt Avram Iancuról: „Prófétának tekinté népe őt, ki nem egyet lőtt le közülök saját kezeivel” (374). Jókai novellájában Numa többször is saját emberei felett szolgáltat igazságot és öleti meg őket, vagy egyenesen saját kezűleg végez velük. Arról nem is beszélve, hogy a novella végén saját magával együtt az egész román csapatot a levegőbe röpti. (Lásd ezeket a jeleneteket: 212–213, 230, 248–249.) A Tibor álnév alatt megjelent riportnovella valós eseményt mesél el: 1848 októberének végén a Körösbányáról Brádra tartó Brády család tizenhárom tagját, valamint a családot kísérő román görög katolikus papot a román felkelők elfogják és lemészárolják. (A valóban létező család minden bizonnyal román eredetű lehetett, Jókai a név Bárdyra való átírásával egy kicsit magyarosított rajta.) Hogy a rémtörténet még horrorisztikusabb legyen, a román papot élve gyűjtják fel a román felkelők, Brády Pálné féléves fiát pedig szintén élve dobják a tömegsírba. E mézárások közepette jelenik meg egy férfiú, aki „a még életben álló ifjú nők egyikét kezén ragadva vonszolá a bokrok sűrűjébe. [...] A körülállók néhányan megértve a dolog titkát, hasonlót tön s az ifjú nőket illetlen módon vezetétek az első után. [...] Egy félóra múlva jött a csapat vissza, lándzsák nyelén hozva a vérbe fertőzött

8 MISKOLCZY Ambrus, *Egy román Jókai-regénybős viszontagságai 1848–49-ben*, Aetas 8. (1992/1–2.), 127. Az Avram Iancu-féle változat mellett érvel VITA Zsigmond, *Jókai Erdélyben*, Kriterion, Bukarest, 1975, 121. és Sorin MITU, *Transilvania mea*, Polirom, Iași, 2013, 411.

nőket.” A titokzatos férfi és az általa elvitt nő azonban nem tér vissza, ennek ellenére „Tibor” őt sem menti fel: „Ki volt a generál? Ki volt a gyalázatos nőfertőző? Sokan nem tudják, de mi az egyszerű mócz öltözetű férfiúban Jankut, a vadon fiát egy pillanatra megismertük. Hihetetlen ugy-e? És mégis úgy van.” (Magyar Emléklapok, 1850, 410–411.)

Jókai novellájában a nőkért jövő (pontosabban a Jolánkát megmen-tő) titokzatos alak egyértelműen pozitív minősítést kap. Vajon miért alakult át Jókai tollán a „nőfertőző” Avram Iancu nemes lelkű, oláh tribunná? A választ Jókainak az 1858. évi erdélyi útja alkalmával készí-tett feljegyzéseiből, valamint a Vasárnapi Újság hasábjain megjelent úti beszámolójából (*More patrio*) tudhatjuk meg. A feljegyzések közt ezt találjuk: „Jankura rálőnek, midőn egy magyar asszonyt megment.”⁹ A *More patrio*-ban még hosszabb beszámoló van: „Itt [Vidrán] egy pa-tak mellett láttuk üldögölni Janku Ábrahámot. Valami csárda volt ott, az előtt ült; faközöld kalapja szemére lehúzva, zilált haja, barnult arcát segített még szomorúbbá tenni. Ott ült senkire sem ügyelve. Valaki kérdezte tőle, hogy nem jön-e fel a sógorához a vízesés mellé. Nem fogadta el a kérdést. Nem akar ő most senkivel beszélni; ő vele sem törődik senki. A mióta ő szegény emberré lett és kopottan jár, azóta nem nagyon becsülik. *Ha valami jót lehet még felőle hallani, az a megmenekült magyaroktól jön, kik többen emlékeznek rá, hogy őket nagy veszélyből sza-badítá meg, amikor saját sorsosai többször rá is lőnek.* A szívekbe látó Isten ítél és kegyelmez; ember ne szóljon ehhez.”¹⁰ (Kiemelés N. L.) Más helyütt azonban Jókai azt is sejteti, hogy Iancu miért lett kopottan járó szegény ember: „Ide [Topánfalvára] jár fel Jánk Ábrahám is, a ha-vasok egykori királya; igen megviselt állapotban; apja mindenéből ki-tagadta, a legnagyobb szegénységre jutott, úgy jár kel, egyik házról a másikra, s nem tudja, hogy mihez lásson.”¹¹ És íme néhány megjegyzés a feljegyzésekből: „Jánk Ábrahám abba halt, hogy Zalatnán kiölt-ték az urakat. [...] Janku apjának testvéreit megütötte a guta a zalatnai gyilkolás hírére.”¹² Janku ezekben a szövegekben, ahogyan Numa is a novellában, tragikus hős. A forradalom idején elkövetett tettei meg-ütöközést keltenek még a legközelebbi családtagjaiban is: apja kitagadja a családi örökségből, unokatestvéreit pedig egyenesen megüti a guta.

9 JÓKAI MÓR *ÖM, Följegyzések I.*, s. a. r. PÉTER Zoltán – PÉTERFFY László, Akadémiai, Budapest, 1967, 237.

10 JÓKAI MÓR *ÖM, Cikkék és beszédek V.*, s. a. r., H. TÖRÖ Györgyi, Akadémiai, Budapest, 1968, 162.

11 *Uo.*, 154.

12 JÓKAI, *Följegyzések*, 235, 237.

Avram Iancu alakjában Jókai az isteni igazságszolgáltatás szimbólumát láthatta: a fegyvertelen polgári magyar lakosságra támadó román vezér kiközösítéssel, szegénységgel és örülettel vezekel bűneiért. Igaz, ezek a feljegyzések nyolc évvel a novella megírása után születtek, de akkor is kísértetiesen hasonlítanak a novella egyes jeleneteire. A Iancu körül formálódó legendáról lehet, hogy Jókai már 1850-ben is hallott, az 1858. évi kirándulás során csupán a megerősítés végett jegyezte le ismét ezeket az információkat.

Az viszont tény, hogy a novellában Numa a Bárdy Imrével folytatott beszélgetés során Jókainak az 1849 áprilisában az Ésti Lapokban közölt *Politikai horoszkóp* című cikkében kifejtett nézeteit képviseli.¹³ Ebben Jókai a világszabadságért küzdő „nemzetietlen” republikánusokról fogalmaz meg óvatos kritikát: „Kimondjuk, hogy mi e nemzetiséget imádjuk nyelvében, ős jellemében, sajtáságaiban, még dallamaiban is, imádjuk mindenek felett. [...] Ti azt mondjátok, hogy a reszpublika eszméjéért megosztjátok a népfajokkal Magyarországot, földét, nevét, erejét; megtagadjátok, hogy magyarok vagytok, kerestek helyet, hol nem lakik magyar, de lakik a szabadság. Mi azt mondjuk, hogy inkább leszünk a börtönben, inkább a sírban, de Magyarországon, mint a szabadság levegőjében, de idegen földön.”¹⁴ A novellában, miután Numa keserűen ismerteti a román nép sanyarú sorsát és kulturális elesettségét, Bárdy Imre így felel: „Mi nem a nemzetiségért fogtunk fegyvert, hanem a világszabadságért.” Erre viszont Numa így reagál: „Azt rosszul tevétek. Nekem mindegy, akárki legyen felettem, csak igazságos legyen hozzám, s népemet emelje fel; míg te megosztanád néped nagyságát, hatalmát, befolyását, előnyeit, csak hogy uratlan hazában [értsd köztársaságban] élhess” (216).

Numa azonban nemcsak az író politikai nézeteit visszhangozza, hanem mitikus és isteni igazságosztó figura is egyben. Ezáltal nem a magyarok, hanem saját népe rosszabbik énjének ellenségévé válik. Minden bizonnyal nem véletlen a névadás sem. Numa ugyan románul nem jelent semmit, de szerintem a latin *numen* ~ *numinis*ből alkotta meg Jókai, amely Pápai Páriz Ferenc szótára szerint azt jelenti, hogy isteni erő, isteni akarat. És Numa valóban mintegy az isteni igazság birtokosaként ítélkezik, ráadásul saját társai felett: „Azt akarom tenni,

13 CSUKÁS István, *Jókai és a nemzetiségek*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, tom. XIII, supplementum I, 1973, 16–17.

14 JÓKAI MÓR *ÖM, Cikkék és beszédek* III., s. a. r. SZEKERES László, Akadémiai, Budapest, 1980, 180.

hogy megtisztítom a rablóktól és gyilkos gyűjtogatóktól a román nemzetet. Nyomorúk, ti! Nem dicsőséget, gyalázatot hoztatok mindenütt fegyvereinkre! Míg a hős a csatamezőn küzdött, addig ti, gyilkosok, nőket és gyermekeket fojtogattatok; míg a bátrak az ágyúk előtt álltak, ti az alvók házait rohantátok meg. Ki kell töröltetnetek a román nemzeti fiai közül. Hulljatok térdre, a halál rettenetes angyala áll előttetek. Imádkozzatok! E szavak már a földrengés zúgó hangján voltak elmondva. A decurio nem volt hideg, vértelen szobor többé, egy égő tűzalak látszott lenni, mely a népeket leheletével pusztítani jött le” (247–248).

Jóllehet mind Numának, mind Jókainak a nemzetiség a „politikai idolja”, Jókai szerint a nemzetiségen túl van egy felsőbb törvény is, nevezzük azt akár isteni, akár egyetemes erkölcsi törvénynek. A saját etnikumhoz, nemzetiséghez való vonzódás ezt nem írhatja felül. Numa igazi Krisztussá nemesedik, mert nemcsak népe rosszabbik részét, hanem saját magát is elpusztítja, mintegy vezeklésként, magára vállalva ártatlanul, mint Krisztus, népe bűneit is. A fentiek alapján árnyalnam Bényei Péter értelmezését, aki szerint Numa „szerepeltetésének és szólamának legfontosabb üzenete, hogy a magyar nemzetiségi háborúságban a magyarság a rác, az oláh nemzet öntudatosodási törekvéseinek kíméletlen és következetes ellenlábasaként lép fel.”¹⁵ Az kétségtelen, hogy a forradalmi eseményeket értelmezhetjük a nemzeti öntudatosodási törekvések összeütközéseként is, de itt nem csak arról van szó, hogy csupán a magyarok próbálták volna csírájában elfojtani a többi nemzetiség törekvéseit. Jelen esetben Jókai például nem ellenlábas szeretett volna lenni a románok nemzeti öntudatosodásának, hanem épp ellenkezőleg, szerette volna elősegíteni azt. A Bényei Péter által idézett Numa-beszéd a románok kulturális felemelkedésének szükségességéről teljes egészében Jókai véleményét tükrözi, és Jókai szinte szó szerint megismétli ezeket a gondolatokat az 1858. évi erdélyi útjáról szóló beszámolójában is.

Eminescu Toma Nourja Numa ellentétpárja, igazi anti-Numa. Lehet éppenséggel véletlen, és tűnhet akár belemagyarzásnak is, de szerintem megengedhető az a feltételezés, hogy a Toma Nour névben anagrammatikusan ott rejtőzik a Numa névalak: Nouma. Minden, amit Numa tesz, Toma Nour annak épp az ellenkezőjét teszi. Eminescu novellájának egyes epizódjai *A Bárdy család* történeteinek ellenpontozásai. Az egyik legerősebb epizód mindkét novellában az, amikor a narrátor

15 BÉNYEI Péter, „egy eltemetett világ halott dicsősége”. *A kollektív trauma és gyászunka Jókai Mór novellaciklusában (Forradalmi és csataképek)*, Studia Litteraria 48. (2011/3–4.), 99.

egy-egy fiatal lány megerőszkolását beszéli el. *A Bárdy családban* akkor kerül sor erre, amikor a felkelők már felgyújtották a kastélyt és a család összes tagját lemészárolták. Mint már említettem, Jolánkát néni a padláson egy fölkébe rejti el, de a felkelők ott is rátalálnak.

„Ájultan feküdt ott, kezében éles kés volt, mellyel meg akarta magát ölni, s midőn gyöngye kezei megtagadták ez iszonyú szolgálatot, kétségbeestében elhagyta eszmélete.

– Ah! – ordítanak az oláhok, arcaikon a vérszomj még iszonyúbb eszmék pokoli vigyorgásával vegyülve.

– Ez közös préda! – ordíták többen.

– Egy szép leány! egy úri kisasszony, hahaha! – röhögének, éppen rongyos oláhoknak való! – s piszkos, véres kezeikkel ragadták meg a leányka habgyöngéd karjait.

– Mi történik itt? – ordítá e pillanatban egy mennydörgő férfias hang. [...]

– Mi történik itt? – kérdé, s meglátva az alélt leánykát egy oláh kezében, parancsolá neki, hogy tegye le a földre.

– Ez is ellenségünk – felel az dacosan.

– Hallgass nyomorult, ki azt hiszed, hogy a román nemzet fiainak asszonyokat kell ellenségül keresni. Tedd le a földre” (229).

Eminescu novellájában akkor kerül sor erre, mikor Toma Nour egy román kisváros pópájának a házához ér.

„A pap az ajtó fölötti nagy vasszegezen csüngött fölakasztva. [...] A másik falnak dőlve a lánya állt, sápadtan, mint a fal; nagy, fekete, besett karikás szemével rémülten, örülten nézett a világba. [...] Fénytelen szemének démoni, örült kétségbeesést tükröző tekintetét azokra a részegségtől kipirult, zavarosan csillogó szemű emberekre vetette, akik a földön fetrengve őt nézték vad, állatias vágyakozással. [...]

– Ölj meg – könyörgött –, ölj meg, kérlek! Ölj meg engem is, mint az apámat, hálás leszek érte.

– Hehehe! Örültség! Mi? Hogy megöljelek, ugyan! Hallod István, meg akar halni! Nem, nem, nem! – tette hozzá ostoba nevetéssel – neked nem kell meghalnod.

– Nem kell meghalnia! – hagyták jóvá nevetve a többiek – ő a mi feleségünk, mindnyájunk felesége. Nem kell meghalnia.

A sorshúzásnál én lettem az első – mondta a vadember –, hagyjatok egyedül velem” (365–366).

Nem nehéz észrevenni a fenti két részletben a párhuzamokat: a kiirtott Bárdy család megfelelője a felakasztott pap, Jolánka megfelelője

a pap leánya, a közös préda megerőszkolására készülő román parasztfelkelők megfelelői pedig a magyar honvédek. Csakhogy Eminescu novellájának ebben a kiélezett helyzetében nem tűnik fel egyetlen emberséges magyar sem, aki megfékezne a részegen tivornyázó és erőszak-tételre készülődő honvédeket. Toma Nour ugyan Numához hasonlóan igazságosztó bosszúangyallá nemesedik, de nem azzal a komplexitással és finom művészi árnyaltsággal, mint ahogyan az Jókai novellájában történik. Toma Nour csak a mi és ők leegyszerűsített dichotómiájában képes gondolkodni, és nyilván miközöttünk csak jók, míg öközöttük csak rosszak vannak. Eminescu novellájában a másik hangjának, a magyar hangnak nincs helye. *A Bárdy család*ban Jókai engedi érvényesülni a román hangot is, sőt mi több, néha ő maga is ezen szólal meg. Az elbeszél világ komplexitásának az Eminescu által is követett leegyszerűsítése a giccs jellemzője. Az egyszerűsítés szükségszerű velejárója azonban a túlzás, mert másképp unalomba fúlna mindenfajta művészeti tevékenység, és már nem lenne képes semmiféle hatást kiváltani a befogadóból. Törvényszerű, hogy Eminescu is így tudja továbbvinni a történet fonalát: miután a pápa leánya próbálkozása ellenére sem tud öngyilkos lenni, Toma az ablakon keresztül lelövi, hogy a részeg magyar honvédek ne becsteleníthessék meg. A történetnek viszont ezzel még nincs vége, mert a honvédek még a halott testet is meg akarják gyalázní:

„Hehe! – röhögött János. – Ti a pópán nevettek, én meg a leányán. Azt hiszitek, hogy így holtan megszabadul tőlem? Nem, nem, nem! Hallod-e, kisleány, kelj föl, mert János meg akar csókolni.

Aztán megragadta a karját, és kivonszolta a szobából. [...] Nem értettem meg pontosan a vadember szavait, de egy döbbenetes gondolat suhant át az agyamon. Ezek az emberek talán még arra a szentségtőrésre is képesek, hogy egy tiszta szűz holttestét meggyalázzák. De ezzel a gondolattal együtt a félelmetes bosszú gondolata is bevillant az agyamba” (367–368).

A novella ezek után immár nem is más, mint a magyarok elleni bosszúhadjárat elbeszélése. A vérgőzös giccses jeleneteket még giccsesebb leegyszerűsítő magyarázkodások követik. Az egyszerűsítés mellett ugyanis a giccs másik természetszerű velejárója a torzítás, a hamisítás. A magyarok „barbár módon kifosztották a román falvakat, könyörtelenül lemészárolták az asszonyokat és gyermekeket, mintha versenyeztek volna egymással a kegyetlenségben és borzalmakban. [...] A magyarok nem annyira forradalmat szerveztek, mint inkább a kivált-

ságosok rablásait és tolvajlásait szervezték meg, mely tolvajlást azzal mentegették, hogy egy pária nép ellen irányult – a románok ellen. Csakhogy emberükre találtak! Fogat fogért, szemet szemért, ez lett a lándzsások jelszava – és ők ugyanazzal a mértékkel mérték, amellyel nekik mérték. A románok nem fosztogattak, nem gyilkoltak. Az embereket nem rangjuk szerint, hanem személyük alapján vették számba, mert a kasza nem ismer különbséget a mágnás fekete, göndör haja és a honvéd feje között” (387).

Mint láttuk, Jókai novellájában a nemzeti fölött áll az egyetemes erkölcsi törvény. Eminescu esetében egyetlen „idol” van, a nemzetiség: „Óriási méretű erkölcsi visszahatást kell kirobbantani, eszmei forradalmat kell szítani, *melyben a románság eszméje jelentősebb legyen, mint az emberi, a zseniális és a szép*. Legyetek végre románok, románok és ismét csak románok” – mondja Toma Nour a füstös bukaresti kávéházban a narrátornak, és mintha egyenesen Jókai Numájának öngyilkos tettét akarná ezzel cáfolni (321, kiemelés N. L.). Míg Numa a felsőbb erkölcsi parancsnak engedelmessé megrója az öncélúan gyilkoló felkelőket, még ha azok saját emberei is, addig Eminescunál csak román parancs van, mely egyben azonos az egyetemes természeti törvénnyel is. A természet biológiai vastörvényei viszont nem az erkölcs alapján működnek, ezért Eminescu a román felkelők vérengzéseiben semmi kivetnivalót nem talál: „És ki tekintené ezt [a magyarok legyilkolását] igazságtalannak vagy helytelennek? Van-e olyan természeti törvény, amely nem igazolja ezt? Van-e olyan természeti törvény, amely ne adna igazat annak, aki megöli azt, aki évszázadokon keresztül a szüleit korbácsolta, aki megégette őseit, aki a lelkéből lelkedzett gyermekkel töltötte meg a kutakat és folyókat? [...] Ám az erény azt követelné, hogy az ember ne öljön. Senki sem köteles azonban erényes lenni, mindenki legyen igazságos – és amikor az igazságos ember ítélete nem találja meg a végrehajtókat, legyen az ember önmaga végrehajtója” (388).

Mindkét novellában fontos szerepet játszik az álom. Erről hosszú és igen eruditus értelmezések születtek mind a magyar, mind a román szakirodalomban.¹⁶ Ezekre részletesebben e tanulmány keretei között nincs mód kitérni, csak annyit szeretnék megemlíteni, hogy míg Jókainál az álomról való beszéd a levert forradalom utáni gyászmunka része,

16 BÉNYEI, I. m., 84–86.; Ioana EM. PETRESCU, *Geniu pustiu = Dicționar analitic de opere literare românești*, szerk. Ion POP, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007, 340.; Cesare SEGRE, *Il sogno en abyme in Geniu Pustiu di M. Eminescu = Eminescu e il romanticismo europeo*, szerk. Marin MINCU – Sauro ALBISANI, Bulzoni Editore, Roma, 1990, 203–210.

addig Eminescu esetében az erkölcsi törvényeket felfüggesztő természeti állapot metaforája. A *Szárnyaszegett géniusz* kiadásra való előkészítésének idején, 1871–1872-ben írt jegyzeteiben Eminescu arról értekezett, hogy nemcsak az egyes egyének, hanem a népek is alszanak. Az alvás a természeti állapotnak felel meg, azaz ebben az állapotban a népek „a méhekhez hasonlóan természeti államot hoznak létre”.¹⁷ A természeti állam úgy működik, mint az élő szervezet: nem az emberi közmegegyezés alapján született, hanem az automatikus biológiai törvények igazgatják azt. Az 1876-ban publikált tanulmányában (*Influența austriacă asupra românilor din principate – Az osztrák hatás a regáti románokra*) így írt erről a kérdésről: „A különböző népek nem az értelem, hanem a természet törvényei alapján jöttek létre. Ahogy a méhek is csak egy anyaméh köré csoportosulva alkothatnak rajt, úgy a népeknek is szükségük van fejlődésük kezdetén egy biztos pontra, amely körül kikristályosodhat [...] saját államuk.”¹⁸ Eminescu szerint ez a pont nem más, mint az uralkodó. Ezért a legjobb államforma a monarchia. Ebből a szempontból ugyan pozitív példa az Osztrák–Magyar Monarchia is, de ugyanakkor Eminescu annak szétesését jósolja, mégpedig azért, mert az nem nemzeti monarchia. Az uralkodó mellett ugyanis az állam ügyeit „olyan internacionalista elem irányítja, melynek nincs se saját hazája, se saját nyelve, se saját nemzetisége”.¹⁹ Ez a gyökértelen réteg az osztrák hivatalnokokból (Beamterekből) áll össze, akik nagy része, Eminescu szerint legalábbis, zsidó. A méhkas metaforánál maradva, mivel az Osztrák–Magyar Monarchia nem nemzeti állam, azaz az uralkodó nem csak saját népe felett uralkodik, az a biológia törvényszerűségei alapján halálra van ítélve, hisz egy méhkasban sem élhetnek más rovarok a méheken kívül. Ha netán mégis bekerülne más rovar is ebbe a közösségbe, akkor valamelyik félnek pusztulnia kell. „Ha a természeti állam kapcsolatba kerül idegen népekkel, meghal, ahogy hamuvá porladnak a múmiák is, mihelyt a külső levegővel érintkeznek” – írja kéziratot feljegyzéseiben Eminescu.²⁰ Ezen elméleti megfontolások alapján Eminescu hevesen tiltakozott az ún. dákoromán elképzelések ellen, melyeknek célja az lett volna, hogy a „keleti latin elemet” egy országban egyesítse, de úgy, hogy az így létrejövő Nagy-Románia az Osztrák–Magyar Monarchia egyik tartománya lett volna: „Şincăi, Petru Maior és

17 Mihai EMINESCU, *Opere IX.*, szerk. Aurelia RUSU, Editura Minerva, Bucureşti, 2000, 600. (A továbbiakban EO, IX., 2000.)

18 EO, IX., szerk. Petru CREŢIA, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1980, 166.

19 EO, IX., 165.

20 EO, IX., 2000, 601.

a többiek mindig is úgy gondoltak Dáko Romániára, mint olyan államra, melyben a román lakta területek egyesülése az Osztrák Ház jogára alatt menne végbe. [...] Mi mindig is tiltakoztunk ezen elképzelés ellen.”²¹ Ugyanígy foglalt állást az összes románok egy önálló román államban történő egyesülésének kérdésében is: „a románok politikai egységének a gondolatáról, Decebal király birodalmának visszaállításáról szőtt álmok az olcsó elméletek tárházába tartoznak” – írta 1876-ban.²²

Eminescu, ahogy egyébként a 19. század második felében sok más gondolkodó is (köztük például Jókai), természetesnek vette a népek és kultúrák közti hierarchiát, és semmi kivétlivalót nem talált abban, ha egy „felsőbbrendű” nép asszimilál egy „alsóbbrendűt”.²³ A monarchiabeli románok esetében csupán az volt a fenntartása Eminescunak a magyarokkal szemben, hogy azok nem felsőbbrendűek a románoknál: „De mi az, amiben felsőbbrendűek nálunk [a magyarok]? Nyelvük? Inkább szégyellniük kellene, hisz hangzásától még a kövek is elborzadnak. Szerkezetének, a gondolatok fűzésének, [...] a trópusoknak, egy szóval ennek a rücskös, rozoga, sivár anyagnak a szelleme nem más, mint a német nyelv szellemének kópiája. [...] Tudományuk? Vajon mi újat fedeztek ők fel? Mivel járultak hozzá az emberiség előmeneteléhez? Művelődéstörténetük, akárhogy nézzük, csak egy nagy nulla. [...] Művészetük és irodalmuk? Rossz fordítása a németnek, és mindenki tudja, hogy milyen csapnivalóak a fordítások. Iparuk? Német. Kereskedelmük? A zsidók kezében.”²⁴ Ilyen kontextusban (a már említett Slavici-tanulmányban egyébként szinte szó szerint ezeket olvashatjuk a magyar nyelvről, irodalomról és kultúráról) már-már naivitásnak hat Jókainak az 1857-ben előadott gondolata a magyar irodalom missziójáról: „És 3. hivatása a magyar irodalomnak végbevinni azt a nagy munkát, amit sem fegyverünk, sem diplomáciánk nem tudott befejezni: a velünk egy hússá, de nem egy lélekké vált nemzetiségek meghódítását.

21 EO, X., szerk. D. VATAMANIUC, Editura Academiei RSR, București, 1989, 197.

22 EO, IX., 251.

23 „Egy népnek a tőle lényegében eltérő idegen elem semmit sem szabhat meg. De ha mégis, azt csakis az egyéniségében rejlő elismerésre méltó felsőbbrendűsége folytán teheti, mint ahogy pl. a franciák hatottak a románokra. Ez békés befolyás, melyet a román fél örömmel fogad, anélkül, hogy szégyenkeznie kellene miatta, hisz semmi kára nem származik belőle.” (EO, IX., 93). „Van egy mívelt és egy nem mívelt Európa. A mívelt Európa hivatása a nem mívelt elnyelni, meghódítani, magáévá tenni, absorbeálni. És ez az eszme igen helyes, természetes és elmúlhatatlan.” JÓKAI Mór, *ÖM., Cikkék és beszédek IV.*, s. a. r. H. Törő Györgyi, Akadémiai, Budapest, 1968, 424.

24 Ez a cikke (*Ecuilibrul*) ráadásul a pesti Federațiunea című lapban jelent meg 1870-ben. Lásd: EO, IX., 93.

Nem azt a hódítást értem itt, amit a hatalmasabb erőszak a gyöngébb fölött gyakorol, hanem azt a lelki egybeolvadást [...] melyben mindenik fél nyert és egyik sem veszített.”²⁵

A 19. század második fele bebizonyította, hogy a magyar értelmiség még azokkal a román értelmiségiekkel sem találta meg a hangot, akik nem akarták az erdélyi románok egyesülését Óromániával, és annak ellenére az Osztrák–Magyar Monarchia mellett tették le a garast, hogy azt diplomáciai fikciónak minősítették, ahogyan azt tette Eminescu is. A mából visszatekintve természetesen könnyű ítélkezni: bizony Eminescunak volt igaza, mert a Monarchia valóban felbomlott és Erdélyben a magyarok felett a románok lettek az urak. Az olvasóra bízom az alábbi kérdésen való további töprengést: vajon valóban a természeti törvények zúzták szét a Monarchiát, vagy netán volt benne némi szerepük az embereknek is?

Teller Katalin

„FORRÓ VÉRŰ DALMATA”

*Útirajzot (is) közlő női és férfi írók
Dalmáciában és Bosznia–Hercegovinában
a késő 19. századtól a kora 20. századig*

A következő fejtegetésekben két munkahipotézist¹ vizsgállok meg szövegelemzésre alapozva, amennyiben egyrészt a migráció vagy az egy országon belüli áttelepülés irodalmi feldolgozását veszem górcső alá női és férfi szerzők esetében, másrészt pedig az útleírás „hibrid” műfajára alapozom a vizsgálatot. Mindez lehetővé teszi, hogy az idegenség tapasztalatát, tágabban értve a mobilitás működését mind fiktív, mind *nem fikciós* művekben mérleljelem. Eközben korántsem tipológiai vagy műfaj történeti áttekintést kívánok nyújtani; ez már pusztán a kínálkozó szövegek mennyisége és sokfélesége miatt is lehetetlen vállalkozás volna, nem beszélve arról, hogy e téren a szakirodalom már számos tipológiai jellegű próbálkozást ismer.² Célom sokkal inkább azon szempontok kidolgozása, amelyek egyfelől a felmerülő szövegfajták sajátos-

1 E munkahipotézisek a „Transdifferenz in der Literatur deutschsprachiger Migrantinnen in Österreich–Ungarn 1867–1918” című FWF-projekt sajátjai voltak. További vonatkozó munkahipotézisekkel kapcsolatban lásd a projektvezető tanulmányát: Alexandra MILLNER, *Transdifferenz. Zur literaturwissenschaftlichen Anwendung soziologisch-kulturwissenschaftlicher Konzepte auf deutschsprachige Texte von Migrantinnen Österreich–Ungarns = Transdifferenz und Transkulturalität. Migration und Alterität in den Literaturen und Kulturen Österreich–Ungarns*, szerk. Alexandra MILLNER – Katalin TELLER, transcript, Bielefeld, 2018, 25–48. Jelen tanulmány eredetileg az előbb említett kötetben jelent meg német nyelven: Katalin TELLER, „Der heißblütige Dalmatiner”. *Reiseschriftstellerinnen und Reiseschriftsteller in Dalmatien und Bosnien–Hercegovina vom Ende des 19. bis zum frühen 20. Jahrhundert = Transdifferenz und Transkulturalität*, 361–378. Ezen a helyen szeretnék köszönetet mondani Alexandra Millnernek a hosszú és intenzív, rengeteg hozzádéljal járó közös munkáért.

2 Csak az általam vizsgált időszakra és területre leszűkítve, s az újabb publikációk közül ld. Božidar JEZERNIK, *Das wilde Europa. Der Balkan in den Augen westlicher Reisender* [2004], ford. Karin ALMASY, Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2016; továbbá Mirjana STANČIĆ, *Verschüttete Literatur. Die deutschsprachige Dichtung auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawien von 1800 bis 1945*, Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2013. A német nyelvű útirajzhoz alapvetően vö. *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*, szerk. Peter J. BRENNER, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1989., valamint Uő., *Der Reisebericht in der deutschen Literatur. Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte*, de Gruyter, Berlin, 1990.; a releváns elemző kategóriákhoz lásd Barbara KORTE, *Der englische Reisebericht. Von der Pilgerfahrt bis zur Postmoderne*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.

ságainak azonosítására szolgálhatnak, egyszersmind műfaj történetileg is szituálhatók, s amelyek másfelől komparatistikai távlatból az idegenség tapasztalatának legkülönbözőbb szórabírási stratégiáira mutatnak rá. Ezek az aspektusok ugyanis – ennyit bizvást előre bocsáthatok – transz-differens mozzanatokként íródnak bele a szövegekbe, amennyiben például szerepjátékot foglalnak magukba, vagy az egzotikusnak tekintett jelenségek kritikája révén a „bináris eltérés-konstrukciók megkérdőjelezését”³ hajtják végre, aminek következtében a kultúrhermeneutikai látásmódtól a kultúra praxeológiaiilag megalapozott reprezentációjáig jutnak el.⁴ Ám az is láthatóvá válik majd, hogy a szövegeket sajátosságaik, törvényszerűségeik nem teszik igazán alkalmassá arra, hogy ilyesféle igényeknek maradéktalanul megfeleljenek, s hogy egész sor olyan tényezőt foglalnak magukban, amely a számításba vehető szövegek vonatkozó tematikus orientációját éppúgy negatív tartományba fordítja át, mint ahogyan azok életrajzi eredetháttérét is, s esetenként még a transz-differencia kritikai potenciálját is.

1. A szövegek felől közelítve

Az olvasás során kikristályosodó értelmezési szempontok nagyjából tartalmiakra és elbeszéléstechnikaiakra oszthatók. Tartalmilag meghatározónak bizonyulnak a leírt idegen éleletszférák arculatát (mint amilyen a táj, a vallás, a foglalkozás, a nemi szerepek megoszlása, a család bemutatása), a civilizáció igenlésének vagy kritikájának vonatkozásait, valamint a történelmi kapcsolódásokat érintő kérdések. Elbeszéléstechnikailag ellenben a nézőpont, az elbeszélő pozíciójára, illetve a szerzősége és magára a választott műfajra, továbbá azon eljárásokra és építőelemekre vonatkozó reflexiók tűnnek relevánsnak, amelyek bizonyos műfaji hagyományokban vagy prózapoétikai stílusban gyökereznek. Ezek a tényezők mindazonáltal áthatják egymást. Éppen a témaválasztási súlypontok és az elbeszélői perspektívák egymást kölcsönösen befolyásoló módozatai határozzák meg a transz-differens mozzanatok láthatóságát vagy éppenséggel azok kioltódását.

3 Klaus LÖSCH, *Begriff und Phänomen der Transdifferenz. Zur Infragestellung binärer Differenzkonstrukte. = Differenzen anders denken. Bausteine zu einer Kulturtheorie der Transdifferenz*, szerk. Lars ALLOLIO-NÄCKE – Britta KALSCHUEER – Arne MANZESCHKE, Campus, Frankfurt a. M., 2005, 26–49.

4 Vö. Lars ALLOLIO-NÄCKE – Britta KALSCHUEER, *Wege der Transdifferenz = Differenzen anders denken*, 15–25.

A vizsgálódásra kiválasztott művek közül egy korai szöveg példája lehet Paul Maria Lacroma (tkp. Marie Egger-Schmitzhäuser, 1851–1929)⁵ elbeszélése. Az *Auf Räubercommando [Rablóüldözésen]* – amely 1887-ben Peter Rosegger hosszú életű folyóirata, a *Der Heimgarten* hasábjain jelent meg⁶ – a kalandregény műformáját és az egzotikus elbeszélésnek a 19. században oly népszerű hagyományát sűríti egybe. A magyar hadnagy, Sándor Géza elfogja a rettegett bosnyák haramiát, akiről azonban kiderül: tulajdonképpen a nemrég meghalt rablóvezér lánya, férfi álruhában. Az ifjú hölgy annak ellenére megszökik a fogságból, hogy erős szimpátiát kezd érezni Géza iránt, aki ezt természetesen viszonzza. Géza három év múlva meg is találja őt, és csellel az oltár elé vezeti. A kulissza részletei – úgymint Bosznia hegyvidékei a szakadékokkal, a mindenünnen leselkedő veszélyekkel, magával a gyönyörűséges, titokzatos és öntudatos bosnyák lánnyal, illetve a fess magyar tiszttel – elegendő lehetőséget adnak az auktoriális elbeszélőnek arra, hogy a nemzeti imagológia és az alkalmazott műfaj valamennyi megcsontosodott sztereotípiáját epigon módjára végigzongorázza munkájában.⁷ Ennek megfelelően a Boszniában állomásozó katonaság képviselői mint érzelmes, empatikus személyiségek jelennek meg, a helyiek pedig szintén tiszta és alapvetően erkölcsös figurákként, akik boldogan tesznek eleget a megszállók civilizatorikus elvárásainak. Lényegre törően foglalja ezt össze egy, a műben szereplő levél részlete, amelyet a zászlóaljparancsnokhoz intéznek: „Én, Husszein Zajkovics bég, ámbátor birtokos vagyok a Szandzsákban, mégis igen jól kijövök az osztrák sógorokkal, akiket felszabadítóink gyanánt veszek tekintetbe, nemkülönben öléggé szükségelt civilizátornak tartok, mindazonáltal különös kéréssel fordulok mostan hozzájuk.”⁸ A kérésnek magától értődően eleget tesznek, és a novellában ezzel férfi és nő ravaszul előkészített lakodalmas egyesítése szintén beteljesedik. A Habsburg katonaság és a helyiek immár önként igába hajló ereje lép itt szövetségre, mely utóbbit a csodaszép hajdú lány alakja testesíti meg. A szöveg összességé-

5 Az itt említésre kerülő szerzők életrajzához és a projektünk keretében tárgyalt műveikhez vö. www.univie.ac.at/transdifferenz/.

6 A lap profiljához a munkatársakra vonatkozó részletes életrajzi utalásokkal együtt vö. Renate FRÖHLICH, *Peter Rosegger. Ein Bild seines Lebens und Schaffens als Herausgeber und Journalist der Zeitschrift „Heimgarten“*, publikálatlan disszertáció, Wien, 1993.

7 A Boszniát tárgyaló osztrák szépróza antimodernista tendenciáihoz vö. Lejla CAMPARA, *„Wie wir im 78er Jahr unten waren [...]!“*. *Bosnien-Bilder in der deutschsprachigen Literatur*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2012.

8 Paul Maria LACROMA [Marie Egger-Schmitzhäuser], *Auf Räubercommando. Novelle (Schluß)*, *Der Heimgarten* 11. (1887/12.), 902.

ben olyan közhelygyűjtemények tetszetős példájának tekinthető, amelyek félreérthetetlenül a Monarchia politikai törekvéseit próbálják igazolni. Ezek esetében csakúgy, mint Lacroma útleírásaiban⁹, a civilizátori igyekezetet a keresztény hit terjesztésének célkitűzése vonja be a magasztosság mázával. Jellemző, hogy a fiatal pár esküvőjére egy katolikus kolostor falai között kerül sor.

A kortárs irodalmi kánonban magának szilárd helyet kivívó és több ízben olaszra is lefordított Paul Maria Lacromával nagyjából egy időben lép színre Marie Berks (1859–1910). Ő bizonyos fokig kívülálló, aki azonban a délszlávokról szóló fikciós és *nem fikciós* művekkel egyaránt jelentkezik. Legnagyobb hatású írása a *Südslavische Frauen* [Délszláv asszonyok] című szöveg, amelyet 1883-ban Sacher-Masoch rövid életű kulturális folyóirata, az *Auf der Höhe*¹⁰ közöl kivonatosan, majd 1888-ban könyv alakban is megjelenik.¹¹ Berksnek erre a korai néprajzi értekezésére – köszönhetően az író József főherceghez, illetve a Magyar Néprajzi Társasághoz fűződő kapcsolatainak és a neves magyar illusztrátor, Vastagh György közreműködésének – Magyarországon komolyan felfigyelték.¹² A herderi, átszellemült pánszlávizmus nyújt háttérrel ezeken a lapokon egyfajta szociálkritikai elkötelezettségnek, amely társadalomtörténeti, nőpolitikai és etnográfiai belátásokkal keveredik, néhol zavarba ejtő módon. Berks szerint a délszláv népesség eredetileg demokratikus rend szerint élt, ezt zúzta volna szét a török uralom, a szláv erkölcsök nyersebbé válását e tájon tehát csak külső, negatív hatás okozta volna. Meglágnyításukban kulcsszerepe lenne az értelmiség civilizáló hatású kulturális szerepvállalásának; a női nem

9 Vö. e. m. P. M. LACROMA [Marie Egger-Schmitzhausen], *Predil und Pontebba*, Die Dioskuren 14. (1885), 307–314. Ez a szöveg bekerült az utazási irodalom munkáiból szerkesztett egyik gyűjteményes kötetébe is, vö. Uő., *Bagatellen. Skizzen und Studien*. 3., jav. és bőv. kiad. Pierson, Dresden, 1905.

10 Vö. Lisbeth EXNER, *Leopold von Sacher-Masoch*. Rowohlt, Reinbek b.H., 2003, 99–113.

11 Vö. Mara ČOP [Marie Berks], *Südslavische Frauen* [I], *Auf der Höhe*. Internationale Revue 2. (1883/VII.), 427–440. és Uő., *Südslavische Frauen (Schluß)*, *Auf der Höhe* 2. (1883/VIII.), 209–222.; Uő., *Südslavische Frauen. Auf Höhen und Tiefen der Balkanländer*. Grill, Budapest, 1888.; lásd még digitalizált formában (hibás megjelenési évvel): http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=AB0_%26BZ164838802. A szerzőnő részletes életrajzához vö. Slavica ŽURA VRKIĆ, *Prva hrvatska etnografkinja. Mara Čop Marlet. Aperire terram gentibus* [Az első horvát női etnográfus], *Ethnologica Dalmatica* 12. (2003/1), 5–34.

12 Vö. kompiláció formájában: Mara ČOP [Marie Berks], *Die Zigeuner unter den Südlaven*, *Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn* 3 (1887–1889), 308–311.; és Berks portréjával a Vasárnapi Újságban (1887.4.7.), 223–224, epa.oszk.hu/00000/00030/01831/pdf/01831.pdf. A főherceghez fűződő kapcsolathoz és Berks roma-, illetve szinti-tanulmányaihoz vö. THEWREW Emil, *József főherceg emlékezete*, *Akadémiai Értesítő* 17. (1906), 347–391, különösen: 370.

első ilyen irányban munkálkodó képviselői máris útmutatónak bizonyulnak – így Berks.¹³ A szerzőnő a lakodalmi szertartások szisztematikus, népköltészeti betétekkel és a nők társadalmi szerepére különösen figyelő futamokkal megtámogatott leírásait a jövőt érintő víziókkal egészíti ki, melyek teljesüléséért természetesen a Habsburgok kezekednek nála: „Manapság, amikor a felszabadított rádzsák az osztrák kétfejű sas védelmében jobb jövő elé nézhetnek, ezek a dalok is [mármint a leányrablást dicsőítő énekek – T. K.] amaz mesék közé tartoznak immár, melyek sodrába lassanként az ottománok birodalmának egész pompája elmerül.”¹⁴ Marie Berks programszerű megfogalmazása annyiban messzemenően egybevetethető Paul Maria Lacroma tendenciózusságával, amennyiben a Monarchia egykorú civilizációs törekvései egyaránt ott állnak munkásságuk hátterében. Bizonyos eltérést jelent azonban, hogy Berks nem kevésbé idealizáló analitikával fordul a cigányság felé is, mégpedig külön-külön figyelve annak női és férfi képviselőire. A szerzőnő a romákat, akik „a mindenkori lakóhelyükre érkezve az ott talált nép [legyen az arab, afrikai, török vagy szláv – T. K.] külsődleges szokásaihoz azonos könnyedséggel” képesek alkalmazkodni, ami által „nem annyira ország-, mint inkább egyenesen Földlakosokként”¹⁵ írhatók le, mintegy – a mobilitás öikuménéjének jegyében álló – progresszív társadalmi elgondolás személyi garanciáinak tekinteti:

Mondhat akárki akármit: a cigányok jelentik a keleti országok ékességét, és ha netán eltűnnek valaha, e tájak mámorító romantikája velük együtt hanyatlik le! [...] Milyen nagyszerű ellentmondás van beírva számukra a sors könyvébe, mely állandóan ott feszül a természet eredendő, naiv önelégültsége és korunk irányainak a civilizációba már-már belefáradt, túlterhelt szellemisége között! Miközben a szláv a nemzetek grandiózus harcában küzdené fel magát [...], midőn valamely kimerült nép [...] legdrágább hagyományait hősként védelmezi, a puszta barna kölyke téres mezeinek kékarany égboltozata alatt ácsorogván [...] égő ajkai közül nevetve és mivel sem törődve ejti ki a súlyos szót: „hazátlan vagyok”.¹⁶

13 Čop, *Südslavische Frauen*, 1888, 17–22, 46–48.

14 *Uo.*, 41.

15 *Uo.*

16 *Uo.*, 62.

Berksnek a cigányok modern és pacifikáló életvezetésekként értett, nomád létére vonatkozó védőbeszéde kétségtelenül egyedi a vizsgálatra kiválasztott szövegek között, mi több – és ez még inkább meglepő – az alkotó saját munkáinak sorában is. Az író kifejezetten apologetikusan illeszti be „etnográfiai képei sorába”¹⁷ a bármely társadalom ezen kívülállóit bemutató eszmefuttatását. Annál is tanulságosabb az az e ponton garantáltan létrejövő összekapcsolódás, amelynek két összetevője a hegemónikus civilizációigénylés, illetve a nemzetek felett átnyúló „természetre hagyatkozás”. Mindez betekintést enged a transz-differens szövegalkotási folyamatokba, hiszen transz-differencia itt bizonyos mértékben abból adódik, hogy két, *explicite* megfogalmazott társadalmi vízió találkozik össze: egyrészt a művelődéshez való hozzáférésre támasztott, a női emancipáció tüzelte igény, amely a társadalmi haladásban, valamint a férfiközpontú és legalább annyira dominánsan keresztény, mint amennyire Habsburg módra univerzalizált civilizációs folyamatban való részesedést célozza. Másrészt a cigány nép „házatlanságának” nemzetek felett átnyúló, gyakorlati programmal felérő jellege, ami egy-egy vidék, terület, ország vallási egyöntetűségét éppen úgy megkérdőjelezi, mint a civilizációs haladásba vetett hitet. Ez a két, egymással ellentétben álló projektum lehetővé teszi, hogy marginalizált szociális és etnikai csoportok példáján keresztül viszonylagossá váljanak a határvonalak, és az átöröklött szemléleti kategóriák helyébe mások kerüljenek, illetve adott esetben egymás ellen kijátszhatók legyenek.

Berksnek, ha lehet, egy másik terület nagyobb lehetőséget nyújtott az újszerű szemlélet kifejtésére, de legalábbis jellemzőbbnek bizonyult nála. Ez nem más, mint a vallás- vagy társadalomkritikai dimenziók problematizálása, amelyre számos novellában, drámában, színpadi feldolgozásban sort kerít. Az előbbi kritika a kereszténység és az iszlám közötti, a Balkánon és Afrikában kifejlő feszültségekre vonatkozik, amelyek mind az alsóbb, mind a felsőbb társadalmi rétegek közegeiben s mindkét oldalt elégedettséggel eltöltő eredmények elérésében oldódnak fel, mégpedig a vallási tolerancia érvényesülése jegyében. Ezzel szemben az utóbbi, társadalomkritikai orientáció az elitet, az arisztokrácia és a pénzarisztokrácia rétegét érinti, s nem ritkán a kísérleti írásmód, valamint az én-perspektíva elbeszéléstechnikai alkalmazása mellett sugallja az európai civilizáció előli menekülés programját. *Az aranykereszt* [Das goldene Kreuz] (1893) című elbeszélésben

például így kerülhet sor arra, hogy az albánok ősatyjának, Szkander bégnek az eredettörténete olyan konstellációt rajzol ki, amely a keresztény vallásnak – a muszlim hitben nevelendő fiú érdekeit szolgáló – feladása az anya részéről nemcsak az árulás motívumát mozgósítja (az anya kémkedni kénytelen), hanem a fiú megdicsőüléséhez az anyával szemben tanúsított engesztelő gesztusok is társulnak.¹⁸ Berks, ahogyan már 1895-ös színművében (*Muschelkinder* [Bezárt gyerekek]) és utolsó regényében (*Die Sünderin* [A bűnös nő], 1907), úgy az 1896-ban közreadott „csevejének” (*Mein Mann* [Férjem]) lapjain is a művelt polgárság és az arisztokrácia erkölcsi képmutatását állítja pellengérré a legtömörebb megfogalmazásban. Itt nem csak a szokványos nemi szerepek szarkasztikus-ironikus megkérdőjelezése történik meg (a hallgatóg, magát fontoskodásban kiélő férjé és a szószátyár hitveséé, miközben a házaspár már régen elidegenedett egymástól), hanem az irodalom, az írói aktivitás kritikai ereje is artikulálódik, amennyiben a művészeti alkotás maga lép elő „főszereplővé”, egyszersmind a férj átnevelésére irányuló elképzelés kivitelezőjévé:

Férjuraam is, mikor legközelebb ehhez a galád menekülési módhoz folyamodna [nevezetesen a mellébeszéléshez, miszerint „olvasni akaródnak neki”, csak hogy ne kelljen a nejevel társalognia – T. K.], minek céljából felragad valami könyvet a szalonzastalkáról, melyet én előzőleg furfangosan a közelébe tolok... – Nos, felüti a kötetet, hogy végre mit sem sejtve épp ezt a csevejt kezdje silabizálni. De csak mikor a végire ér, akkor tudja meg – amit a tisztelt olvasó úgyszintén megtapasztalhat –, hogy egy feleség az emberével szemben mindég szóhoz jut, és még ha ehhez az szükségeltetik is, hogy a „Wiener Almanachban” nyomattassék ki.¹⁹

Berks irodalmi és néprajzi ihletettségű szövegei összességében a rejtett vagy kimondott, helyenként messzemenően reflektált és irodalmilag újító kísérletezés jegyében állnak, s szociális, nemzetek felett átnyúló és nemi egyenjogúsító törekvések éppúgy beléjük íródnak, mint ahogyan a vonatkozó kritikai diskurzusokról való tudás is.

Míg Berks elsősorban *nem fikciós* munkáiban – mint amilyen a délszláv nőkről szóló, említett értekezése is – vagy magyarázó lábjegye-

18 Vö. Mara ČOP MARLET, *Das goldene Kreuz*, Die Dioskuren 22. (1893), 5–12.

19 Maria Edle von BERKS (Mara Cop Marlet), *Mein Mann. Plauderei*, Wiener Almanach 5. (1896), 34.

tekkel ellátott fordításában, legendafeldolgoásaiban a néprajzban jártas és kritikailag tudatos (el)beszélőnek mutatkozik,²⁰ addig Robert Michel (1876–1957) esetében az etnográfiai jellegű „idegenvezetés”, az idegenség tapasztalatának közvetítése terén jól kivethetően előtérbe lép az önpozicionálás és az ettől elválaszthatatlan, a civilizatorikus küldetéstudatból eredő értelmezői fölényesség. Michel maga hivatásos katona volt, aki különböző rangban különböző helyeken szolgált a Balkánon. Hugo von Hofmannsthal barátjaként kétségtelenül a kortárs irodalmi szcéna kedvezményezettjei közé tartozott,²¹ még ha később feledésbe merült is a neve. Az I. világháború vége előtt fikciós és nem fikciós műveiben szinte kizárólag a Balkánon gyűjtött tapasztalatait dolgozta fel,²² ahogyan első novelláskötetében is (*Die Verhüllte* [magy. kb. A hidzsábos nő], 1907). Az ebben szereplő *Osmanbegović*²³ mellett – ezt Hermann Bahr már korábban közölte a *Die Zeiten*²⁴ – a címadó elbeszélés²⁵ is példaszerűen mutatja meg Michel szembesülését Bosznia-Hercegovina társadalmi és történelmi viszonyaival. Itt nem pusztán a későbbi szövegeiben extenzív módon felhasznált tájmotívumok és őshonos kultúrtechnikák alkalmazása figyelhető meg (mint amilyen a naplemente-jelenet a mostari hegyek háttere előtt, a régió éghajlati sajátosságainak szerepeltetése vagy a különleges hídépítési módszer megidézése, valamint az időjárás viszontagságoknak kitett, dülöngélő sírkövek emlékezetes képe a muszlim temetőben), hanem például a leányrablás folklorisztikus-romantikus és nem utolsósorban az elbeszélő által erotikusan adagolt motívuma, továbbá – a kezdemények szintjén – a vallásos hagyományok bizonyos momentumai. Mindennél

20 Vö. Mara v. BERKS, *Ein Bogumilenlied aus Bosnien. In freier Übertragung*, Wiener Almanach 13. (1904), 143.; Mara Cop MARLET (Marie v. Berks), *Ben Ganah. Ein Erinnerungsblatt*, Wiener Almanach 7. (1898), 22–24.

21 Vö. Riccardo CONCETTI, *Muslimische Landschaften. Hugo von Hofmannsthals Auseinandersetzung mit der Prosa Robert Michels = Uö., Der Briefwechsel zwischen Hugo von Hofmannsthal und Robert Michel 1898–1929. Historisch-kritische Ausgabe*. Disszertáció, Wien, 2003, I, vii–xxxii, http://riccardoconcetti.altervista.org/DISSERTATION_WIEN_2003_BAND_1.pdf; lásd még www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/rconcettii1.pdf.

22 Vö. Amira ZMIRIC, *Austrijski i njemacki putopisi o Bosni i Hercegovini do 1941. godine* [Osztrák és német útleírások Boszniáról és Hercegovináról 1941-ig]. Besjeda, Banja Luka, 2012, 217–221 (Michel szépirodalmi műveire nem tér ki). Vö. átfogóan is: DENISA GIBOVIC, *Das Bild von Bosnien-Hercegovina in der österreichischen Literatur zwischen 1878 und 1918*. Publikálatlan szakkoloztat, Wien, 1999.

23 Vö. Robert MICHEL, *Osmanbegović*. = Uö., *Die Verhüllte. Novellen*, Fischer, Stuttgart, 1907, 63–64.

24 R. Michel H. v. Hofmannsthalhoz 1898. 11. 25-én. = CONCETTI, *Der Briefwechsel*, II., 220, http://riccardoconcetti.altervista.org/DISSERTATION_WIEN_BAND_2.pdf. A novella megjelent: *Die Zeit* 1898. augusztus 20., vö. CONCETTI, *Der Briefwechsel*, II., 244.

25 Vö. Robert MICHEL, *Die Verhüllte* = Uö., *Die Verhüllte*, 9–40.

azonban lényegesebbnek tűnik számomra annak módja, ahogyan az elbeszélő saját magát viszi színre: öntudatos, első személyben megszólaló figuráról van szó, aki éppen úton van a bosznia-hercegovinai népelet helyszíneinek, jeleneteinek egzotikus világában, és eközben a történet-szálakat fölényesen kézben tartó fabulátorként tevékenykedik. A szüzsé szerint az elbeszélő úgy képes részletesen leírni barátjának mostari útját, hogy közben Bécsben, a Habsburgok fővárosában csücsül, és mindössze a barát nem különösebben informatív levelére támaszkodik kiindulásként. Az autonóm–auktoriális elbeszélőnek pontosan ez az attitűdje válik uralkodó narratív összetevővé Michel útirajzaiban, meghatározottabban az 1912-ben megjelent *Fahrten...*²⁶ azon epizódjában, ahol a szerzőt helyi bennfentesként alkalmazzák egy autótú levelezé-lylésére. Nem kevésbé jelentékeny személyiség, mint Wilhelm Opel ül a volán mögött a vállalkozás során; a jármű mintha animációs filmekből kiragadott képkockákon suhanna előttünk; maga az utazás pedig növekvő mértékben válik vakmerő kalandok sorozatává, ahol az idegenvezető helyismerete perdöntő a lélegzetelállító pillanatokban bővelkedő és a technika iránti lelkesültségtől vezérelt kirándulás sikerességét illetően.²⁷ Akárcsak egy másik útleírásában (*Notizen von der Korps-schulreise 1910*²⁸ [Jegyzetek a kadétok 1910. évi iskolai kirándulásáról]), Michelt itt is kifejezetten a megszépítés vágya vezeti, amikor az ország és lakosai bemutatására törekszik; ez a jellegzetesség nemcsak az idegenvezető büszkeségét teszi hangsúlyossá, hanem hegemon-koloniális gesztusként is olvasható. A Michel-*œuvre* bizonyosan legelmélyültebb ismerője, Riccardo Concetti ennek megfelelően értékeli úgy az alkotó tárgyias nézőponthoz való következetes ragaszkodását, hogy ekként Michel „irodalmilag” „annektálja az idegen országot, amelyet idillikus átszellemitéssel a vágyott új hazájának választ”.²⁹ A feltételes mód („olvasható”) azonban esetenként helyénvalónak bizonyul: Michel ugyanis nem feltétlenül a Habsburgok által meghatározott civilizációs projektum kinyilatkoztatójaként szólal meg. Azt követően, hogy valamely félreeső utcán egy csomó japánnal találkozik, s ez némiképp elidegenítő hatást gyakorol rá, a következő hitvallást teszi:

26 Teljes eredeti címe: *Fahrten in den Reichslanden. Bilder und Skizzen aus Bosnien und der Herzegovina* [magy. kb. Utazás a birodalom Bosznia és Hercegovina nevű országaiban. Képek és vázlatok].

27 Vö. Robert MICHEL, *Fahrten in den Reichslanden. Bilder und Skizzen aus Bosnien und der Herzegovina*. Deutsch-Österreichischer Verlag, Wien, 1912, 63.

28 Vö. *Uo.*, 95.

29 CONCETTI, *Muslimische Landschaften*, xviii.

Magam volnék az utolsó, aki utazókat akarna csalogatni a birodalom ezen két országába, csupán az idegenforgalom és az abból származható haszon érdekében. Ellenkezőleg, már sok év előtt, amikor a jó öreg Boszniát és Hercegovinát még épphogy csak arcon legyintette az európai kultúra, a legszívesebben minden kapura táblát aggattam volna, hirdesse: „Idegeneknek tilos a bemenet!” Ám azóta úgy vettem észre, hogy ezekben az országokban újfajta fejlődés vette kezdetét, és hogy a fejlődés az országok sajátosságainak nem kellő figyelembevételével és az itt található szép régiségek nem elégséges kimélése mellett zajlott.³⁰

Minden vallási és társadalmi tolerancia ellenére, folytatja Michel, ha például egy mecset mellett a bécsi munkásnegyedek mintájára épült házsorokkal találkozunk, az rosszabb egy vallásháborúnál. Ebben pedig a betelepült, még nem meggyökeresedett hivatalnoki réteg igényei, valamint a befektetők nyereségvágya lenne a hibás, lévén hogy mindkettő figyelmen kívül hagyja az ország sajátosságait. Egy észszerűen megszervezett turizmus ugyanakkor pozitív hatást is gyakorolhatna.³¹ Michel pragmatista-racionalistaként jellemezhető hitvallása fikcionális szövegeiből mindazonáltal kevésbé kiolvasható. Ezeket ugyanis – mint amilyen például a Kleist-díjjal jutalmazott 1915-ös regénye is (*Die Häuser an der Dzamija* [Házsor a dzsámi tövében]) – romantizáló és szentimentális toposzok szövik át, igaz ugyan, hogy ügyes kézzel alkalmazott jelkép- és motívumsorokkal gazdagítva. Utóbbiak példának okáért a vallási türelmességet a balkáni népek istenadta képességként állítják be, és a lakosságot szabadon tenyésző, természetközeli, a civilizációtól még érintetlen embercsoportként jelenítik meg.³²

Ennél sokkal egyszerűbben, hogy ne mondjam, naivabban alakul az idegenség tapasztalatának közvetítése Olga Meraviglia(-Crivelli) (1843–1933) esetében. Ez a Földközi-tenger és a Távols-Kelet térségét szenvedélyesen beutazó nő, aki saját bevallása szerint „egy szót sem tud szlávul”,³³ 1910-es és 1913-as dalmáciai kiruccanásokat megörökítő tudósításaiban lényegében mindössze két problematikusnak talált témára szorítkozik. Először is kifogásolja az általa meglátogatott területek

30 MICHEL, *Fahrten in den Reichslanden*, 139.

31 Vö. Uo.

32 Vö. Robert MICHEL, *Die Häuser an der Dzamija*. Fischer, Berlin, 1915.

33 Gräfin Olga MERAVIGLIA, *Eine Reise nach Dalmatien. Meinen treuen Freunden gewidmet*. Leykam, Graz, 1913, 11.

infrastrukturális elmaradottságát: a posta és az újságok – mint a *Le Figaro* – csak késve és megbízhatatlanul érkeznek, a távirón eszközölt szobafoglalás vontatottan jut el a kiválasztott szállodába, a séták és kirándulások pedig a borzasztó út- és időjárási viszonyok, valamint a gyakran hiányzó információk okán azzal fenyegetnek, hogy lidércnyomásszerű tapasztalattá fajulnak. Mert „útjelző táblák vagy ahhoz hasonló jelzések errefelé természetesen nincsenek, a szigetlakóknak az ilyesmi túlságosan civilizált lenne”.³⁴ Meraviglia félreérthetetlenül azokkal az életfeltételekkel azonosítja a civilizációt, amelyeket Ausztria, pontosabban a szerzőnőnek a hegemonia igényével fellépő arisztokratikus-nemesi környezete biztosít: „Hogy Raguzában nem lehet más nyelvű helyi újságot kapni, csak horvátot, az is a modern nemzetiségi simliskedés jótéteményei közé tartozik.”³⁵ Másodszor pedig az összehasonlításra való már-már mániákus hajlam azt eredményezi, hogy Dalmácia és a Földközi-tengeri országok helyi sajátosságai, tájbeli és építészeti adottságai rendre alulmaradnak más országokéival, mindekelőtt Ausztriáéival szemben. Az ilyen megállapításokat felsorakoztató, retorikailag meglehetősen igénytelen passzusok³⁶ viszonyítási alapját az utazás során sajnálatosan nélkülözött arisztokratikus életkörülmények jelentik, továbbá az emlékezésnek a császári-királyi hatalom által legitimált helyei. Így a sajtótermékek és a komfort hiánya mellett (amelyek furcsamód a mindenkori időjárási viszonyok okozta megpróbáltatásokkal is kiegészülnek, mintha a dalmátok tehetnének a napsütésről is) a grófnő azt is kifejti, hogy az egykor Sobieski által Cattaronak/Kotornak ajándékozott és immár a városi székesegyházban látható kereszt „Bécsben jobban hozzáférhető lenne a nyilvánosság

34 *Uo.*, 22. Vö. még *Uő.*, *Eine Mittelmeerfahrt. Intime Reiseerinnerungen*. Leykam, Graz, 1910, 7 skk. A Hermann Bahr „Dalmatienreise”-jével a tanulmányút és a tömegturizmus közötti átmenet összefüggésében mutatott párhuzamokhoz vö. Peter STACHEL, *Halb-kolonial und halb-orientalisch? Dalmatien als Reiseziel im 19. und frühen 20. Jahrhundert = Zwischen Exotik und Vertrautem. Zum Tourismus in der Habsburgermonarchie und ihren Nachfolgestaaten*, szerk. Peter STACHEL – Martina THOMSEN, transcript, Bielefeld, 2014, 65–100.

35 MERAVIGLIA, *Eine Reise nach Dalmatien*, 85.

36 Vö. például a következő részletet egy báróhoz levélformában intézett feljegyzéséből: „A Capuccini katakombáiba is elvittek bennünket. Nem éppen kellemes menet volt ez a sötétben, rosszul megszervezve. Még örült az ember, ha nem érte közben semmi baj. Befejezésül áthajtottunk a városra; napsütötte, barátságos utcák; aztán keresztül azon a sétányon, ahol az Arethusa-forrás buggyan elő. Ez roppant költői, s tíz év óta semmit se változott. Utána ebéd a Grand Hotelben.” MERAVIGLIA, *Eine Mittelmeerfahrt*, 76. A Meraviglia nővérek egy további útleírásának (*Reiseeindrücke aus Syrien und Jerusalem*. Leykam, Graz, 1909) névtelen, de jóindulatú recenziése ezt a ductust „dísztelenül egyszerű hitelességgel” megszólaló elbeszélésnek nevezte. NN, *Reiseeindrücke aus Syrien und Jerusalem*, Heimgarten 34. (1910/6.), 477.

számára, mint a félreeső helyen található Cattaróban, és a történelmi emlékezet inkább köti Bécshez, hiszen a Sobieski név többet jelent Bécsnek, mint Cattarónak”.³⁷ Aligha lehet itt elsiklani a kisajátítás gesztusa felett, amely a történelem és a kultúra megkérdőjelezhetetlen és kizárólagos értelmezésének igényét sugallja. Szoros átfedésben áll ez Gabriele Habinger látásvilágával az utazó és írástevékenységet folytató 19. századi osztrák nőkkel kapcsolatosan, mely szerint

az orientalizáló beszédmódnak megfelelő képeket, reprezentációs sémákat és sztereotípiákat használó és ismételtető szerzőnők meg- és fel is erősítették [ezeket]. Semmiképp sem álltak tehát kívül ezen a diskurzuson, amely éppen ezért nem is fogható fel pusztán a férfi szerzőkre jellemzőként.³⁸

Meraviglia műfaj történeti megalkuvása azonban még ilyen összefüggésben is túlzásként tűnik fel.

2. Az életrajzi háttér és a műfaji hagyományok felől közelítve

Végtére is örülhetünk, hogy Meraviglia nem merészkedett odáig, hogy úti élményeit szépirodalmilag is feldolgozza. E negatív olvasói tapasztalat dacára és az egykorú feljegyzések közül a már említett Michélivel, valamint a Filius álnéven jelentkező Adolf Schmal (1872–1919) munkáival összevetve a grófnő úti beszámolóit két szempontból is produktívan felhasználhatók. Először is a Meraviglia-féle útleírás e szövegtípus újkori változata „kifutó modelljének” tekinthető, úgy szólván a műfaji hanyatlás tanúsítványának. A zsáner mindössze két alapjellegzetességét próbálja továbbvinni, miközben valójában fájdalmasan kudarcot vall: egyfelől az arisztokrácia vagy később a nagypolgárság művelődési céllal teljesített utazásának dokumentálását, másfelől az olyan műveltségi tartalmak áthagyományozását, amelyek itt immár csak kiüresedett formában vannak jelen.³⁹ Az igazán hatékony

37 MERAVIGLIA, *Eine Mittelmeerfahrt*, 171.

38 Gabriele HABINGER, *Alterität und Identität in den Orient-Berichten österreichischer Reise-schriftstellerinnen des 19. Jahrhunderts = Der weibliche Blick auf den Orient. Reisebeschreibungen europäischer Frauen im Vergleich*, szerk. Mirosława CZARNECKA – Christa EBERT – Grazyna Barbara SZEWCZYK, Peter Lang, Bern, [2011], 31–60, különösen: 38.

39 A tanulmányút nyugat-európai hagyományához vö. Attilio BRILLI, *Als Reisen eine Kunst war. Vom Beginn des modernen Tourismus: die „Grand Tour”*. Wagenbach, Berlin,

olvasási és tárgyalásmód kialakításának második sarokpontját annak figyelembevétele adhatja, hogy a feljegyzéseket gazdag, a szerzőnőt is megjelenítő fényképanyag kíséretében publikálták, amire a szöveg helyenként *explicité* hivatkozik.⁴⁰ Ugyanez a megállapítás érvényes a korszak általam utolsónak ideválogatott szerzőjére is. Adolf Schmal, mint a professzionális turista, motorkerékpár- és gépkocsivezető megtestesítője Európa-szerte lebonyolított – és az éppen használt közlekedési eszköz motorját nem kímélő – utazásai révén a németül beszélő világban számottevő ismertségre tett szert, amihez az Allgemeine Automobil-Zeitungnál végzett szerzői és szerkesztői tevékenysége szintén hozzájárult. Nem utolsósorban pedig ő volt a kerékpározás első osztrák olimpiai bajnoka.⁴¹ Schmal 1907-ből származó boszniai tudósítása a transzifferens mozzanatok összefüggésében azáltal válik érdekessé, hogy benne a szerző önmagát a modern autós turisták vezetője gyanánt határozza meg,⁴² amikor az utazást mennyiségi és pragmatikus szempontok szerint tagolja, ezzel pedig az immár növekvő mértékben osztályfüggetlen tömegturizmus igényeinek igyekszik megfelelni. S noha földrajzi és az infrastruktúrára vonatkozó információk (utazási idő, útiköltség, technikai szükségletek) mellett szórványosan sztereotípiák is felbukkannak nála a „primitív” „török”⁴³ (értsd muszlim vagy bosnyák) lakosság egzotikusságára vonatkozóan, mégis az marad meghatározó Schmalnál, hogy a szokványos útirajzok tartalmi vetületeit nála az autós turista érdeklődése írja felül. Eközben a tanulmányút hagyománya kifejezetten ironikusan kérdőjeleződik meg, ugyanis az úgymond „szokatlan” jelenségek varázslatoságának tudatos rombolásával találkozunk.⁴⁴

E kronologikus vázlat példái alapján láthatóvá válik két, a transz-differencia megalkotottságára nézve releváns mozzanat. Az egyik a dolgok egzotikusként való kezelésének és általában a néprajzi érdeklődés-

2012, 11 skk.; Thomas FRELLE, *Adlige auf Tour. Die Erfindung der Bildungsreise*. Thorbecke, Ostfildern, 2007; összefoglalóan az arisztokraták tanulmányútjainak fokozatos polgárvá válásához és ennek mediális gyakorlatához vö. Philipp PREIN, *Bürgerliches Reisen im 19. Jahrhundert. Freizeit, Kommunikation und soziale Grenzen*. Lit, Münster, 2005, 254–263.

40 Vö. MERAVIGLIA, *Eine Reise nach Dalmatien*, 132.

41 Schmal életrajzához és úti beszámolójának megjelenési kontextusához vö. Elmar SAMSINGER, *Einführung zu einer Automobil-Reise am Balkan im Jahr 1907* = FILIUS, *Eine Automobil-Reise durch Bosnien, die Hercegovina und Dalmatien*, szerk. Elmar SAMSINGER. Löcker, Wien, 2012, 7–100.

42 Vö. FILIUS, *Eine Automobil-Reise*, 103.

43 *Uo.*, 136, 122.

44 Vö. *Uo.*, 123, 133.

nek a visszaszorulása,⁴⁵ ami megnehezíti, hogy az idegenről és a „saját-ról” szóló, kultúratudományilag meglehetősen bejáratott érveléstechnika mozgásba lendüljön. A másik az adott műfaj bizonyos mértékű eltolódása. Ezt a jelenséget közelebbről megvizsgálva kijelenthető, hogy míg az útirajz fokozatosan a zsurnalisztikus módon fellazított útikalauz irányába mozdul el, addig az időnként kalandos elemekkel dúsított társadalmi elbeszélés (gondoljunk a Gesellschaftsroman német fogalmára!) mindinkább egyfajta konzerváló szerepben találja magát az idegen életvilágok bemutatását illetően, ám a honi társadalmi állapotokra irányuló kritikai funkciója felerősödik. Ennek az átalakulásnak, stratégiaváltásnak bizonyos feltételek között olyasmihhez is közük lehet, amit manapság – nem túl szerencsésen – a mindenkori szerző „migrációs háttere” kifejezéssel szokás illetni, és ami Peter J. Brenner belátásával ugyancsak összhangba hozható. Brenner szerint az utazási irodalom kutatása során tekintettel kell lenni a művészeti produkció szerzőspecifikus feltételeire, vagyis azokra, amelyeket a társadalmi státusz, az egyéni szerepfelfogás és az utazásnak, majd az arról szóló „beszámolóknak” az előbbiekből adódó intenciói határoznak meg.⁴⁶ Olga Meraviglia, aki 1843-as születési évével az itt hivatkozott hölgyek legidősebbike, noha egy grazi nemesi udvarház tulajdonosa volt, ahol elegáns szalont is vitt,⁴⁷ ideje nagy részét innen távol, utazásokkal töltötte. Paul Maria Lacroma 1851-ben Triesztben látta meg a napvilágot, de később lakott Velencében, Eszéken, Bécsben, Pesten és Prágában, mígnem életvitelszerűen megfordult Pulában és Görzben/Goriziában is.⁴⁸ „Hatótávolság” tekintetében kizárólag az 1859-es születésű Marie Berks szárnyalja túl, aki több különböző férjjel sorrendben Livornóban,

45 Átfogóan az országon belüli „egzotizmus” áthelyeződésének témájához vö. Rudolf JAWORSKI, *Einführung in Fragestellungen und Themenfelder = Zwischen Exotik und Vertrautem*, 11–30.

46 Vö. Peter J. BRENNER, *Die Erfahrung der Fremde. Zur Entwicklung einer Wahrnehmungsform in der Geschichte des Reiseberichts = Der Reisebericht*, 27.

47 Vö. Elia FERNÁNDEZ SOCAS – Encarnación TABARES PLASENCIA, *Deutschsprachige Reisende. Frauen des 19. Jahrhunderts auf den Kanarischen Inseln. Grundzüge ihrer Werke*, Almogaren 38. (2007), 155–172.; Bruno BINDER-KRIEGLSTEIN, *Jugenderinnerungen eines alt-österreichischen Salonlöwen*, szerk. Birgit STRIMITZER. Verlag für Sammler, Graz, 1994, 166.

48 Vö. a Marie Egger-Schmitzhausen szócikket: *Deutsches Zeitgenossenlexikon. Biographisches Handbuch deutscher Männer und Frauen der Gegenwart*. Schulze & Co., Leipzig, 1905, 303–304.; E[im]y von DINCKLAGE, *Paul Maria Lacroma. Eine biographische Skizze*. = Paul Maria LACROMA [Marie Egger-Schmitzhausen], *Dosta von Drontheim. Eine wunderbare Geschichte* (1890), 3., jav. kiad. Pierson, Dresden–Leipzig–Wien, 1896, V–XIV.; továbbá NN, *Eine Erfolgsautorin. Paul Maria Lacroma (1856–1929) = Görz 1500–1915. Ein vergessenes Kapitel altösterreichischer Dichtung*, szerk. Hans KITZMÜLLER, Carinthia, Klagenfurt, 1995, 46–48.

Zágrábban, Budapesten, Bécsben, Algírban, Grazban és egy stájerországi kastélyban egyaránt otthont alapított.⁴⁹ A sportemberként 1919-ben szívinfarktusban meghalt Adolf Schmal Bécsset választotta lakhelyéül, de sokat és nagy távolságokra kerékpározott,⁵⁰ míg az 1876-ban világra jött Robert Michel anyai részről cseh volt, és katonatiszti pályafutása alatt Prága után megfordult Fiumében, Bécsben, Innsbruckban, Grazban és Mostarban csakúgy, mint a hídjáról ismert városhoz közel található Ljubuški-laktanyában, mielőtt az I. világháborúban a legkülönbözőbb frontszakaszokra vezényelték.⁵¹ A felsorolt esetek egyikéből sem hiányzik tehát az idegenség tapasztalata, kötődjön bár az utazáshoz vagy az áttelepüléshez. Számomra viszont fontosabbnak tűnik, hogy egyfelől a tárgyalt utazók (és írók) olykor nem éppen csekély mértékben eltérő osztályhelyzetűek, másfelől pedig, hogy a Bosznia-Hercegovina és Dalmácia életvilágát érintő, meghatározó kíváncsiság mellett (vagy talán éppen ellenére) ezen életvilágokat az írás céljának megfelelően strukturálják. Ugyanide tartozik, hogy a saját elbeszélői nézőpont kialakítása szintén következetesen meg végbe a szerzőknél, s mindenekelőtt a választott műfajról, a műfaj sajátosságainak konkrét használatáról ideáltipikus elképzeléseket látszanak alkotni.

Úgy tűnik, a műfaj kérdése más szempontból is mérvadó. A választott műfaj valamennyi női alkotó s a két férfi szerző esetében is jelentéserővel bír nemcsak az idegenség érzékelésének referenciális kereteit illetően, de a *gender* problematika és az osztálykülönbségek vonatkozásában is. Csak egyik példánknál maradv: Marie Berks életművébe olyan drámák is beletartoznak, amelyek részint regényátdolgozásokon alapulnak, és amelyek a nemi szerepek újratárgyalását és a társadalmi különbségeket célozzák. Érvényes ez a már említett, *Die Sünderin* című regényére is, erre az egyértelműen életrajzi ihletésű műre, amely a nők társadalmi és kulturális kívülállóságát (a főszereplő többszörösen megözvegyült és elvált asszony) helyenként kísérleti szövegalkatással tematizálja. Novelláiban ellenben tendenciózusan figyelhető meg olyan vallási és etnikai feszültségekkel való szerzői szembesülés, amelyeket a szövegek főként allegóriák és parabolák formájában tárgyalják. Mindeközben publicisztikája többnyire az elit kulturális csínytevésői körül forog, illetve ennek fejleményei felett ironizál – nem utolsósorban az eltérő nemi szerepekre koncentrálna. Végül tanulmányírói mun-

49 Vö. ŽURA VRKIĆ, *Prva hrvatska etnografkinja*.

50 Vö. SAMSINGER, *Einführung*, 9 skk.

51 Vö. CONCETTI, *Muslimische Landschaften*, ix skk.

kássága – idetartozó műveit tudományos igénnyel alkotta – a kortárs néprajzi vitákhoz való kapcsolódási kísérletként olvasható. Mindezen műfajok és szövegfajták más és más önképet feltételeznek Berks részéről, amint folyamatosan változó diskurzusformákat is mozgatnak; sohasem nélkülözve a köztük lévő transzgresszió ismertetőjegyeit,⁵² s arra sarkallva az értelmezőt, hogy összetett keletkezési kontextusukat mint meghatározó tényezőt vegye figyelembe. Hogy a tényezők illetén, hálózatszerű konstellációját még jobban erősítsük,⁵³ s hogy végül a transz-differencia fogalmára és használati lehetőségeire igazán módszeresen térhessünk vissza, egy rövid kitérő erejéig fel kell vázolnunk az eddigiekben említett, utazással kapcsolatos művek diskurzusának tágabb összefüggéseit.

2.1. Exkurzus: Dalmácia *versus* Bosznia-Hercegovina

A vizsgált útirajzokból és az utazási irodalomhoz sorolható beszámolókból pontosan kivethető, hogy a Bosznia-Hercegovináról és a Dalmáciáról alkotott kép mennyire eltér egymástól. A két tartomány vagy „ország” közötti határ egyértelműen történelmi, egyebek mellett vallástörténeti. Dalmácia, a régi rómaiak magaskultúrájának egyik bölcsőjeként és később Velence kisugárzásának részeseként „az arisztokratikus köztársaság prototípusává és ideáljává”⁵⁴ lépett elő. Boszniától eltérően a 19. század folyamán mutatott gazdasági gyengesége ellenére is csak nehezen lehetett volna az eredetiségre, a primitivitásra és a vallási másságra vonatkozó képzetek foglalatává stilizálni. A Habsburgok távlatából ezért úgy jelenhetett meg a két terület eltérése, mint a „hazai Kelet” *versus* „egy darab Itália idehaza”.⁵⁵ Ezenfelül Ausztriának a vesztes porosz háborút követően elmozduló politikai és kulturális érdekei

52 Vö. Gerhard NEUMANN – Rainer WARNING, *Transgressionen. Literatur als Ethnographie = Transgressionen. Literatur als Ethnographie*, szerk. Gerhard NEUMANN – Rainer WARNING, Rombach, Freiburg i. B., 2003, 7–16.

53 Ugyanilyen tanulságos lenne, hogyha olyan további tényezőket vonnánk vizsgálat alá, mint amilyenek a kiadói stratégiák, a mediális eljárások vagy éppen a sajtóközeg. Példá szerűen teszi ezt meg Gert Sautermeister a 19. század első felének német utazási irodalmáról készült tanulmányában. Vö. Gert SAUTERMEISTER, *Reiseliteratur als Ausdruck der Epoche = Zwischen Restauration und Revolution 1815–1848*, szerk. Gert SAUTERMEISTER – Ulrich SCHMID, Hanser, München–Wien, 1998 (Hansers Sozialgeschichte der deutschen Literatur vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, 5), 116–150.

54 Josef MATL, *Ragusa (Dubrovnik) in der deutschen Literatur* = Josef MATL, *Südslawische Studien* Oldenbourg, München, 1965, 350.

55 Günther WYTRZENS, *Die Bedeutung der slawischen Literaturen für Österreich* = Günther WYTRZENS, *Slawische Literaturen – Österreichische Literatur(en)*, szerk. Fedor B. POLJAKOV – Stefan SIMONEK, Peter Lang, Bern [2009], 102.

sztintén érezhetően rajta hagyták a nyomát azon, hogy Dalmácia szerepét miként értékelték a császárvárosban. Ivan Poderin véleménye szerint erre a tengerparti földsávra növekvő mértékben úgy tekintett Bécs, mint a Monarchiával szövetséges összekötő kapcsolatra Kelet és Nyugat között. Szerepének ilyen felfogása jól követhető Hermann Bahr *Dal-matinische Reise* [Utazás Dalmáciában] című munkájában.⁵⁶ Ebből a szempontból tekintve át a két régiót érintő, nagyjából 1880 és az 1910-es évek között keletkezett német nyelvű útirajzokat és publicisztikus úti leveleket, valóban feltűnő a különbség: míg Bosznia elsődlegesen a néprajzi-folklorisztikus érdeklődés tárgyaként szerepel a leírásokban, addig a Dalmáciával foglalkozó szövegekben minduntalan a rómaiak és a velenceiek meghatározta kulturális örökség kerül előtérbe.

Ám egyúttal az is láthatóvá válik, hogy a Velencei Köztársaság és – immár – a Habsburg Birodalom történelmi-politikai befolyása alatt álló adriai partvidék az utazási irodalom számára kevésbé kiaknázható területnek bizonyul, ellentétben Bosznia-Hercegovínával, amely a mindkét nembeli osztrák irodalmárok számára egészen az 1920-as évekig egzotikus képzetek ideális táptalaja marad. Mindez messzemenően összefügghet azzal, hogy a szerzők az utóbbi hely társadalmi és kulturális életében „muszlim” hagyományokkal szembesülnek.

3. Feltételes transzdifférenca

Tekintettel arra, hogy a vizsgált szövegekben az életrajzi és a történelmi vonatkozások, valamint a politika- és műfajtróféneti tendenciák szálai bonyolultán összefonódnak, csupán részben igazolható Bernd Wiesének a „felfedezések második korszakáról” szóló tétele.⁵⁷ Wiese szerint a tömegturizmus megjelenéséből adódóan új koloniális és mediális összefüggések válnak láthatóvá, és pedíg érezhetően innovatív hatást gyakorolva arra, ahogyan az utazás folyamata s annak reflektálása zajlik. Az elemzett úti beszámolókat és irodalmi feldolgozások azonban a Boszniát és Hercegovinát tárgyaló szövegáradatban aligha hordoznak a felfedezés értelmében vehető, egyértelműen újító értéket. Ennek

56 Vö. STANČIĆ, *Verschüttete Literatur*, 136 sk., lásd még Ivan PORDERIN, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima* [A horvát Adria az osztrák és német utazási irodalomban], Nakladni Zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1991.

57 Bernd WIESE, *Einführung = Weltansichten. Illustrationen von Forschungsreisen deutscher Geographen im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Graphik – Malerei – Photographie: die Wirklichkeiten der Illustration?* szerk. Bernd WIESE, Universitäts- u. Stadtbibliothek, Köln, 2011, 11.

ellenére megfigyelhető bennük a műfaji konvenciók aprólékos differenciálódása és dinamikája, ami hol a forma elerőtlenedéséhez vezet, hol pedig valamiféle teljességgel egyénien kialakított keverékforma létrejöttéhez. Az előbbire Meravagliának a tanulmányútjairól szóló beszámolóí adnak példát, az utóbbira Schmal útikalauz és útleírás között elhelyezkedő szövegtípusa. Az újítás iránt latensebb fogékonysággal rendelkeznek a vizsgált periódus azon művei, melyek az utazási tapasztalatok szépirodalmi feldolgozását nyújtják: Berks poetológiailag experimentálisnak ható prózakísérleteitől eltekintve – és Lacroma *Stürme* [Viharok] (1883) vagy *Noli me tangere!* (1899) című műveinek egyes passzusai is ide sorolhatók⁵⁸ – a szövegpéldák túlnyomó része a formát illetően tradicionális talajon mozog. A nemi, osztály-, illetve vallási különbségeket transzcendálni tudó kritikai potenciált ezek az írások inkább csak tartalmi síkon bontakoztatják ki. Ez a sík nagyon is képes a konvenciók megkérdőjelezésére indítani az olvasót, ám nem feltétlenül hat így valamennyi befogadóra. Mindent egybevetve tehát a jelen összefüggésben a transzdifferencia olyan fogalmi alkalmazása mellett érvelnék, amelyik egyszerre számol az életrajzi-szerzői tények, az irodalom- és műfajspecifikus fejlemények s az irodalmon kívüli vonatkozások és törekvések komplex összjátékával. Ez a belátás elsősorban bizonyosan banálisnak tűnhet, metaszinten azonban hozzájárulhat ahhoz, hogy az alkalmazott fogalmi-elméleti eszköztár történetileg is specifikálható és némileg viszonylagosítható legyen.

Befejezésül és az előbbieken megfogalmazott érv jegyében idézzük még egyszer emlékezetünkbe a tanulmányban előkerülő szerzőket. Meraviglia-Crivelli kiterjedt utazási tevékenysége ellenére szűk látókörű arisztokrata marad. A balkáni háború idején, 1913-ban, hajóútja alatt azért aggodalmaskodik, mert a fedélzetre „piszkos menekültek” érkeznek, s mert ezt a mentőakciót az ő pénzéből finanszírozzák, vagyis a kormány állja.⁵⁹ Paul Maria Lacroma *œuvre*-je nagyobb részben a szórakoztató irodalom paradigmájához kötődik, ám valóban csak nagyobb részben, vagyis korántsem következetesen. Marie Berks szövegalkotó gyakorlata ellenben jól észrevehetően differenciálódik az alkalmazott műfajok szerint, és ekként ő kerül a legközelebb ahhoz, hogy műveiben a transzdifferens mozzanatok kimutathatók legyenek, jöllehet

58 Vö. Paul Maria LACROMA [Marie Egger-Schmitzhausen], *Stürme. Ein Adria-Roman*. C.A. Müller, Wien, 1883, I, 7 sk., és Paul Maria LACROMA, *Noli me tangere!* [1890], 2., jav. kiad. Pierson, Dresden, 1915, 5.

59 Vö. MERAVIGLIA, *Eine Reise nach Dalmatien*, 144.; vö. még a Bertha von Suttnernek a béke érdekében tett erőfeszítéseire vonatkozó szarkasztikus megjegyzést: *Uo.*, 147.

mindeközben nemesi származásának szimbolikus tőkét hasznosítja. Robert Michel pályafutása egy felvilágosult és toleráns társadalmi réteg képét tükrözi vissza, mely azonban irodalmilag inkább tradicionális formák használatára hajlik, még ha ezek általában az igényes zsánerek körébe utalhatók is. Végül Adolf Schmal a már majdhogynem csak a technika iránt lelkesedő turista megtestesítője; a megtapasztalt idegenségre nyíló látószöveget a túlnyomórészt pragmatikus érdeklődés nála erősebben roncsolja, mintsem hogy pusztán szűkítené.

A fenti okokból következően és a kontextualizálhatóság érdekében elkerülhetetlen a szerzői életrajz, a szerző(nő) irodalmi és egyéb termelése és pozíciója mellett az életművön és a műfaj történeten belüli elmozdulások, a mediális és kulturális gyakorlatok, valamint a történelmi folyamatok párhuzamos vizsgálata, ha a transzdifferencia kritikai erőt hordozó mozzanataira kívánunk rámutatni.

fordította Zsávolya Zoltán

Buda Attila – Farkas Charlotte

A MONARCHIA – HÁBORÚS FÉNYBEN, DE INKÁBB AZ ANTANT ELLENFÉNYÉBEN

Ambrus Zoltán első világháborús jegyzetei

„Az állam, amely tőlem mindenféle fajta lelkiismeretességet követel, maga fölébe helyezkedik-e a lelkiismeretesség parancsának?”

Ambrus Zoltán, *Háború*

Ambrus Zoltán, a múlt századforduló magyar prózairodalmának magányos alakja 1914 nyarán, 53 évesen, több regénnyel, számtalan novellával, tárcával, kritikával a háta mögött a huszadik század első évtizedének egyik legelismertebb szerzője volt. Írásait egymástól eltérő világképű újságok, folyóiratok is szívesen közölték, mivel rangot adtak azoknak a fórumoknak, amelyekben megjelentek. Ennek ellenére szerzőjük idegen maradt a Monarchia soknemzetiségű világában, ahogy a hazaiban is. Az 1910-es évekre ugyanis itthon már elkoptak fiatalok kedves frankofil szimpátiái, s a Monarchia keleti felén, némi távolabbra tekintő szellemi közjáték után ismét a germán és szláv mítoszok érvényesültek, igaz, mindkettő elutasítással vegyes rajongással. Az angolszász világ kulturális húzóereje pedig el sem ért idáig – legfeljebb a német nyelv közvetítésével. Ambrus irodalmi eszményeit követve, korosztálya íróinak többségével szemben a (nagy)város ábrázolója lett, korábban A Hét, majd rangidősként a Nyugat szerzőihez, az irodalmi modernség első képviselőihez csatlakozott. Osvát, Ignótus, Fenyő tisztelték írásművészetét és szívesen látták a folyóirat oldalain, csakhogy közöttük is bár elismert, de rokontalan kívülálló maradt. Liberalizmusa, a kor egyik nagy szellemi áramlata felfogásában ugyanis értékekhez és nem politikai irányzathoz vagy társadalmi rétegcélokhoz kötődött. Határozott elképzelései voltak az emberi viselkedés lehetséges és áthágthatatlan megnyilvánulásairól, nem hatalmi viszonyok, hanem személyes felelősségek, köteleességek és persze lehetőségek mentén szemlélte a világot; az emberi élet szabadsága számára mindhármat magába foglalta. S a pillanatnyi, partikuláris érdekeken túl nagyon is érdekelt

a nemzetek, köztük a magyarság sorsa, csak éppen szólamok nélkül, kritikus szemmel figyelte azt, ahogyan más nemzeteket is.

A hadüzenet után, az első frontra induló vonatokkal egy időben Az Est lelkesítő cikkeket kért tőle, ő azonban, amennyire az általános közhangulat és a sajtóellenőrzés mellett csak lehetett, elítélte a hatalmi szembenállást és következményeit, s a háborúnak az irodalomra és a közmorálra gyakorolt hatásáról írt. A napilap néhány jegyzetét az első hónapok eufóriájában nem is merte megjelentetni, az író ezért a következő év elejétől a bátrabb Nyugat, majd 1915 szeptemberétől 1916 áprilisáig párhuzamosan a Világ oldalain közölte jegyzeteit – természetesen nem ugyanazokat. Utolsó jegyzete 1917 áprilisában jelent meg a Nyugatban, amikor kinevezték a Nemzeti Színház igazgatójává, ezután abbahagyta az újságírói tevékenységet. Eleinte még az úgynevezett konzervatív oldal is kíváncsi volt véleményére, hiszen két háborús témájú közleménye megjelent A Társaság című exkluzív közlönyben is. Ez a fényképekkel gazdagon illusztrált, alcíme szerint a Park Klub, az Úri Klub, a Golf Klub és a Magyar Unio Klub hivatalos lapja volt, önmeghatározása szerint szépirodalmi és társadalmi témákkal foglalkozott, olvasói tehát leginkább a történelmi eredetű középosztály tagjaiból kerültek ki, mintegy választékosabb Új Idők-olvasóként. De az első két közleménynek nem lett folytatása, hangnemük és témájuk alapján feltételezni lehet, hogy sem az olvasók, sem a lap kiadói nem ezt várták Ambrustól. S nyilván nem véletlen az sem, hogy fel sem vetődött például a Magyar Figyelőben, Tisza István lapjában, amelyet Herczeg Ferenc szerkesztett, hasonló témájú, a lap közleményei hangnemének megfelelő cikk, jegyzet írójaként; noha színházi írásai 1911 és 1914 között itt is megjelentek.

Ő ugyanis – Ady Endréhez és Babits Mihályhoz hasonlóan – az első pillanattól kezdve háborúellenes álláspontra helyezkedett. Ez a felfogás nem a nagy háború kitörése után alakult ki benne, hanem sokkal korábban. Életrajzírója lánya, aki még első kézből hallotta a családi történeteket, illetve a *Háború* című hosszabb novellája alapján feltételezte, hogy apjában gyermekként már a Königrätzből hazatérő katonák látványa erős nyomot hagyott. Megerősítették ezeket az élményeket 1885–86-os párizsi tartózkodása idején az alig másfél évtizeddel korábbi francia–német összecsapás látható következményei, s a Második Császárság véres gyarmati háborúi nyomán alakult ki meggyőződése: az érzékeny író eleve elutasított minden erőszakot, amit a személyes benyomások és az emberi nyomorúság látványa csak megerősítettek. Ezek

az emlékek álltak jegyzetsorozata mögött is, ezek inspirálták meggyőződését, erősítették meg a napi események hatására az erőszakot elutasító álláspontját.

A sorozat témája az első pillanattól adta magát: az 1914. július végi általános mozgósítás, a hadüzenetek, a hadiállapotok, a hideg ősz első eseményei, a szeptember eleji orosz előretörés a Kárpátok vonaláig, majd az Uzsoki-hágón keresztül a csapatok magyar területre érése, december végén limanovai vereségük és Magyarországról való kivonulásuk, párosulva a nyugati hadszíntér és a hátszágok eseményeivel, aztán a későbbi évek hadviselésének következményei; mindaz, ami varázsütésként azonnal megváltoztatta a hazai sajtóközlemények hangját, a kimondhatóságot, a tájékoztatás szabadságát, a hírszolgáltatást, amelyek a cenzúra különféle fokozatai és tiltásai mellett csak elhallgatások, megcsonkított közlemények és sorok közötti olvasás útján jutottak el az olvasókhoz.

Ambrusza nem gyakorolt hatást a háborús propaganda, amivel a front mindkét oldalán éltek; nem tekintette arctalan tömegnek az ellenfelet, illetve – a megjelenéshez szükséges lojalitáson túl – hibátlanak és az igazság birtokában győzedelmeskedőnek a saját csapatokat. Nem magasztalta a német–osztrák–magyar hadsereget és nem lelkesített. Láta a háborús erőszakot, és jegyzeteiben megmutatta a hátszágoknak szóló megtévesztési szándékot, az ellenség becsmérést. Írásaiban hatását fokozza, hogy a frontvonalakról, test és test egymásnak feszüléséről, támadásról és visszavonulásról, a lövészárkok életéről egy szót sem szólt, ellenben az antant országok viszonyait bemutatva is képes érzékeltetni mindazt, ami a Monarchiára ugyanúgy érvényes, „lányomnak mondom, hogy a menyem is értse”. Jól látható ez éppen A Társaság oldalain közölt *Elvakultság* című jegyzetében. Ennek első része három esetet sorol fel, amelyek az antant háborús bűneire mutatnak rá: Franciaországban a front, azaz a németek elvonulása után egy határszéli városkában, amelyet a franciák ismét elfoglaltak, bíróság elé állítottak és elítéltek német katonáorvosokat, apácákat, valamint ápolókat, akik a helyi kórházban német és francia betegeket gyógyítottak, gondoztak, mert nem tudtak elszámolni azokkal az élelmiszerekkel, amiket a munkájukhoz a német hadsereg rekvirált. A Man-szigeten lévő hadifogolytáborban, ahová főleg Londonban hosszú évek óta dolgozó német és osztrák–magyar alattvalókat internáltak, és ahol igen sanyarúak voltak a körülmények, az élelmezés hiányossága, az időjárás szélsősége miatt az egyik rab az őt inzultáló őrt a villájával megszúrja,

mire válaszul nem a támadót büntették meg, hanem a foglyok véltlen tömegébe lóttak. Przemysl közelében az oroszok elfogtak egy osztrák–magyar vadászőrzőjáratot, és ahelyett, hogy hadifogolynak tekintették volna őket, minden teketória nélkül kivégezték valamennyit. Ha csak eddig tartana a cikk, akkor az a központi hatalmak álláspontját képviselné, az itthoni propaganda állításait erősítené tovább, bosszúra és megtorlásra szítana. Csakhogy Ambrus, miután megállapítja, hogy a hadifoglyokkal kegyetlenkedők magánéletükben nagy valószínűséggel a társadalmi konvenciókra figyelő úriemberek voltak – „[...] tiszték, gentlemenek. Urak, akik iskolákat végeztek, kesztyűt viselnek és gondosan beretválkoznak, ötórai teákra jártak és fognak járni, ahol gyöngéd szavakat suttogtak és fognak suttogni érzelmes hölgyek fülebe” –, tehát miután elítéli a hasonló tetteket, amelyeket a hazaszeregetet jegyében követtek el, mintegy mellékesen, nem szembetűnően, személy(rago)t vált:

[...] az ilyen kegyetlenkedések híre okvetlenül fölkelti a retorziót, és ez könnyen utolérheti azokat a honfitársainkat, akik az idegenben rekedtek vagy hadifogságba kerültek.

Még csak az indulat se mentheti ezeket a szörnyűségeket. Mert száanalomra méltó hadifoglyok, akik a maguk személyében sohasé vétettek nekünk, a legnagyobb elkeseredésükben se művelhetnek olyat, amit nem hideg ítélkezéssel, hanem súlyosabban kellene és lehetne büntetni. És milyen foganattalan a velük szemben való indulatkitörés, ha ezzel nem annyira őket magukat, mint inkább a véreiket, a fajtájukat, a hazájukat akarjuk sújtani! Hiszen az, ami rájuk csap le, rajtuk kívül még csak egy pár hozzátartozójuknak fájhat; a nagy összesség, amelytől elszakítottuk őket, már elveszetteknek tekinti ezeket a fiait és nemigen gondol többé rájuk.¹

Figyelemmel olvasva az idézett részlet első mondatát, látható, hogy Ambrus rámutat a harcokban (már) részt nem vevők elleni kíméletlenségek egyre erősödő spiráljára: az antanté kiváltja a Monarchia retorzióját, az meg erősebb szintre emeli a túloldal válaszát. És még az is lehetséges, hogy előbb az antantsajtó adott hírt a Monarchia hadifogolytáboraiiban előforduló erőszakról, s ezért jogosnak érzik a maguk feleletét – ettől kezdve pedig a csapások és ellencsapások szabták meg

1 AMBRUS Zoltán, *Elvakultság*, A Társaság 1914. december 17., 7.

a kiszolgáltatottakkal szembeni viselkedést. És a következő bekezdés első mondata, az „ezeket a szörnyűségeket” kifejezés már az itthoni táborok viszonyaira – a retorzióra – vonatkozik. A személyragok – a „nekünk”, a „velük”, „a véreiket, a fajtájukat, a hazájukat” szavakban – megváltoztatják a nézőpontot. Ambrus nem a Monarchia egyik polgáraként ítéli el az antant haderejének kegyetlenkedéseit, hanem közösséget vállalva, azonosulva a szenvedőkkel, bárhol áll is a hadifogolytábor, ahol raboskodnak, a szavak mögött néven nevezi, hogy hasonló büntettet mindkét hadviselő fél elkövetett. Az ellenség katonáinak hidedg ítélkezést kér, mert abban mégis a jog érvényesülését reméli, nem pedig parttalan erőszakot, s megmutatja szimbolikus mivoltukat is: rajtuk keresztül a kegyetlenkedő a szembenálló nemzet egészét is meg akarja alázni.

Novellái, regényei ismeretében egyáltalán nem újdonság, nem szokatlan az a beleérző megértés, amivel a háborús körülmények között élni kénytelen gyerekek, nők életét érzékelteti. *A refrén* című cikkben is arról írt, ami közössé vált a front mindkét oldalán: a hadvezetés megtevesztő hírei miatt a polgári lakosság nem menekült el az ellenség elől, amely aztán jól bosszút áll rajtuk – a velük szemben álló katonák helyett. Józan helyzetértékelését mutatja, hogy ezt a hibát nem az egyenruhásoknak, hanem a polgári hatóságoknak róttá fel:

És ha itt is, ott is, valamennyi hadviselő országban minduntalan megismétlődik ez a história, melynek egyre több gyermek és nő válik áldozatává, ennek magyarázata egyszerűen az, hogy rendszeren azok vesztik el a fejüket legelőször, akiknek az volna a hivatásuk, hogy a veszedelem idején is nyugodtan gondoskodjanak a lakosságról s megóvják a tömeget a fejesztettségtől meg azoktól a bajoktól, amelyeket a fejesztettség mindig megsokszoroz.²

A nők sorsa a maga háborús brutalitásában először a *Komoly és szomorú kérdés* című jegyzetben került az olvasók elé. Apropos a szörnyű erőszakhulám volt, amelynek a kelet-porosországi és galíciai – akkor a Monarchia keleti tartománya – nők voltak kitéve, amikor a kozákok 1914-ben elfoglalták falvaikat. Ezt követően merült fel először tömeges érvényességgel a modern Európában a dilemma: az orvosok, akik az élet védelmére tettek esküt, felmentve érezhetik-e magukat az alól, hogy a megerősöskoltakat

2 Uő., *A refrén*, Nyugat 1915. február 1., 121.

megmentsék a nem kívánt és akaratuk ellenére megszületendő gyermektől? Vagy erre nincs erkölcsi felhatalmazásuk, és a nőknek világra kell hozniuk gyermekeiket, ha másért nem, azért, mert az övék... Az első háborús évben inkább e második lehetőség felé billent a mérleg. Csakhogy az öldöklés tovább folytatódott, s 1915-ben a kérdés így módosult: mi a teendő akkor, ha a nő megadja magát a sorsnak, megszüli gyermekét, de nincs elég pénze arra, hogy felnevelje? Ambrus egyértelműen kiállt amellett, hogy az államnak kötelessége az ilyen asszonyokat segíteni: „Az a néhány száz kis kozákivadék, akik közül sok katonának nő fel, nem fogja üressé tenni milliók és milliók erszényét. És az összesség azt, ami közös kár, közös teher, közös tartozás, nem fizettetheti meg olyan szerencsétlenekkel, akik rosszabbul jártak, mint a könnyen sebesültek.”³

A jegyzetek írója a propaganda történelmi korokon átlépő sugalmazásával szemben – amely a történelmi, a napi változások kiváltójaként, okozójaként, végrehajtójaként csak a néptömegeket célozza meg, csak azokra hivatkozik – sokkal jobban figyelt az emberi tulajdonságokra, az egyéniségekre, az ellentmondásos személyiségre. Éppen ezért vette sorra a *Szoknyás diplomaták* című cikkében azokat a politikusfeleléseket – főként angolokat és montenegróiakat –, akiknek jelentős szerepük adódott férjeik révén bizonyos politikai kérdéseket, döntéseket egyik vagy másik irányba befolyásolni. Cherchez la femme, ahogy a francia mondja, s Ambrus maga is idézi e mondást *Őszi napsugár* című regényének elején. Aztán amikor ezt leszögezte, így folytatja tovább:

[...] a legújabb idők története azt gyaníttatja, hogy az egyéni szereplés hatása sokszor jóval nagyobb lehet, mint általában hisszük. Mintha nem csak a politikai zseni, hanem a politikai tehetségtelenség is ugyancsak be tudna avatkozni a világtörténelembe, és mintha a Lady Macbethek szuggesztív ereje nagyobb befolyással volna, még ma is, a hatalmas férjekre [...] mint elképzelni szoktuk. Ha az olasz király maga hirdeti, hogy őt nem alattvalói és tanácsadói kényszerítették a hadüzenetre, hanem azért indított háborút, mert ezt népe érdekében szükségesnek tartotta, és ha olvassuk, hogy az olasz királyné milyen primadonnaszerűen lelkesítgeti a harcba induló katonákat, micsoda zászlócsókolgatókat végez, hogyan buzog és serénykedik egész nap, nem küzdhetjük le azt a gyanút, hogy ennek a gránátos termetű montenegrói asszonynak a vezénylete nélkül az olasz király kis bugyogója

3 Uő., „*Komoly és szomorú kérdés*”, Nyugat 1915. július 16., 755.

nem szaladt volna bele a lelkiismeretlenségbe és a legszégyenletesebb árulásba.⁴

El lehet képzelni egyébként, hogy e sorokat milyen érzéssel olvasták a hazai nagyvárosokban, ahol szintén mindennapi esemény volt, főként a háború elején, de később is a zászlóanyák szalagfeltűzése, a vágóhídra induló csapatok egyházi megáldása. Ambrus azonban nem lett volna világosan látó, a lehetőségeket végiggondoló író, ha ugyanakkor meg ne kérdezte volna ezt is:

És van szívük hozzá, hogy pártjára álljanak a vérontásnak is? [...] nem a kikényszerített, hanem a szántszándékos vérontásnak? Bizonyára. Az asszony is sokféle, mint a férfi. Azok közt a nők közt, akiket elkényeztetett a sors, mindig sokan voltak, akik szebbnek látták a világot a hősök egymást marcangolásának vérgőzös levegőjében, a fegyverek csattogását hallgatva és elábrándozva azon, hogy milyen hamar emészti fel az égboltra csapó láng a békesség kis kunyhóit.⁵

Énekek a magyar parasztról című írásában egy másik, a háború hatására megjelent viselkedést, a magyar parasztról mint bakáról, s mint irodalmi tárgyról kialakult, érdek által vezérelt véleményalkotást járta körül. A napilapokat ugyanis elárasztották azok a hírek, amelyek szerint a tisztek úgy bánnak a lövészárkokban a legénységgel, mint a hímes tojással; a legénység jelentős részét pedig köztudomásúlag a parasztság adta. A tisztek úgy dédelgetik a bakákat, mintha a fiaik lennének, azok pedig tűzbe mennének értük, a generálist egyenesen apjuknak tekintik. Ambrus rezignáltan jegyzi meg: „A lövőárok könnyen megcsinálja azt, amit a bölcsök olyan nehezen tudnak elérni: demokratizál.”⁶ Persze a paternalizmus demokráciáját. A katonaruhába bújt magyar parasztot azonban a közös és a német hadsereg vezetői is észrevették, főként azt, hogy milyen kiváló emberanyag. Nyilván: a magyar virtus háborús háttérhelyzetekben felér az öngyilkossággal – de ez a hadvezetést nem érdekli, csak az előrenyomulás. Ez a külföldi elismerés pedig visszajutott a „szolgabíró uram, főispán uram, a földbirtokos úr, a gőzmalom-igazgató úr” elé, akik nem győztek álmélkodni azon, hogy a magyar paraszt, akit addig csak korruptnak ismertek – mert választások alkalmával arra

4 Uő., *Szoknyás diplomaták*, Nyugat 1915. augusztus 16., 897.

5 Uő., 898.

6 Uő., *Énekek a magyar parasztról*, Nyugat 1915. február 16., 169.

szavazott, aki többet ígért neki – valóban milyen kiváló. Ezt a jelentéget Ambrus se hagyta kommentár nélkül, amelyben érdemes észrevenni, hogy az utolsó előtti mondat dicséretét miként vette vissza az utolsóban:

Hogy szolgabíró uram és társai nemcsak elismerést, hanem egy kis csodálkozással megrövidített csodálatot is tömjénezenek a magyar paraszt felé, annál furcsább, minél közelebb él a magyar paraszthoz ez a most hódolattal adózó. Miért ez a meglepetés? Hiszen minél több időt töltenek vidéken, annál jobban ismerhetnék a magyar parasztot. Tudhatnák, hogy eszesség, önérzet, bátorság, büszkeség, munka- és szenvedésbírás, rettenthetetlenség és még sok más jó tulajdonság dolgában a világnak semmiféle parasztja nem versenyezhet a magyar paraszttal, de nem versenyezhet vele sok más ember sem. Tudhatnák, hogy a magyar paraszt jó verekedő, hogy békében is szívesen csatázik, hogy vasárnaponkint ellenséget keres magának és hogy a kedélyeskedése se megy babba.⁷

A születési középosztály véleménye mellett megidézte azokat az osztrák, német értelmiségi véleményeket, amelyek hiányolták a magyar parasztábrázolást a németre fordított szépirodalomban, illetve kioktatták a magyar írókat, hogy ne azokkal a témákkal foglalkozzanak, amelyeket európai szerzők is regénnyé formáltak, hanem öröklítsék meg a most érdekessé vált magyar parasztot, mert ahhoz értenek legjobban. A jegyzetek írója nem is késlekedik a tanulsággal: a háború végén, aki a frontról a hátsószágra visszatér, megint csak korrump paraszttá válik, másfelől „[...] írhatnak a magyar írók a magyar parasztról akármit, abban bizonyosak lehetnek, hogy munkájukat Ausztriában és Németországban ezentúl sem fogják úgy értékelni, ahogyan ott most azt a munkát értékelik, amelyet a magyar paraszt a csatamezőkön végez.”⁸

Gyermekkatona című írásában egy francia lapot idéz, amely szerint a németek az orosz fronton rosszul felszerelt, kiképzetlen fiatal önkénteseket küldtek a tűzvonalba, akik között az orosz fegyverek igen nagy pusztítást végeztek. Ugyanennek a lapnak másik közleménye egy francia fiú kitüntetéséről szól, aki hősiiesen harcolt, vitézségét még egy tábornok is elismerte. Ambrus, aki közismert volt franciabarátjáról, tárgyilagos tudott maradni, mert megjegyezte, hogy amíg e lap

7 Uo.

8 Uo., 170.

szerint ha a németek harcolnak serdülő fiatalokkal, az a tartalékok ki-merülését jelenti, ha viszont a franciák, az a nemzeti bátorságot. „Ennek a – kormányozható igazságszeretetet tükröző – felfogásnak számtalan tünete toladodik ma elénk minden táborban.”⁹ – mondja a szerző. S eltöpreng a gyerekek és a háború kapcsolatáról. Nem sokkal korábban megjelent Bécsben egy sebesült főhadnagy, a frontról magával hozott egy 12 éves, kozákegyenruhát hordó fiút, aki nagy érdeklődést váltott ki a császárvárosban. Csakhogy ezt a gyermeket az orosz hadsereg kémkedni küldte – ő viszont inkább Bécszet választotta szülőföldje helyett. A nála idősebbek, a 16-17 évesek azonban már többnyire elvesztették gyerekes külsőjüket, megtermettek, jól tápláltak, idősebbnek néznek ki. Önmagában tehát a gyerekkatonák jelenléte a harcmezőkön nem a gyengeség jele, hiszen:

A német hadseregben is, a miénkben is csakis olyan egészen ifjú önkéntes van, aki már embernyi ember – aki éveinek száma ellenére annyira teljesen kifejlett, hogy se testi- se lelki dolgában nem áll mögötte a húszévesnél is idősebb katonának – aki talán rossz, kártékony indulatok levezető csatornáját találja meg a hadakozásban –, és aki a legtöbbször éppen azért jelent meg a harctéren önként, mert csak a háborúban nyílhatik alkalma arra a (rendkívüli testi erejének megfelelő) hamaros érvényesülésre, amelyért nehezen fékezhető, s testi erejének teljes kifejlődése óta mindinkább követelőző temperamentuma már talán egy-két év óta eped.¹⁰

A háború kitörésétől kezdve közbeszédtema volt, hogy mely társadalmi osztályok, rétegek vesznek leginkább részt a harcokban, s melyek vonják ki magukat abból. Nyilvánvaló, hogy bizonyos foglalkozási csoportokra – például az állami hivatalnokokra – nagyobb szükség van a hátszágban, ahogy a katonákra meg a frontvonalban, mások, mint az orvosok, itt is, ott is szükségesekek. A részvétel vagy rész nem vétel számos okot adott a társadalom különböző részeinek egymás ellen hangolásában vagy a sima gyűlöletkeltésben is. *Az intelligencia pusztulása* című rövid kis írás az értelmiségnek címzett előítéleteket szólaltatja meg egy frontról érkezett vélemény alapján, amely szerint nincs semmi ok arra, hogy a harcokban az intelligenciát kíméeljék, hiszen a hátszágban a munkásokra sokkal nagyobb szükség van, mint a szellemi

9 Uő., *Gyermekkatonák*, Az Est 1915. február 21., 8.

10 Uő.

élet embereire. A jegyzet írója ironikusan értékeli, s a véleményalkotó ritka emelkedettségét dicséri, amely mentes az osztályérdek elfogultságától, hiszen „a közérdek magasabb nézőpontjából tekintve a dolgokat, egy másik osztály kímélését kívánja”.¹¹ De azonnal meg is jegyzi, hogy francia, német és magyar statisztikák adatai, a hősi halottak száma egyaránt azt mutatja, hogy a szellemi foglalkozásuk nem részesülnek a harctéren különösebb kedvezésben. Pedig volna rá ok, folytatja, mert ha most kevesebb számban van is szükség rájuk, mi lesz a háború befejeződése után? A béke mégiscsak az ezután következő feladatok ellátására alkalmas embereket igényel majd, s – ha egyáltalán különbséget kell tenni – a munkáskéz jobban lesz pótolható, mint a hosszú időn át megszerzett ismeret. Majd megismételve azt a véleményt, miszerint az értelmiség sohasem tudta megszerezni a külföld elismerését, most a magyar bakák, a csukaszürkébe bújtatott katonák az elismerés mellé megszerzik a csodálatot és a hódolatot is, evvel zárja a jegyzetet:

Hát bizonyára örvendetes, hogy a magyar olyan páratlan katona, és természetes, hogy a velünk harcoló külföld figyelmét ez nem kerülheti el. De ne bízzuk el magunkat: a harci éreynyeket is ugyanolyan hamarosan el tudják felejteni az emberek, mint az intelligencia kevésbé dicső, kevésbé értékes, mindenképpen jelentéktelenebb és hálátlanabb, kevesebb figyelmet keltő és csodálatra nem is aspiráló munkásságát. És ne legyünk igazságtalanok a szellemi munkások irányában. Mert ők is ott vannak a csatamezőn, legalábbis ott vannak közülük sokan; és ott van az egész úgynevezett intelligenciának egész fiatalága. Pedig a vörös ördög jobban állja a hideget, mert jobban hozzászokott, mint a szegény szellemi munkás; és a csukaszürkébe bújtatott katonák közt van akárhány, aki a lövőárokból jobb kosztot kap, mint otthon. A verekedésbe is hamarabb beletanul, mint az ügyetlen tanárjelölt... De meghalni, ezt csak úgy meg tudja csinálni az úgynevezett intelligencia is, mint akármelyik más derék katona.¹²

Látható, hogy Ambrus egymás után születő írásai megnevezéssel vagy anélkül, egyaránt idézik a Központi Hatalmak, s azon belül a Monarchia és külön Magyarország, valamint az antant háborús viszonyait. A francia, német, magyar napilapok tudósításaiból származó, a szerző által

11 Uő., *Az intelligencia pusztulása*, Nyugat 1915. március 1., 231.

12 Uo., 232.

értelmezett és kommentált hírekben ott villózik a Monarchia 1914 és 1917 közötti hátországa, de csak a másik hadakozó csoportosulás fénytörésén keresztül, ahogy utóbbi is csak a német és osztrák–magyar felhangokkal érdekes a jegyzetíró számára. Evvel az egyszerre mindkét oldalt megmutató és az egymásra vonatkoztatással saját véleményét sem titkoló magatartással kilépett a kezdeti eufória, majd a fokozatos csömör világából, és az aktualitásokon túl érzékeltetni tudta magának a háborúskodásnak a korokon túlnyúló, embertelen jellegét is.

Biró Annamária

A GYERMEK A SZÁZADELŐS BÉCSBEN

In memoriam H. A.

2019 márciusától mindenki számára szabadon hozzáférhető a 2019-es Sundance filmfesztiválon bemutatott négyórás, az emberi pszichét igencsak megdolgoztató dokumentumfilm, a Michael Jackson életéről, valamint a birtokán élő gyermekek emlékeiről készült *Leaving Neverland* című alkotás. A dokumentumfilm hatásai ma még beláthatatlanok, az első reakciók elsősorban a művész Michael Jacksonot érintik: a rajongók elutasítanak mindenféle pedofíliavádát, bizonyos adók és műsorok viszont nem hajlandók többé Michael Jackson-dalokat sugározni. A mára már felnőtté vált gyermekekről a recepcióban egyelőre nem sok szó esik, ha mégis, akkor az képes még nagyobb felháborodást szülni, mint a film maga. Barbra Streisand március végi nyilatkozata szerint ugyanis a szexuális abúzust szenvedett gyermekeket nem érte visszafordíthatatlan lelki megrázkódtatás, mindketten boldog, családos emberek, sőt a Neverlanden töltött időszak sem nevezhető abszolút negatív korszaknak az életükben.

A felnőtt-gyermek közötti szexuális kapcsolat természetesen ősrégi probléma, amelyet a művészetek ritka esetben ábrázoltak nyíltan, legtöbbször tabuként kezelték, elhallgatták, nem létezőként tételezték – ahogyan jellemzően a gyermeki szexualitás, az arról való beszéd is tiltott volt. Egészen a pszichoanalitikus iskola megjelenéséig, azaz a 19. század végéig, 20. század elejéig konszenzus uralkodott arról, hogy a szexualitás a pubertáskor beköszöntével jelenik meg, addig ugyanis a gyermek aszexuális, hiszen nemi szervei még kifejletlenek. Ezen a téren Sigmund Freud 1905-ben megjelent *Három értekezés a szexualitásról* című munkája hozott változást, amelynek második fejezete a gyermeki szexualitásról szól.¹ Tanulmányomban elsősorban a gyermeklány² alakjával foglalkozom, akinek ártatlan szexualitása a századelős Bécs több művészet megihlette, és amely révén a gyermeki szexualitás nem

1 Sigmund FREUD, *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien, 1905. Magyarul: Uő., *Három értekezés a szexualitásról*, ford. FERENCZI Sándor, Kötet, Nyíregyháza, 1995. A tanulmányban ezt a kiadást idézem.

2 A német Kindweibra nem találtam megfelelő magyar kifejezést. Bár a gyereklány sok esetben a dadát jelenti a századelős nyelvhasználatban, én ezt most a Kindweib magyar megfelelőjeként kezeltem.

csupán a tudományos beszédmód egyik legfontosabb tematikája lett a korszakban, hanem a művészi ábrázolás különböző szintjein is meghatározóvá vált. A mai kulturális mezőn a szexuálisan túlfűtött gyermeklány prototípusa egyértelműen a nabokovi Lolita, akinek alakja háttérbe szorította századelős előfutárait, a wedekindi Lulut, a schnitzleri és wittelsi Mizzit, vagy akár Pepit, akiről a későbbiekben még sok szó esik majd.

Kiindulópontom egy olyan, 1906-ban Bécsben kiadott regény, amely a 20. század folyamán hasonlóan szubverzív módon hatott, mint 2019-ben a bevezetőben említett dokumentumfilm. A szexualitásnak olyan oldalait mutatja ugyanis be, amelyekről sokan tudtak, és amelyekről nyilvánosan mégsem lehetett beszélni. Nem csupán társadalmi és szociális problémákat vet fel a regény, hanem kapcsolódási pontokat is nyújt a gyermeki szexualitás művészi és tudományos ábrázolásához. A Monarchia végnapjaiban írók, művészek a kimondhatóság határait feszegették, időnként az elfojtottnak tekintett szexualitás felszabadításáért harcoltak, a határok pedig képlékenyek voltak – így nem ritka a korban a bíróság elé idézett művész, aki a női és gyermeki szexuális emancipáció között nem tudott vagy nem akart különbséget tenni.

1906-ban névtelenül, magánkiadásban 1000 számozott példányban jelent meg a *Josefine Mutzenbacher oder die Geschichte einer Wienerischen Dirne von ihr selbst erzählt* című pornográf regény. A magyar változat 2002-ben, Tandori Dezső fordításában látott napvilágot, többszörösen is jelezve a „veszedelmes olvasmány” jelleget: a PolgArt Kiadó tabu.erotika sorozatának részeként, vörös alapon közölt „csak 18 éven felülieknek” felszólítással látták el a borítót.³ Az egyes szám első személyben elmesélt történet nem más, mint Josefine Mutzenbacher, azaz Pepi, az ottakringi munkásnegyed egy kislányának szexuális nevelődésregénye, amely többszörös tabuáthágások révén éri el felforgató jellegét. A szöveg ugyanis a kislánnyal történeteket annak ötéves korától egészen a pubertáskorig mutatja be, tehát tulajdonképpen a szexuális

3 A magyar változatot Josefine Mutzenbacher szerzői névként van jelen, ami nem áll ugyan távol a szándéktól, az eredeti kiadásban mégis a cím részeként szerepelt a név. JOSEFINE MUTZENBACHER, *Egy kis bécsi kurva emlékezései*, ford. TANDORI DEZSŐ, PolgArt, Budapest, 2002. A tanulmány erre most nem tér ki, de külön clemzést lehetne végezni az eredeti és a magyar nyelvű szöveg összehasonlításából. Az eredeti ugyanis a bécsi külvárosok nyelvi regiszterét imitálja, amelyet Tandori teljesen átalakít, nem ritkán magyar kulturális referenciákkal látva el a szöveget. Egyetlen látványos példát idéznék, amikor az egyik kerítő leírásában Toldi Miklós alakja idéződik meg a nyelvhasználat miatt: „harmincötön jól túl járt, ennek ellenére mintha csak a legénytoll pelyhedzett volna orra alatt, állán.” MUTZENBACHER, *I. m.*, 309.

érés hagyományos értelemben vett kezdetéig. Pepi azonban addigra a szexualitás szinte minden lehetséges formáját megismeri, számtalan gyermekkel és felnőttel kerül szexuális kapcsolatba: testvérével, játszótársakkal, majd felnőtt férfiakkal – ágyrajárával, söröskocsissal, a háziúr fiával, a gyóntatópappal, tanítójával, végül az apjával, aki barátjával prostitúcióra kényszeríti a gyermeket. Ezek azonban csak az olvasó szavai: a szövegben kényszerről szó sincs, a gyermeklány odaadó kíváncsisággal fordul minden újabb tapasztalat felé, a szexualitás minden formájában örömet leli, prostituálttá válása időszakát pedig az anyagi haszonszerzés viszonylag kellemes módjaként éli meg, amely egyben a nyomorból való kilépés lehetőségével kecsegteti. A regényben Pepi nem kivételként jelenik meg, azaz nem a devianciára adott példa, hanem a külvárosi mindennapok átlaggyermeké. A szöveg szerint a szülők elfoglaltsága miatt magára hagyott gyermekek a papás-mamás szerepjátékok révén korán megismerkednek a szexualitással, és a gyermektársaktól tanultakat igen korán felnőttekkel is ki szeretnék próbálni, akik közül szinte senki nem zárkózik el ettől. Mivel a hatalmi formákat képviselő személyek (a tanító, a pap, a rendőrbiztos vagy akár az apa) szintén a szexuális hálózat részei lesznek, ebből az életformából nincs kiút, az elbeszélő Pepi szerint a véletlen, vagy valami rajtuk kívül álló erő dönti el, hogy kinek sikerül a későbbiekben hagyományos, normatisztelő életet élnie:

Az is igaz, hogy a hitoktatóval esett dolgok egész életemre kihatottak – miként azt majd a továbbiakban szóló beszámolómban minél hívebben érzékeltetni próbálok. Mert más káposzta – más káposzta, szóval hogy rám ez így hatott, az az én történetem, amiképpen a Melanie története meg az, hogy rendes családanya lett, sok gyereke szaladgál a vendéglőben, rángatják a Leopold nadrágja szárát, minden, és még sok velem egykorú lányról is elmondhatom, hogy zsenge kicsapongásaik nem hatottak úgy az életükre, mint az anyémek rám [...]⁴

A szöveget lehetne ugyan társadalomkritikaként is olvasni, bár a textus ettől távolodni kíván és elsősorban pornográf regényként funkcionál, bármiféle morális vagy szociális tanulságadás nélkül. A 20. században többször nagy példányszámban jelent meg, elsősorban a hivatalos fő-

4 *Uo.*, 291. A regény szerint a nemi érés a lányok esetében a korai szexualitás visszaszorítását eredményezi, hiszen onnantól kezdve a nem kívánt terhességtől való félelem legtöbb társnőjét arra készíti, hogy felhagyjon a tapasztalatszerzéssel.

rumok alatti szinten terjedt, a század végére mégis az osztrák kulturális emlékezet részévé vált. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár oldalán megtalálható az első kiadás digitalizált változata,⁵ Bécsben a Josefina Mutzenbacherről elnevezett túra keretében ismerhetők meg Pepi életterének részei,⁶ számtalan tanulmány, kötet, monográfia és különböző szempontú vizsgálat tárgya lett a szöveg, valamint a kortárs osztrák szépirodalmi munkák is folyamatosan reflektálnak erre az örökségre. 2006-ban, a megjelenés centenáriumán sokáig futott az Elisabeth Joe Harriet által jegyzett *Bambi, Josefina & Co* című kabaré, a híres kortárs osztrák szerző, Franzobel, *Scala Santa oder Josefina Mutzenbachers Höhepunkt* címmel 2002-ben jelentetett meg regényt, valamint a pornográf és krimi irodalom összefonódása sem maradhatott el, 2008-ban J. J. Preyer *Ermittlungen im Falle Mutzenbacher. Kriminalroman* címmel reflektál Pepi történetére.

A mai konszenzus szerint a névtelenül megjelent szöveget Felix Salten írta. Salten (1869–1945) elszegényedett zsidó családból származott, és annak ellenére, hogy korán, már gyermekként munkába kellett állnia, gyors karriert futott be: 1894-ben a Wiener Allgemeine Zeitung szerkesztője és színikritikusa lett, a *Zeit* című lapban álnévvel jelentetett meg politikai írásokat, elkötelezett cionistaként vált híressé. 1925-ben publikált *Neue Menschen auf alter Erde. Eine Palästinafahrt* című szövegében a német aktivizmusból ismert *új ember* kifejezést egyértelműen jövőbeli kategóriaként a Szentföldön létrejövő állampolgárraira alkalmazza. Legismertebb szövege mégis az őzgidáról írott 1923-as *Bambi. Eine Lebensgeschichte aus dem Walde* című, számtalan nyelvre lefordított, mára a gyermekirodalom kategóriájába sorolt regény. Talán pont az váltja ki a döbbenetes hatást, hogy a gyermekszexualitást tabuk nélkül bemutató textus és a gyermekeket gyakran megríkató *Bambi*-történet szerzője ugyanaz a személy. Pedig – ahogyan a Mutzenbacheréhez hasonlóan a *Bambi*-könyv alcíme, *Élettörténet az erdőből*, jelzi a szerző szándékát: a kis őznek és barátainak a története komolyan veendő, élettörténetként olvasandó, ilyen értelemben a gyermekkor ebben az esetben is beavatástörténet: *Bambi* hasonlóan mohón ismerkedik az őt körülvevő élettel, az erdő szabályaival és élőlényeivel, mint Pepi a külváros világával.⁷ Miközben a világ a *Bambiból* készült film 1942-es

5 http://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_5132343&order=1&view=SINGLE.

6 <http://www.wienfuehrung.com/Mutzenbacher.html>

7 Huszár Ágnes Elfriede Jelinek *Bambiland* című kötetéről értekezve felhívja a figyelmet arra, hogy Salten Bambija nem egy kedves gyermektörténet, amivel azonosulni

premierjét ünnepelte, Saltent Németországban betiltották, műveit az elfajzott művészet kategóriájába sorolták. Természetesen nem a pornográfia, hanem elsősorban a szerző származása miatt.

Visszatérve azonban a fin de siècle időszakára: nem elhanyagolható az sem, hogy Salten milyen körben mozog Bécsben. 1890-től kezdődően a Griensteidl Café törzsvendége lesz, ahol összebarátkozik a Jung-Wien mozgalom tagjaival, Arthur Schnitzlerrel, Hugo von Hofmannsthallal, Hermann Bahrral és Karl Krausszal, akivel azonban nem volt felhőtlen a viszonya. Szorosabb kapcsolatot Schnitzlerrel alakít ki. Nem véletlen, hogy sokáig magát Schnitzlert tartották a Mutzenbacher-történet szerzőjének, elsősorban a botrányosnak titulált *Reigen* című drámája vagy akár a *Fraulein Else* miatt. Schnitzler erre maga is reflektál naplójában, 1911. április 10-én ugyanis egy álnévlexikonban megjelent bejegyzés miatt, amely a Mutzenbacher szerzőjeként őt vagy Saltent nevezi meg, zárójelben közli az általa ismert információt, miszerint a szerző Salten, nem pedig ő.⁸ Jóformán ennél biztosabb információnk a szerzősége vonatkozóan nem létezik, az osztrák filológiai kutatás ennyivel is megelégszik.

Véleményem szerint a Josefina Mutzenbacher-történetet két nagyobb, egymástól természetesen nem független struktúrában lehet elhelyezni, ezek révén magyarázatot kaphatunk arra, hogy a pornográf irodalom miért fordul a gyermeki szexualitás irányába, illetve így egy összefüggésrendszer részeként lehet kezelni a szöveget, nem pedig pusztán szubverzív pornográf szöveggként, ahogyan azt gyakran teszik. Az első nagy struktúra a századelős Bécs szociális, kulturális élete és ennek irodalmi reprezentációi, a második pedig a korszak tudományos diskurzusa a pszichoanalízis alá rendelt szexualitásról.

Amennyiben a századelős Bécs közegében kívánjuk elhelyezni a szöveget, el kell fogadnunk azt a feltételezést, hogy a könyvben megírt történetnek számos valóságvonatkozása lehet, még ha a benne megírtakat a későbbiekben, vagy akár a megjelenés időpontjában tabusították is. Az ábrázolt városi tér, a külvárosiak életkörülményei, a családok

lehet. A Walt Disney-féle 1942-es filmpremier tette giccses, hamis történetté, mert aból törölték a metafizikai Gonosz figuráját. Lásd Huszár Ágnes, *Világunk: Bambiland, Múlt és Jövő* 2012/1., 107–111.

8 „Frage wegen einer Bemerkung im Lexicon der Pseudonyme, wo bei einem pornographischen Buch 'Josefine Mutzenbacher' als mögliche Autoren ich und Salten mit Fragezeichen genannt sind. (Wohl Salten)”. Idézi: Clemens RUTHNER, *The Back Side of Fin-de Siècle Vienna: The Infamously Infantile Sexuality of Josefina Mutzenbacher = Contested Passions: Sexuality, Eroticism and Gender in Modern Austrian Literature and Culture*, szerk. Clemens RUTHNER – Raleigh WHITINGER, Peter Lang, New York, 2011, 91–104.

felépítése, a szegénység és a lakáshiány ábrázolása mindenesetre közel állhat a valósághoz. A 20. század elején Bécs lakossága elérte a 2 milliót, de már a 19. század közepén elkezdődött a lakosság számának növekedése, ezzel párhuzamosan pedig egyre nagyobbak lettek a lakhatási problémák. 1830 és 1850 között például 40 százalékkal nőtt a lakosság és csupán 10 százalékkal a lakóépületek befogadóképessége. A külvárosi családok gyermekei legtöbbször a felnőttekkel egy helyiségben aludtak, a gyermek-szülő kapcsolatot pedig az ágyra járás általánosan elterjedt gyakorlatával is ki kell egészítenünk: legtöbb hálószobában nemcsak családtagok, hanem a gyermekek számára kvázi idegen emberek is tartózkodtak. A szexualitásnak tehát nem volt hová visszavonulnia: az a gyermekek előtt vagy legalábbis füle hallatára történt, ahogyan ezt Pepi esete és családja is bizonyítja. Többen is felhívták a figyelmet arra, hogy a bécsi körútszisztéma kiépítése a térbeli szegregációt segítette elő, az a hatalom és az alvetettség térbeli konstrukciójaként tétéleződik, még akkor is, ha a városmodernizáció nem hagyta figyelmen kívül ezt a teret sem: a közlekedési hálózat, az iskolarendszer kiépítése a szociáldemokraták eredményeinek tekinthetők. Mindezek a társadalmi eredmények a regényben is jól láthatók: a külvárosi gyermekek iskolába, vallásórára járnak, részesülnek a képzés bizonyos formáiból, és megélhetésük is biztosított egészen addig, amíg a szülők – vagy legalább egyik szülő – dolgoznak.

A korabeli Bécsben – ezt szintén tükrözi a szöveg – kiterjedt prostituálthálózat működött, és nem volt ritka a gyermekprostitúció sem. A Stefan Zweig által ábrázolt vertikális térszerkezet szintén megjelenik a regényben. Zweig ugyan rejtetten működő erőként ábrázolja a prostituációt, és a teret látható és láthatatlan részekre osztva azt sugallja, hogy a nyílt szexualitás csakis alacsonyabb szinteken, az elzárt bordélyokban és a láthatatlan helyeken ütött tanyát.

A kor erotikus életszférájának általános színtere mégis a bordélyház maradt: házasságon kívüli nemi partnert a prostituáltak közül választott a századvégi férfi; a prostitúció ott zajlott mintegy a világ alagsorában vagy pincéiben, miközben makulátlanul ott csillogott felette a polgári társadalom pompázatos építménye.⁹

Míg Zweig szövege azt sugallja, hogy a prostitúció csupán a polgári tekintetek elől elzárt terekben burjánzott és a föld alatti pincevilágba

9 Stefan ZWEIG, *A tegnap világa*, ford. TANDORI Dezső, Budapest, Európa, 1981, 83.

számúzi ennek megjelenési formáit, a tér vertikális tagolása a Josefine Mutzenbacher-történetben azt bizonyítja, hogy az építmény különböző szintjein ugyanolyan tiltott szexuális játékok folynak: a pince a nyolc-éves Pepi és a felnőtt söröskocsis Horak úr találkozási helye, a padlás a gyermek Ferdl és a felnőtt Reinthalerné szexuális aktusának ad teret, az emeleti lakások pedig minden elképzelhető párt, hármast vagy négyest magukba fogadnak: gyermekek, felnőttek, legális, de főleg tiltott szerelmi játékok helyszínei. Maga a prostituálttá vált Pepi sem pincékben rejtőzik: lépcsőfordulókban, filléres szobákban vagy akár műtermekben fogadja klienseit. A polgári tekintetek csak akkor nem láthatták a mindenütt burjánzó szexualitást, ha nem akarták: Josefine Mutzenbacher a nyílt tereket is szexuális játszótérre alakítja.

A regény szubverzív jellege talán nem is a szexualitás tabuk nélküli ábrázolásából adódik, hanem elsősorban abból, hogy a főszereplő egy éretlen gyermeklány, első szexuális élményeit pedig hasonlóan éretlen gyermekekkel szerzi. A szöveg még ilyen tekintetben sem páratlan a korabeli Bécsben. Ahogyan már említettem, egy évvel korábban jelenik meg Freud gyermekszexualitásról írott értekező prózája, de a gyermektest ábrázolása nemcsak az írókat, hanem a képzőművészeket is foglalkoztatja. A századelőn Gustav Klimt, Oskar Kokoschka, Anton Kolig vagy valamivel később Egon Schiele a meztelen fiútest ábrázolásának különféle formáival kísérletezik, a pubertáskor előtti gyermektestek meztelen ábrázolásai nem voltak ismeretlenek a korszakban. Oskar Kokoschka az elsők között készített aktokat gyermekéről, szerelmét, Alma Mahlert pedig többször is szűzként ábrázolta. A szexualitás ábrázolásának tilalmát azáltal is le kívánták vetni, hogy nemcsak aktusokat, hanem a maszturbációt magát is művészetük tárgyává tették.¹⁰ A szűzi test és az ahhoz kapcsolható romlottság paradoxona foglalkoztatta a művészeket, mindemellett a fiatalokruakkal folytatott szexuális játékokat a normalitás határain belül levőnek ítélték. A társadalom és a büntetőszervek azonban gyakran nem így gondolták. Egon Schielét például többször is a bíróság elé idézték, eleinte még csak meztelen gyermektest ábrázolásáért. Ahhoz azonban, hogy a hatalmi szervek komolyabban foglalkozni kezdjenek Egon Schiele és gyermekmodelljei kapcsolatával, nem volt elég, hogy az akkori lakhelyül szolgáló Neulengbachban mindenki tudott Schiele és élettársa, Wally

10 2015 októbere és 2016 februárja között az Unterer Belvedere kiállítóterében *Klimt/Schiele/Kokoschka und die Frauen* című kiállítás ezeknek a törekvéseknek az összefoglaló bemutatását tűzte ki célul.

Neuzil a polgári normáknak nem megfelelő életformájáról és arról, hogy a gyermekek nem csupán modellt állnak a művészeknek, hanem az elkészült műalkotásokhoz is szabad hozzáférésük van. Schiele szerint a gyerekek tisztában voltak a szexualitás különféle formáival, ő tehát nem rontotta meg őket. A hatóságok figyelmét az esetleges abúzusra Tatjana von Mossig esete hívta fel, akivel ugyan bizonyíthatóan semmi nem történt Schiele lakásában, azonban míg az alacsonyabb sorsú gyermekek esetében elnézték, hogy a művész modellként használja őket, a magasabb rangú gyermeklány esetében már szexuális megrontást emlegettek.

Valamivel későbbi eset ugyan, de nemrégiben újra nagy port kavart Adolf Loos 1928-as pedofiliapere, amely szerint az akkor 57 éves sztárépítész augusztus 28. és szeptember 3. között a kilencéves Marie F.-et, a nyolcesztendőös Erika P.-t és a tízéves Ida F.-et modellállítás ürügyével a lakásába csalogatta, és őket orális szexuális játékokban használta. A per kapcsán Loos esetében több korábbi esetre is fény derült, amikor a művész a Praterben gyermeklányokat pénzadománnyal segített ki, őket befizette az óriáskerékre, és több esetben modellt is álltak neki.

Irodalmi szövegekben az igen fiatal, szexuálisan viszont már érett lányokat leginkább süüses Mädelnek nevezték (főleg Arthur Schnitzler nyomán), akiket a külvárosi származás, a nem túl művelt elme, de az ellenállhatatlan szexuális vonzerő jellemezte. A velük szexuális kapcsolatot létesítő férfiakat a korabeli külvárosi zsargon Hendlbucker – 'csirkés' – névvel illette. A gyermeklány irodalmi prototípusa nem sokkal későbbi, mint Josefine Mutzenbacher, 1907-ben Karl Kraus *Die Fackel* című lapjában jelent meg a *Das Kindweib* című írás Avicenna álnév alatt.¹¹ A szerző az a Fritz Wittels, aki az első Freudtanítványok között tudhatta magát,¹² így a szöveget annak megjelenése előtt magának Sigmund Freudnak is felolvasta, később a pszichoanalitikus egyesületben is bemutatta, ezután tette közzé akkori jó barátja lapjában.¹³ Wittelst két alapvető hatás motiválta munkája el-

11 Fritz WITTELS, *Das Kindweib*, *Die Fackel* 1907/230–231., 14–33.

12 Freud első biográfiáját is ő írta: Fritz WITTELS, *Sigmund Freud; Der Mann, die Lehre, die Schule*, Wien–Leipzig–Zürich, 1924.

13 Wittels kapcsolata mind Freuddal, mind pedig Karl Krausszal megromlott. Már Amerikában, angol nyelven írta meg emlékiratait, amelyből kiderül, miben látta a megromlás okát. A szöveg önfelmentő jellege miatt ezt a későbbi érvelést a tanulmányomban csak kellő kritikával használom, igyekszem mindig utalni arra, ha a későbbi Wittels meglátásait idézem. *Freud und das Kindweib. Die Memorien von Fritz Wittels*, szerk. Edward TIMMS, ford. Marie-Therese PITNER, Böhlau, Wien, 1996.

készítésében. Az egyik természetesen Freud *Drei Abhandlungen* című munkája, amelyet akkor legtöbbször értetlenkedéssel és elutasítással fogadtak, Wittels szerint viszont a tanítványok már közvetlenül a megjelenés után tudták, hogy ez a szöveg alapjaiban fogja megváltoztatni a szexualitást illető gondolkodást.¹⁴ A másik egy valóságos gyermeklány, Irma Karczewska, aki előbb Karl Krausnak, később pedig neki is szeretője lett, így alkotva furcsa hármast.¹⁵ Irma a külváros munkásrétéből érkezett, 1905-ben az akkor 15 éves lány Frank Wedekind *Die Büchse der Pandora* című darabjában lépett fel, itt bűvölve el Kraust, aki hosszú ideig nem tudott szabadulni a hatása alól. Wittels a 17 éves Irmát ismeri meg, akit későbbi visszaemlékezésében butácska, már akkor túl sok alkoholt fogyasztó, szeszélyes és akaratos lánynak nevez, akinek szexuális vonzereje viszont mindennél erősebb.¹⁶ A *Das Kindweib* megjelenése után mintegy 30 esztendővel Wittels újabb szöveget közöl a témában, mely már a gyereklánydivat összegzésének is tekinthető, *Kindweib, die große Mode* címmel.¹⁷ Ebben konkrétan is megfogalmazza, melyek voltak a jellemzői a századelős gyereklányheterának: olyan primadonna, narcisztikus hajlamú nő, aki teljesen feladva az anyaságot az örök gyermeket kívánja játszani.¹⁸ További leírása kísértetiesen hasonlít a mai japán manga-iskoláslányok megjelenítésére:

A nők gyermeki ruházatot vesznek magukra, térdüket szabadon hagyják, lehetőleg halvány arcszínük, a csecsemőkére hasonlító, csalogató kerek szájuk és hatalmas, csodálkozó szemek, melyeket mesterségesen még nagyobbakká és csodálkozókká varázsolnak, azt a látszatot keltik, mintha a világot az iskoláslányok tudásszomjával tekintenék.¹⁹

14 *Uo.*, 49.

15 A nőkön való osztozás okozta izgalmi állapot a Josefina Mutzenbacher-regényben is megjelenik. Felix Salten szintén tagja volt egy ilyen hármasnak, Arthur Schnitzler barátjával egy ideig a színésznő Adele Sandrockon osztoztak.

16 *Freud und das Kindweib*, 77. A dolgozatnak nem témája, de mégis érdekes lehet, hogy Kraus és Wittels szakítása irodalmi szövegekben is megjelenik. Karl Kraus 1908-ban a *Die Fackel Persönliches* című rovatában 36 aforizmat közöl Wittelsről, melyben vazalulásának és echójának nevezi korábbi barátját. Wittels *Ezechiel der Zugereiste* című kulcsregényében örökíti meg Kraus alakját Benjamin Eckelhaft névvel, Irma pedig a gyereklányok általánossá vált megnevezése alatt Mizerlként szerepel a kötetben.

17 Fritz WITTELS, *Kindweib, die große Mode = Almanach der Psychoanalyse*, szerk. A. J. STORFER, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien, 1930, 133–156.

18 *Uo.*, 135.

19 *Uo.* „Gekleidet gehen die Frauen wie Kinder, mit unbedeckten Knien, kurzen Haaren, möglichst zartem Teint, mit dem runden einladenden Mund des Babys und großen

Hasonló ehhez a leíráshoz az, ahogyan Salten a hétesztendős Pepit látatja: „A duzzadozó szám, a járásom, igen, ahogy a valagamat riszáltam már, ahogy a nyelvem picit kidugtam (...), hát igen... az felhívás volt. Nem keringőre, de fetrengőre.”²⁰ Nem csupán a leírás, de Wittelsnek az a megállapítása is teljes mértékben alkalmazható Pepire, miszerint válogatás nélkül képes minden férfit élvezni, sőt mivel minden perverzió veleszületett – és ez már freudi gondolat –, ezért tulajdonképpen a homoszexualitás sem áll távol tőle. Wittels Kindweibja és Josefine Mutzenbacher esetében egyaránt a női test mind a szexuális vágyat, mind pedig a szexuális beteljesülést is képes kiváltani a női főszereplőből. A szexualitást mindvégig mereven elválasztják az érzelmi élettől, ezért a több partner egyidejű jelenléte nem okoz érzelmi megrendülést szereplőiknél. Wittels szerint a polgári erkölcsöket követő társadalom a gyereklányt szükségképpen megbélyegzi, őt prostituálnak tekinti, ami a gyereklány pszichéjének korai sérüléséhez, legtöbb esetben alkoholizmushoz vezet, ezek pedig a szexuális betegségekkel kiegészülve a nem e világra való lányok korai halálát okozzák. Míg az 1907-es szövegben Wittels a férfi zseni női megfelelőjeként tekint a szexuálisan koraérett gyereklányra, 1930-ra már egyre inkább beteges, korai sorvadásra ítél, nemi betegségek által sújtott figuraként látja, aki ilyen értelemben megfelel azoknak a freudi teóriáknak, amelyek a hisztéria és autoerotizmus okaként a korai szexualitást nevezik meg. Ezzel szemben Josefine Mutzenbacher nem hal meg fiatalon, utolsó napjait egy jó nevű szanatóriumban tölti, és életére megelegedéssel, némi büszkeséggel tekint vissza:

Én, aki a nyomor virágaként láttam meg a napvilágot, szépséges és mohó testem jóvoltából mindvégig a fényben éltem. Nem is tudnám megmondani, mily hamar, igen, széleseben felébredtek porcikáimban a bűnök kezdeményei, aztán rajta! Rajtam! Rajtuk! Züllött lettem volna? A csudát. Akkor züllöttem volna a mélyek mélyére, ha úgy élek, mint szerencsétlen sorstársnőim, akik szegényházban végezték – fiatalon! –, netán elaggott proletárasszonyként gürcöltek görbülésig, rogyásig. Hát én nem fulladtam bele a külváros mocsarába. Szépen kiművelődtem, s ezt ősi mesterségem művelésének köszönhettem, ne szerénykedjünk, a kurválkodás a legkiválóbb fér-

erstaunten Augen, die man künstlich noch größer und erstaunter blicken lässt, als wäre man an dieser Welt interessiert wie ein Schulmädchen.” (Saját fordításom – B. A.)

20 MUTZENBACHER, *I. m.*, 28.

fiak társaságába kerített-sikerített, és nem sokat vesztegettem az időmet. Okultam, miközben „okítottam”, s ezen okból megtanulhattam elsősorban azt, hogy mi, szegény nyomorult nők egyáltalán nem vagyunk oly romlottak és bűnösök, mint mondani szokás rólunk.²¹

Ilyen értelemben tehát a Josefina Mutzenbacher-történet nem feltétlenül társadalomkritikaként vagy a hatalmi struktúrák kritikájaként olvasandó, sokkal inkább a szexualitásról szóló tudományos beszéd-mód által generált beteges szexualitás cáfolataként. A gyermeklány számtalan szexuális – többször fájdalmas – tapasztalatának elsősorban iszonyt kellene kiváltania az olvasóból, az a természetesség, amellyel a gyereklány ezt megéli, viszont azt sugallja, hogy ne devianciaként tekintsünk rá, hanem bizonyos társadalmi rétegek mindennapi élettapasztalataként. Sőt, a háziúr fiának és annak nevelőnőjének kapcsolata arra enged következtetni, hogy talán társadalmi korlátok sincsenek, ugyanaz történik minden zárt ajtó mögött.²²

1905-ben Freud *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* című szövegének a megjelenése korántsem olyan váratlan, ahogyan azt maga Freud és tanítványai gyakran hangoztatták. Az 1890-es években Wilhelm Stekel már foglalkozott a gyermeki szexualitással, és az 1909-ben megjelent Albert Moll-írás, *Das Sexualleben des Kindes* is korábbi kutatási eredmények összegzésének tekinthető. Ugyanakkor Josefina Mutzenbacher saját élettapasztalatának összegzése azt sejteti, hogy az nem csupán Freud és Moll gyermeki szexualitásteóriájára adott válaszként olvasható, hanem Otto Weininger 1909-es *Geschlecht und Charakter*, magyarra *Nem és jellem* címmel fordított szövegének cáfolataként is. Weininger a női emancipációs törekvések ellenhatásaként alkotta meg nagy sikerű munkáját, amelyben a nőt további passzivitásra ítéli azáltal, hogy a magasabb rendű emberi életet kizárólag a férfiakhoz rendeli.

Ha Freud gyermeki szexualitásról írott tudományos munkáját összevetjük a Josefina Mutzenbacher-történettel, több párhuzamot is felfedezhetünk. Freud a „kétszakaszos tárgyválasztás” első fejezetét (néhány hónapos kortól 5-6 éves korig) három szakaszra osztja (orális, anális, fallikus), majd hangsúlyozza az ödipális korszak központi jelen-

21 MUTZENBACHER, *I. m.*, 10–11.

22 „Hogy egy ilyen finom fiú – és csak így viselkedjék! Mik vannak. Tényleg föl nem foghattam.” – konstatálja Pepi a háziúr fiával megélt események után. *Uo.*, 122.

tőségét a felettes én megszületésében. A pubertásig következő szakaszt a nemiség elfojtásaként tekinti, a serdülőkort pedig azon korszakként, amikor kiforrja magát a libidó helyes tárgyválasztása. Pepinél éppen a második szakasz alakul másképp, vagyis nem az elfojtás, hanem a szexuális felszabadulás jellemző rá. Ennek tudományosan megalapozott voltát tulajdonképpen Freud is elismeri, aki azt írja, hogy a gyermekkor második felében (a 8. életévtől a pubertásig) minden lehető megtörténik. A nemi zónák ez években már olyanformán viselkednek, mint érett korban, izgalmi érzetek, készenléti elváltozások mennek végbe bennük, mihelyt más erogén zónákban akármilyen kéjkielégülési érzet jön létre.²³ A Pepire jellemző szexuális kíváncsiság, az őt prostituálttá tevő érdeklődés annak köszönhető, hogy gyermekkorából kimarad az elfojtási fázis. Vagyis mindaz, amit pornográf regényként olvasunk, a tudományos diskurzusban így jelenik meg:

Tanulságos dolog, hogy a gyermeket a csábítás hatása alatt polimorf-perverzzé lehet tenni, minden elképzelhető túlhágásra rávenni. Ez arra mutat, hogy az arra való hajlandóságot csírájában magával hozta a világra; a kivitel azért ütközik kevés akadályba, mert a nemi kihágások elleni gátak, a szemérem, undor, erkölcs, a gyermek kora szerint vagy egyáltalán hiányzanak még, vagy csak épülőfélben vannak.

A gyermek e tekintetben csak úgy viselkedik, mint a kultiválatlan átlag-nő, kiben ugyanez a polimorf-perverz hajlandóság rejtőzik.

[...]

Ugyanezt a polimorf, tehát gyermeki hajlandóságot aknázza ki a kéjnő, hivatásának teljesítése közben; s ha mármost figyelembe vesszük a prostituált nők óriási számát és méghozzá azokét, kiket a prostitúcióra alkalmasnak kell mondanunk (ha talán elkerülték is ezt a hivatást): végleg lehetetlenné válik annak tagadása, hogy az összes perverziókra való egyenlő mértékű hajlamosság voltaképpen általános emberi, őseredeti dolog.²⁴

Freud a szexuális perverzió egyik formájának tartja azt is, ha valakinek a gyermek a nemi tárgya, és véleménye szerint ez ijesztő gyakorisággal

23 FREUD, *I. m.*, 85.

24 *Uo.*, 65.

fordul elő tanítóknál és kiszolgáló személyeknél, csupán mert nekik van hozzá a legtöbb alkalmuk. Tehát Pepi szexuális kapcsolata a tanítóval, a pappal, a dadával vagy a házukban lakó, munka nélkül levő felnőttekkel szintén nem egyedi esetnek tekinthető, hanem a tudományos diskurzus által is dokumentált általános problémának. Hasonló párhuzamok vonhatók Pepi viselkedése és Georg Simmel 1909-ben megjelent *A kacérság lélektana* című munkája között is, vagyis az, amit Pepi szinte öntudatlanul, ösztönből tesz, Simmel szerint egy jól leírható tudatos viselkedési minta követése.

A kacér ugyanis az, aki váltogatva vagy éppen egyszerre engedékeny és elutasító, jelképesen, utalásszerűen, úgyszólván „a távolból” mond igent és nemet, ad is meg nem is; vagy, platóni nyelven, egymásnak feszítve váltogatja a birtoklást a nem-birtoklással, miközben egyszerre érezteti mindkettőt – ezzel a különös antitézissel és szintézissel ébresztve tetszést és vágyakozást. A kacér nő viselkedésében a férfi a győzelemnek és a nyerni képtelenségnek azt a fajta egymásmellett- és egymásbanlétét érzi, ami a „díj” lényege, s ami az értéket az ár utánzatává fokozza le, értékesnek és kívánatosnak láttatva a győzelmet.²⁵

Simmel elképzelésében a férfi soha nem mondhat ellent a női csábításnak, efelől talán érthető a gyermek Pepi teljes értetlenkedése, amikor egy jó erőben levő fiúra nem hatnak csábításai (amíg az racionális magyarázatot nem ad önmaga távoltartására).

Michel Foucault szerint a tudományos beszédmód mesterkéltége elfedi a valódi szexualitást.²⁶ A háttérben mindig ott volt ez a különös kísérlet: kimondani az igazságot a nemiségről – ez volt a valódi háttér, ez tette lehetővé a félreismeréseket, kitérőket és meneküléseket, ez tette lehetővé e folyamat következményeinek kibomlását.

A Josefina Mutzenbacher álnév alatt írt pornográf regény egy olyan időszakban jelent meg, amikor a gyermeki szexualitásról szóló diskurzus felerősödött: a művészetekben, az irodalomban, a tudományos szövegekben fokozott érdeklődéssel tekintettek az eddig tabutémaként

25 Georg SIMMEL, *A kacérság lélektana*, ford. BERÉNYI Gábor – BOGNÁR Virág, Atlantisz, Budapest, 1995, 12. Itt köszönöm meg Serestély Zalánnak, hogy erre a szövegre felhívta a figyelmem.

26 Michel Foucault, *A szexualitás története 1. A tudás akarása*, ford. ÁDÁM Péter, Atlantisz, Budapest, 1996, 59.

kezelt problémára. Nem sokat tudunk ezen olvasmány befogadó közegéről, de a szerző személyéből kiindulva talán nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, az nem állt nagyon távol a századelős Bécs műélvező közönségétől. Így talán az is megkockáztatható, hogy ugyanannak a tematikának másfajta megjelenési formáival van dolgunk, és ezek a textusok egymás viszonylatában tárgyalandók.

1917, VALAHOL MONTENEGRÓBAN.

LÁTSZ VALAMIT, MLADEN?

NEM SOKAT, HADNAGY ÚR VÁRJON CSAK!
VALAKI ELINDULT?

HOVÁ INDULT, TE?!

NA, CSAK NE MÁSZKÁLJANAK ITT
ÖSSZEVISSZA,
PÖRKÖLJ ODA NEKI, MLADEN!

IGENIS!

ÖRMESTER, MAGA EGY TETŐ,
AZONNAL FORDULJON VISSZA,
MINDJÁRT LELOVÍK!

AKKOR MOST LELEPJEK, VAGY MI A BÜBÁNATOS FRANCOT CSINÁLJAK?

ÖRMESTER! AZONNAL INDULJON VISSZA!
EZ PARANCS!

HOGY RÁGNÁ MEG A KECSKE A PÖCSÖDET!
MÉG HOGY PARANCS!

HADNAGY ÚR, EZ A
PARASZT MEG AKAR HALNI!
ELINDULT VISSZAFELE!

DEHOGY AKAR MEGHALNI,
MLADEN, KÉSZÜLNEK
VALAMIRE.

MÉGIS MIRE?
TÁMADNI AKARNAK?

NEM TUDOM, MIRE KÉSZÜLNEK,
DE SZÓLOK A TŰZÉREKNEK.

BOOM!

Veronika Zwing

MI ÚJSÁG AZ OSZTRÁK IRODALOMBAN?

Mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy a szövegben említett irodalmi válogatás nem szisztematikus vagy objektív kritériumokat követ; a szöveg egyszerűen a szerző rendszeres újság- és regényolvasásának köszönhetően formálódó gondolatainak szellemében az újonnan megjelent irodalmi művek tájékán kigyózik egy kicsit.

Kezdjük Elfriede Jelinekkel, Ausztria nemzetközileg egyik legismertebb írónőjével. Hazájában sokáig gyűlölet övezte, s míg a szélsőjobboldali FPÖ 1995-ben a művészet és a kultúra ellentétéként definiálta őt,¹ addig ma Ausztria hivatalosan örül annak, hogy egy Nobel-díjas írónőt tudhat magáénak. 2016-ban Ausztria szélsőjobboldali identitárius mozgalmának hívei megrohmozták a bécsi egyetem nagyelőadójában zajló *Die Schutzbefohlenen* című darabjának előadását, többek között a közönséget bepiszkították művérel, így a bemutató csak rendőri védelemmel folytatódhatott. Ez az akció azt mutatja, hogy Jelinek még mindig képes provokálni műveivel, és néhány politikai peremcsoport a szövegeit még mindig hallgatásra akarja ítélni. Annak, aki a műveit nyugalomban szeretné élvezni, nagyon sok szövege áll rendelkezésre az elfriedejelinek.com oldalon, köztük *Neid* című regénye, mely nyomtatott formában nem, csupán az író honlapján érhető el (ezért jelölik a Privatroman kifejezéssel).

Thomas Bernhard egy másik nemzetközileg is ismert név, akit általában egy lapon említenek Jelinekkel. Hozzá hasonlóan Bernhard is sokáig gyűlölt volt a bulvár és a jobboldal körében, halálával (a végrendeleti tiltás ellenére darabjait szorgalmasan és sikeresen játsszák Ausztria színpadain) azonban sok minden új megvilágításba került: szövegeit eddig könyv formájában vagy színpadi játékként élvezhetjük, de időközben Ausztria legsikeresebb képregényszerzője, Nicolas

1 A bécsi önkormányzati választás plakátja: <http://www.demokratiezentrum.org/wissen/bilder.html?index=562>.

Mahler adaptálta Bernhard *Régi mesterek* című művét. Mahler egyszerű stílusa és karakterei, akik nem kevésbé kellemetlen figurák, mint amilyenek Bernhardéi, kitűnően megférnek egymással. Bernhard-adaptációja (ezt előzte meg a *Das Unbehagen* és a *Die Zumutungen der Moderne*), melyet egy Carroll-, Musil- és Proust-adaptáció is követett, egy máig tartó, a mesteri elődökkel való foglalkozás beharangozója. Mindközben Mahler versesköteteit is megjelentette a Luftschacht kiadónál.

Egy másik osztrák képregényszerző követte példaképét: Lukas Kummer 2018-ban adta ki Bernhard önéletrajzi sorozatának első részéről (*Die Ursache. Eine Andeutung*) készített adaptációját. A szerzőnek sikerült az eredeti szöveg stilisztikai eszközeit, például a túlzást és az ismétlést, grafikai szempontból is meggyőzően átültetni.

A képregény, a graphic novel, illetve a szépirodalom esetében is tendenciának mutatkozik a múlttal, mindenekelőtt annak sötét árnyoldalaival való foglalkozás. Tekintettel a felgyülemlett jubileumokra, illetve emlékévekre és sok európai államban bekövetkezett kedvezőtlen politikai (vissza)fejlődésre, a jogállamiság és a demokrácia fokozódó elvesztésére, ami nem utolsósorban Ausztriát is érintette, a fentebbi tendencia a továbbiakban nem meglepő jelenség.

Thomas Fatzinek egy kevésbé ismert művében nyúl szintén ehhez a témához: a *Die Schönheit der Verweigerung* egy aktív fegyveres ellenálló csapatról szól, amely a háború utolsó éveit a Holt-hegységben tölti. Evelyn Steinthaler és Verena Loisel *Peršmannhof* című képregényüket egy ezzel azonos nevű családnak szentelik, amelynek tagjait még 1945 áprilisában osztrák nemzetiszocialisták ölik meg, amiért partizánokat fogadtak be. Ezek az ellenállók szlovén nyelvű karintiaiak voltak, akik fegyverrel harcoltak megsemmisítésük ellen. Ehhez a kisebbséghez tartozik Florjan Lipuš is. Szlovéniában 1972-ben *Zmote dijaka Tjaža* című regényével vált ismertté, amelyet Peter Handke és Helga Mračnikar *Der Zögling Tjaž* címmel fordított németre. Ezt követő művét Johann Strutz hasonlóképp kiválóan fordította, amelyért 2012-ben megkapta Ausztria állami díját. Lipuš csakúgy, mint mindig, most is tevékeny: 2017-ben jelentette meg *Mirne duše/Seelenruhig* című vékony elbeszéléskötetét, ezt követte 2019-ben a *Gramoz/Schotter* – a kritika mindkettőt egyhangúlag dicsérte; közben 2018-ban Lipuš megkapta az osztrák állami kitüntetést és ezzel a köztársaság legmagasabb kultúráért adható díját. Ezzel a Heimito von Doderer, Carl Zuckmayer, Elias Canetti, Ilse Aichinger vagy Ingeborg Bachmann szerzők fémjelezte illusztris körben találja magát.

Ez utóbbiról nevezték el Ausztria legfontosabb irodalmi díját, az Ingeborg Bachmann-díjat. Az 1977-ben, többek között Marcel Reich-Ranicki által létrehozott kitüntetés különlegessége – a díjjal járó magas pénzösszegeen kívül – a felolvasók versenye. A szerzők a zsűri és a közönség előtt olvasnak fel szövegeikből, melyeket a gyakran inkább bíróságra hasonlító bírálóbizottság dicsér vagy kíméletlenül minősít – mindez pedig a tévén, rádión és a közösségi média platformjain keresztül követhető. Ezt a gyakran botrányt kiváltó felolvasást a kezdetektől fogva éppen emiatt kritizálták, ennek ellenére német nyelvterületen az egyik legfontosabb irodalmi esemény maradt.

A szerzőknek mindazonáltal mégis kifizetődő a versenyen való részvétel: a győztes a pénzjutalom mellett a fokozott figyelemnek és a növekvő eladási számoknak is örülhet. Így már érthető, miért vállalja ezt a kockázatot egy szerző röviddel első regényének megjelenése előtt. Így tett Tanja Maljartschuk is, aki 2018-ban a Bachmann-díj elnyerését követően jelentette meg németül *Blauwal der Erinnerung* című regényét, amelyben a főhős nő és elődeinek élete egy ma elfeledett ukrán néphőssel kuszálódik össze – és éppen a felejtés válik az uralkodó témájává ennek az ígéretes regénynek.

Az Ingeborg Flachmann-díj esetében, mely Ausztria államilag legkevésbé támogatott kitüntetése,² a felolvasóverseny egy másik formájával találkozhatunk. A sárgabarack-pálinkával töltött flaskát a legjobb szöveg előadója kapja. Az eredetileg írottak szánt szövegeknek nem szokványos felolvasásáról van itt szó, hanem slam poetryről: a költőnők és költők szövegeiket, amelyek az irodalom és a hiphop keverékei, néhány perc alatt mutatják be a közönségnek, és a lehangosabb taps jelzi a legkiválóbb szöveget. Ennek jelentősége nem túlzottan újszerű, de néhány év óta töretlen népszerűségnek örvend. Egy pillantást vetve a poetryslam.at oldalára láthatjuk, hogy Ausztriában havonta legalább egyszer sor kerül egy slamest megrendezésére. Hogy ez a szcéná mennyire eleven Ausztriában, az is mutatja, hogy a német (!) Lektora kiadó a bécsi rendezvénysorozat slamszövegeiből adott ki egy gyűjteményes kötetet *Slam, Oida!* címmel, amelyet tulajdonképpen csak az osztrákok érthetnek.

Az itt úttörő munkát végző művésznők egyike Mieke Medusa, aki, mint nem kevesek, füstös lokálok kis színpadain kezdte (és még most is ilyeneken lép fel). Időközben szövegei a jó öreg könyv formátumában

2 Andi PIANKA, *Der Ingeborg-Flachmann-Preis*, <http://poetryslam.at/2-ingeborg-flachmann-preis/>.

is megjelentek, mindemellett a hiphop művelője, és egyébként sem mellőzhető az osztrák kulturális életből.

Elvonatkoztatva az irodalmi élet mellékszínpadaitól, természetesen találunk szokványos regényeket is, általában olyan életük delén járó férfiak írják, amilyeneket a 21. századi osztrák irodalom állandó alakjai között is találunk. Ilyen például Wolf Haas, akit már az 1990-es évek közepétől ünnepeltek a Brenner nyomozóról szóló regényeiért, amelyek közül négy a hasonlóan tehetséges Josef Haderrel megfilmesítésre került. Ez mindenekelőtt Haas összetéveszthetetlen stílusának, szóra-koztatóan kusza nyelvezetének köszönhető, amelyhez új regényében is hű marad. Ez az önéletrajzi elemeket is tartalmazó történet az 1970-es évek osztrák tartományának fiataljairól szól, akiknek az életét a túlsúly és a reménytelen szerelem nehezíti meg. A kritika szinte egyhangúlag ismerte el, hogy a *Junger Mann*ról érdemes beszélni, ugyanakkor teljes egészében alig győzött meg valakit, úgy tűnik, többet vártak volna ettől a szerzőtől. Jobb fogadtatásra talált Haas 2016-ban megjelent regénye (*Das Wetter vor 15 Jahren*), melyben egy irodalmi melléklet szerzője a *Das Wetter vor 15 Jahren* című fiktív regényéről kérdezi az író, Wolf Haast, így fokozatosan felfedve annak cselekményét.

Clemens J. Setz újabban egy metafiktív, kuszaságra építő játéknak szenteli magát. 2007-ben *Söhne und Planeten* című munkájáért egy-fajta irodalmi csodagyerekként ünnepezték, azóta bizonyította már néhány regénnyel a tehetségét. Ezekben a rafinált játékra való hajlam zavartalanul keveredik a szerzőséggel és a fikcióval. 2018-ban jelent meg *Bot. Gespräch ohne Autor* című regénye, melyben Angelika Klammer szerzőnő kérdezi az író, a válaszokat azonban nem Setz maga adja, hanem automatikusan generálódnak elektronikus naplójából. Nehezen elképzelhető, de ha hihetünk a kritikának, éppenséggel olvasásra érdemes.

Az irodalmi minőségre és a kereskedelmi sikerre egyaránt garanciát jelentő Arno Geiger 2005-ben *Es geht uns gut* című munkájával elnyerte az akkor első alkalommal odaítélt Német Könyvdíjat, és ugyanabban az évben ennek úgynevezett hosszú listájára került. *Unter der Drachenwand* című regényét sokáig vitatta a kritika, máskülönbent tulajdonképpen dicsérte.

Geiger regénye 1944-ben játszódik és egy fiatal katonáról szól, aki sebesülten tér vissza a keleti frontról Ausztriába, és a családjától Mondsee falujába menekül. A szöveg a kor fikcionalizált dokumentumain keresztül a regény főhőseinek belső világát mutatja be, akiknek szóla-

mai leveleikben és naplóiokban rejtőznek. Ezek egy olyan valóságban keletkeztek, amelyben a háború és a genocídium vége még nem látható előre. Iris Radisch a *Zeit*ban azt írja, hogy „a regénynek ez az együttérző kortárs szemtanú imitációja”³ mély benyomást tett rá.

A második világháborúval ellentétben az első és annak következményei ritkábban szolgálnak irodalmi témául. Ezért is hivatkozunk Alex Beer *Der zweite Reiter* című munkájára: az eddig háromkötetes sorozat első részében August Emmerichhel találkozik az olvasó, egy tényleg tipikus, kívül zord, belül érzékeny rendőrügynökkel, aki 1918-ban Bécsben nyomoz a gyilkosa után. Háborúban megtört emberek, éhínség és heroinfüggőség adják a szórakoztató, nyugtalanító cselekmény komor hátterét. Az író hagyja, hogy az irodalmi szempontból közhelyes figurái (a megtört rendőr, a tüdőbajos prostituált) elkeseredettségükben igazán közel kerüljenek az olvasóhoz.

Erich Hackl történelmi dokumentumokra támaszkodva kivétel nélkül kiváló regényeket ír. Első könyve, az *Auroras Anlass* a 20. század első felében, Spanyolországban játszódik, ezt követő regényeihez hasonlóan itt is egy valós élettörténet szolgáltatja az irodalmi szöveg alapját. Feltehetőleg a legtöbb végzős osztrák gimnazistának az *Abschied von Sidonie* című munka egy fogalom: az 1989-ben megjelent regény, mely a leggyakoribb iskolai olvasmányok közé tartozik, egy cigánylány, Sidonie rövid életét beszéli el auschwitz-i meggyilkolásáig. Az *Am Seil. Eine Heldengeschichte* című művével Hackl hű marad addigi munkásságához: főszereplője egy egyszerű bécsi iparművész, aki azáltal válik hőssé, hogy a nemzetiszocialista terror évei alatt egy anyát és annak lányát bújtatja, megmentve ezzel életüket.

Ehhez a témakörhöz tartozik két további, 2018-ban megjelent könyv: az újságíró, Anna Goldenberg regényében (*Versteckte Jahre. Der Mann, der meinen Großvater rettete*) zsidó nagyapjáról mesél, aki a családjából egyedülként élte túl az öldöklést. Az ugyancsak zsurnalisztaként tevékeny Ljuba Arnautovic az *Im Verborgenen* című alkotásában a másik oldalról tudósít: nagymamájáról, aki életet mentett azzal, hogy embereket bújtatva megóvta őket a deportálástól.

Említésre méltó még egy második világháborús hőstörténet: Paulus Hochgatterer gyermekpszichológus és kiváló ifjúsági regények szerzője, aki ennek a műfajnak a határait feszegeti, a *Der Tag, an dem mein Großvater ein Held war* című regényében egy parasztgazdaság parányi

3 Iris RADISCH, *Stimmen des Krieges*, Die Zeit 2018. január 11., <https://www.zeit.de/2018/03/unter-der-drachenwand-arno-geiger>.

sokszínű közösségről mesél, amelybe a háború orosz katonák alakjában tör be.

Bár Hochgatterer könyveihez hasonlóan Christine Nöstlinger is a gyermek- és ifjúsági irodalommal vívta ki az elismerést, azonban semmi esetre sem szabad pusztán ennek a területnek a szerzőjeként tekinteni rá. Az osztrák irodalmi szféra itt egy fájdalmas veszteséget könyvelt el: számos könyv szerzőjeként, amelyeket sok nyelvre lefordítottak és számtalan díjjal tüntettek ki, az író 2018 júniusában meghalt. Éppen azokban az időkben, amikor a tekintélyen alapuló függőség és az idegen elleni gyűlölet újra felerősödött, fontosak lennének Nöstlinger féktelen gyermekfigurái, igazságérzetükkel és ellenállásukkal együtt.

Robert Menasse hasonlóan megbízható állandója az osztrák irodalmi életnek, mint Geiger, Hackl, Haas vagy Daniel Kehlmann is (utóbbi mostanában a *Spiegel* bestsellerlistájának első helyén áll *Tyll* című regényével, a kritika elragadtatástól hangos). Menasse széles látókörű esszéi miatt valaha a saját fészkebe piszkítóként tűnt fel, mostanra keresett egy nagyobb fészket: *A főváros* című művében nem csekélyebbet, mint magát az Európai Uniót vonja kérdőre. A regényben számos különböző nemzetiségű és érdeklődésű ember bukkan fel, a szálak Brüsszelben futnak össze az EU bizottságának 50 éves jubileumának megtervezése közben. Az ábrázolt abszurditás hol nevetésre, hol sírásra késztet. Menasse bírálatának ugyanakkor semmiféle érintkezési pontja sincs a nacionalista ellenállási küzdelemmel. A kritika többnyire elragadtatottsággal tárgyalja, Menasse munkáját jelentős dobásként értékelhetjük.

Ennek ellensúlyozásaként kerül megnevezésre Verena Mermer regénye, *az Autobus Ultima Speranza*: ugyancsak az európai politika embereket érintő következményeiről szól, mindazonáltal nem a hatalom központját, hanem perifériáját világítja meg. A kamarajátékot idéző alkotás egy Bécsből Cluj-Napoca, azaz Kolozsvár felé tartó éjszakai buszon játszódik; a főhősök nem politikusok, hanem román aratási idénymunkások és idősgondozók.

Eva Menasse nem kevésbé látszik sikeresnek, mint féltestvére: 2017-ben adta közre *Tiere für Fortgeschrittene* című elbeszéléskötetét, melyben látszólag állatokról, de valójában emberekről van szó – a történetek mindazonáltal nem tanmesék, nem tanítani, sokkal inkább elemezni, megmutatni akarnak. Ez az irodalomkritika és az Osztrák Könyvdíj bírálóinak öröme is szolgált, akik 2017-ben ezért a kötetért neki ítélték a díjat.

Ezzel a kitüntetéssel, amelyet minden évben a bécsi könyvvásáron adnak át, Ausztria megpróbálja a Német Könyvdíjat ellensúlyozni (a svájciak 2008 óta ítélik oda a Svájci Könyvdíjat). Ennek oka, hogy a hosszú, illetve a rövid listán szereplő könyvek, hát még a győztes szöveg, magas eladási számokkal kalkulálhatnak.

Végül jöjjön az év talán legfigyelemreméltóbb bemutatkozója: Philipp Weiss az *Am Weltenrand sitzen die Menschen und lachen* című regénye, mely öt kötetben, összesen 1064 oldalon, öt különböző műfajt magában foglaló alkotás. A tartalmas cselekmény, amelynek témája a fűl-szöveg alapján az emberek természethez és technikához való viszonya az antropocén korban, a párizsi kommün és a fukushimai katasztrófa között bontakozik ki, különböző kontinenseken, eltérő formában (elbeszélés, szakszöveg, képregény és még néhány más műfaj is feltűnik). A vélemények épp ilyen megosztottak, az eufóriától a megsemmisítő kritikáig nyúlnak, mindazonáltal abban minden recenzens egyetért, hogy unalmasnak nem nevezhető.

Egészen a végére maradt az osztrák irodalom egyik fáradhatatlan őregje, az 1924-ben született, 1939 óta író Friederike Aichinger, akinek 1946-ban jelent meg első írása. 2016-ban elnyerte az akkor első alkalommal átadott Osztrák Könyvdíjat, amely nem az utolsó kitüntetéseinek hosszú listáján. 2018-ban közzétett, általában nyelvi erejéért dicsért *Pathos und Schwalbe* című kötete mellett jelent meg hangjátéka *Das unbestechliche Muster der Ekstase* címmel.

Ha a tanulmány olvasása felkeltette a figyelmet a kortárs osztrák irodalom iránt és a készséges olvasó Budapesten, Debrecenben, Pécsen, Szegeden vagy Szombathelyen él, a szerző azt ajánlja, látogasson el az itt felsorolt városokban található Ausztria-könyvtárak egyikébe, ezek ugyanis az osztrák szépirodalomnak egy nagyobb választékát kínálják.

Fordította Goda Regina

Nagy Marietta

A MAGYAR SZÉPIRODALMI MŰVEK FORDÍTÁSAI ÉS FOGADTATÁSUK TÖRÖKORSZÁGBAN 2.

Cikkünk első részében¹ áttekintettük, milyen magyar szépirodalmi alkotások jelentek meg török fordításban a múlt században, kiemelve azt a hatalmas vállalkozást, melynek keretében a török Nemzeti Oktatási Minisztérium a negyvenes évektől kezdve több mint húsz, zömmel klasszikus és részint a török történelemhez, történelmi hagyományokhoz témájában kapcsolódó magyar mű kiadását tette lehetővé. Ez a vállalkozás azonban főleg anyagi okokból a hatvanas évek elejére kifulladt, és bár az ezt követő évtizedekben is felbukkantak magyar szépirodalmi művek fordításai Törökországban, ezek főleg magánkiadók gondozásában jelentek meg, általában valamely más nyelvről átültetve törökre.

Míg a múlt században voltak olyan évtizedek, amikor mindössze két-három magyar alkotás jelent meg törökül, a magyar szépirodalmi művek török nyelvű kiadásainak száma az ezredfordulót követően növekedni kezdett. Ebben a pozitív változásban a múlt század végi nemzetközi politikai változásokon túl – melyek az addig két ellentétes politikai tömbhöz tartozó ország egymás felé nyitását lehetővé tették – bizonyára szerepet játszottak a kortárs magyar írók nemzetközi sikerei is. Így Kertész Imre 2002-es irodalmi Nobel-díja – bár ahogy láthattuk, a *Sorstalanság* már 1999-ben megjelent törökül – vagy Krasznahorkai László 2015-ös Nemzetközi Man Booker-díja – akinek szintén két regénye is megjelent Törökországban a díj elnyerése előtt – vagy akár a Kristóf Ágota *A nagy füzetéből* készült azonos című film nemzetközi sikere. A fellendülésben nem kis része lehet annak, hogy Magyarország 2011 óta részt vesz az Isztambuli Nemzetközi Könyvvásáron, amelyen jelen van Törökország minden jelentős kiadója, és amelynek 2016-ban Magyarország volt a díszvendége. A magyar irodalmi művek megismertetése érdekében sokat tesz a 2015-ben újonnan megnyílt és a Balassi Intézet által működtetett Isztambuli Magyar Kulturális Központ is, amely sok egyéb program mellett könyvbemutatókat szervez

1 Nagy Marietta, *A magyar szépirodalmi művek fordításai és fogadtatásuk Törökországban I.*, Szépirodalmi Figyelő 2019/1., 86–93.

és könyvkiadásokat is támogat. A Balassi Intézet és a Yeni Insan Kiadó együttműködésének köszönhetően 2018-ban számos magyar mű került – megújult nyelven – ismét kiadásra az évtizedekkel ezelőtt útjára bocsátott Magyar Klasszikusok sorozatból, így a török olvasók újra felfedezhetik maguknak a klasszikus magyar irodalmat török fordításban. Szintén itt kell említést tennünk a 2012-ben indult Publishing Hungary programról,² amelynek célja a magyar irodalom nemzetközi népszerűsítése és idegen nyelveken való megjelentetése.

Miután Kertész Imre elnyerte a Nobel-díjat, a Can Yayınları, amely az 1999-es *Sorstalanságot* is jegyezte, hozzálátott a Kertész Imre-életmű kiadásához. Eddig a szerző hat regényét jelentették meg. A *Sorstalanság* után a *Kaddis a meg nem született gyermekért* címűt,³ ezt követte *A kudarc*,⁴ a *Felszámolás*,⁵ a *K Dosszié*⁶ és a *Detektívtörténet*.⁷ Sajnos, hasonlóan a *Sorstalansághoz*, ezek egy részét is német nyelvből fordították. Kertész könyveinek kedvező fogadtatását mutatja, hogy a *Sorstalanság* és *A kudarc* a negyedik kiadásánál tart, a *Felszámolás* a másodiknál.

Továbbra is rendkívül népszerűek Szabó Magda könyvei. Míg a múlt században az író nő regényei közül csak *Az őz* volt elérhető török nyelven, az elmúlt években *Az őz* új fordítású kiadása mellett Szabó Magda más művei is megjelentek törökül a Yapı Kredi kiadó gondozásában, így *Az ajtó*⁸ és a *Katalin utca*,⁹ melyek jelenleg a negyedik kiadásukat érik, továbbá az *Iza balladája*,¹⁰ ez utóbbit franciából ültették át törökre.

Az új évezredben ismerős szerzők újabb könyveivel és eddig számukra ismeretlen magyar szerzőkkel találkozhatott a török közönség. Ekkor jelentek meg először Márai Sándor regényei nagy sikert aratva. 2003-ban adták ki először a *Gyertyák csonkig égnek*et,¹¹ ezt követte a *Vendégjáték Bolzanóban*,¹² az *Eszter hagyatéka*¹³ (sajnos mindhárom regényt németből fordították, bár utóbb az *Eszter hagyatékát* magyarból is átül-

2 A programmal kapcsolatban lásd: hvg.hu/kultura/20120223_publishing_hungary_nka.

3 Imre KERTÉSZ, *Doğmayacak Çocuk İçin Dua*, ford. Ayşe SELEN, Can, İstanbul, 2002.

4 Imre KERTÉSZ, *Fiyasko*, ford. Ersel KAYAOĞLU, Can, İstanbul, 2005.

5 Imre KERTÉSZ, *Tasfiye*, ford. Ersel KAYAOĞLU, Can, İstanbul, 2006.

6 Imre KERTÉSZ, *Dosya K*, ford. Gün BENDERLI, Can, İstanbul, 2010.

7 Imre KERTÉSZ, *Polise bir Öykü*, ford. Ersel KAYAOĞLU, Can, İstanbul, 2012.

8 Magda SZABÓ, *Kapı*, ford. Hilmi ORTAÇ, Yapı Kredi, İstanbul, 2007.

9 Magda SZABÓ, *Katalin Sokağı*, ford. Tarık DEMIRKAN, Yapı Kredi, İstanbul, 2009.

10 Magda SZABÓ, *Iza'nın Şarkısı*, ford. Hakan TANSEL, Kanat kitabı, İstanbul, 2008.

11 Sándor MÁRAI, *Yürek Yangını*, ford. Özgür POZAN, Gendaş, İstanbul, 2003.

12 Sándor MÁRAI, *Parma Kontesi*, ford. Özgür POZAN, Gendaş, İstanbul, 2004.

13 Sándor MÁRAI, *Ester'in Mirası*, ford. Özgür POZAN, Gendaş, İstanbul, 2003.

tették törökre¹⁴), az *Egy polgár vallomása*¹⁵ és a *Válás Budán*.¹⁶ Megjelentek Örkény *Egyperces novellái*¹⁷ (jelenleg a negyedik kiadásnál tart), Kosztolányitól az *Esti Kornélt*,¹⁸ valamint Szerb Antaltól *A Pendragon legendát*¹⁹ és az *Utazás és Holdvilág*,²⁰ Kaffka Margittól a *Színék és évek*,²¹ Krúdy Gyulától pedig a *Napraforgót*²² és a *Szindbád utazásait*.²³ 2016-ban jelent meg Karinthy Frigyesről *Az utazás a koponyám körül*.²⁴

Külön is ki kell emelnünk *A Pál utcai fiúk* új fordítását,²⁵ amely 2009-ben jelent meg a Budapesten élő Tarik Demirkan kitűnő tolmácsolásában. A regény sikerét mi sem jelzi jobban, mint hogy 2019 januárjában már 42. alkalommal nyomták újra ezt a fordítást. *A Pál utcai fiúk* feltehetően a legolvasottabb magyar regény Törökországban, és ma már hangoskönyv formájában is elérhető. Először 1944-ben jelent meg, különböző változatai azóta több kiadó gondozásában is napvilágot láttak. Jelenleg 27-féle kiadása létezik, de Metin Celal megjegyzi,²⁶ hogy a 2009-es fordítás az, amely valóban magyar nyelvről készült, és amely kapcsán a kiadó rendelkezik is a kiadási jogokkal. Dursun Ayan említett bibliográfiájában mind a 27 kiadás adatait közli. Ő is hangsúlyozza, hogy a nem csak Törökországban, hanem világszerte rendkívül népszerű regény 2009-es, Tarik Demirkan-féle fordítását megelőző kiadások jó része rövidített verzió volt, és a kiadók nem rendelkeztek a mű kiadásának jogaival.²⁷ *A Pál utcai fiúk* új fordítása jelenleg a 77. a Kitapyurdu, az egyik legnagyobb török online könyvesbolt heti általános bestsellerlistáján,²⁸ amelyen a világirodalom és a török irodalom klaszszikusai és kortárs művei egyaránt szerepelnek, a gyermek- és ifjúsági

14 Sándor MÁRAI, *Ester' in Mirası*, ford. Hilmi ORTAÇ, Yapı Kredi, İstanbul, 2009.

15 Sándor MÁRAI, *Bir Burjuvanın İtirafı*, ford. Hilmi ORTAÇ – Sevgi CAN YAĞCI, Gendaş, İstanbul, 2010.

16 Sándor MÁRAI, *Buda'da bir Boşanma*, ford. Tarik DEMIRKAN, Yapı Kredi, İstanbul, 2011.

17 István ÖRKÉNY, *Bir Dakikalık Öyküler*, ford. Sevgi CANAYSEVENER, Sel, İstanbul, 2004.

18 Dezső KOSZTOLÁNYI, *Gecekuşu Kornelius*, ford. Vural YILDIRIM, Pinhan, İstanbul, 2012.

19 Antal SZERB, *Pendragon Söylencesi*, ford. Vural YILDIRIM, Elips Kitap, Ankara, 2012.

20 Antal SZERB, *Yolcu ve Ayışığı*, ford. Vural YILDIRIM, Aylak Adam, İstanbul, 2015.

21 Margit KAFFKA, *Renkler ve Yıllar*, ford. Vural YILDIRIM, Aylak Adam, İstanbul, 2015.

22 Gyula KRÚDY, *Günebakan*, ford. Sevgi DEMİR, Aylak Adam, İstanbul, 2013.

23 Gyula KRÚDY, *Simbad'ın Gece Yolculukları*, ford. Saniye ÇIKRIKÇI, Aylak Adam, İstanbul, 2015.

24 Frigyes KARINTHY, *Kafatasımın Etrafında Yolculuk*, ford. Vural YILDIRIM, Fabula, 2016.

25 Ferenc MOLNÁR, *Pal Sokağı Çocukları*, ford. Tarik DEMIRKAN, Yapı Kredi, İstanbul, 2009.

26 Metin CELAL, *Türkçe'de Macar Edebiyatı*, Türkinfo 2015.01.31., <https://turkinfo.hu/kultur/edebiyat/turkcede-macar-edebiyati>.

27 Dursun AYAN, *Türkçe'de Macarlarla ilgili Telif ve Çeviri Kitaplar*, Kitabevi, İstanbul, 2016, 85.

28 https://www.kitapyurdu.com/index.php?route=product/best_sellers&list_id=1&filter_in_stock=1&filter_in_stock=1&page=4.

könyvek kategóriájában pedig a negyedik. Ebben a kategóriában csak Michael Ende *Momója*, Jose Mauro de Vasconcelostól a *Meu Pé de laranja lima* és Antoine de Saint-Exupéry-től *A kis herceg* előzik meg. Ez rendkívüli eredmény, tekintetbe véve, hogy az általános lista első 500 könyve között jelenleg nem szerepel másik magyar szerző.

2013-ban hiánypótló műként került a könyvesboltokba Gárdonyi Gézától – akinek a *Láthatatlan ember* című regénye több címen, több fordításban is megjelent az elmúlt évtizedekben – az *Egri csillagok*²⁹ a magyar Nemzeti Kulturális Alap és az Isztambuli Magyar Kulturális Központ támogatásával.

A közelmúlt hazai terméséből Esterházy Péter művei közül a *Hrabal könyve*³⁰ és a *Semmi művészet*³¹ (mindkettőt németből fordították), továbbá *A szűv segédigéi* jelent meg.³² Krasznahorkai László két regényét is lefordították törökre, a *Sátántangót*³³ és a *Háború és háborút*.³⁴ Kristóf Ágotától 2010-ben egy kötetben jelent meg a korábban már külön-külön kiadott *A nagy füzet*, *A bizonyíték*, *A harmadik hazugság* trilógia,³⁵ majd 2011-ben a *Tegnap*,³⁶ amelyet azóta szintén újra kiadtak. A kortárs írók művei közül az elmúlt években jelent meg Bartis Attilától *A nyugalom*,³⁷ Darvasi Lászlótól *A titokzatos világválogatott* (szintén németből átültetve törökre),³⁸ Dragomán Györgytől *A fehérr király*,³⁹ Grecsó Krisztiántól az *Isten hozott*,⁴⁰ Nádas Pétertől a *Saját halál*⁴¹ és az *Egy családregény vége*,⁴² Rubin Szilárdtól a *Csirkejáték*,⁴³ Horváth Viktortól a *Török tükör*,⁴⁴ Rakovszky Zsuzsától a *VS*,⁴⁵ továbbá Szilágyi Andor

29 Géza GÁRDONYI, *Egri Yıldızları*, ford. Erdal ŞALIKOĞLU, Birleşik, İstanbul, 2013.

30 Péter ESTERHÁZY, *Hrabal'ın Kitabı*, ford. Karin KARAKAŞLI, Telos, İstanbul, 2010. (megj.: Dursun Ayan egy 1998-as kiadását is közli ennek a fordításnak, *I. m.* 61).

31 Péter ESTERHÁZY, *Sanat Yok*, ford. Okşan AYTOU, Profil, İstanbul, 2011.

32 Péter ESTERHÁZY, *Kalbin Yardımcı Fiilleri*, ford. Gün BENDERLI, Everest, İstanbul, 2015.

33 László KRASZNAHORKAI, *Şeytan Tangosu*, ford. Bülent ŞİMŞEK, Can, İstanbul, 2013.

34 László KRASZNAHORKAI, *Savaş ve Savaş*, ford. Gün BENDERLI, Can, İstanbul, 2014.

35 Ágota KRISTÓF, *Büyük Defter – Kanıt – Üçüncü yalan*, ford. Ayşe Ince KURŞUNLU, Yapı Kredi, İstanbul, 2010.

36 Ágota KRISTÓF, *Dün*, ford. Ayşe Ince KURŞUNLU, Yapı Kredi, İstanbul, 2011.

37 Attila BARTIS, *Sessizlik*, ford. Sevgi CAN YAĞCI, Destek, Ankara, 2007.

38 László DARVASI, *Satırforum Rüyası*, ford. Fikret DOĞAN, İletişim, İstanbul, 2008.

39 György DRAGOMÁN, *Beyaz Şab*, ford. Gün BENDERLI, Yapı Kredi, İstanbul, 2010.

40 Krisztián GRECSÓ, *Hoş geldin – Klein Güncesi*, ford. Gün BENDERLI, Yapı Kredi, İstanbul, 2011.

41 Péter NÁDAS, *Ölümler Baş Başa*, ford. Gün BENDERLI, Can, İstanbul, 2013.

42 Péter NÁDAS, *Bir Aile Romanın Sonu*, ford. Gün BENDERLI, Can, İstanbul, 2014.

43 Szilárd RUBIN, *Piliç Oyunu*, ford. Gün BENDERLI, Dedalus kitap, İstanbul, 2012.

44 Viktor HORVÁTH, *Türk'ün Aynası*, Epsilon, 2017.

45 Zsuzsa RAKOVSKY, *VS: Ab Arsız Rubum*, ford. Yasemin PİCHLER, Yapı Kredi, İstanbul, 2015.

színműve, a *Leander és Lenszirom*,⁴⁶ amely a közelmúltban is szerepelt a Taksim színház műsorán. A legfrissebb törökül kiadott magyar mű pedig egy Csáth Géza-válogatáskötet,⁴⁷ amely a szerző 22 novellájának fordítását tartalmazza. Természetesen kortárs novella antológiák is kiadásra kerültek. 2000-ben az 1945 és 2000 közötti időszak írásaiból A Világirodalmi művek című sorozatban jelent meg egy válogatás,⁴⁸ majd 2018-ban a legutóbbi, amely olyan fiatal magyar szerzők műveit tartalmazza, mint Szalay Zoltán, Szabó Róbert Csaba, Potozky László, Gerócs Péter, Láng Zsolt, Falvai Mátyás, Szvoren Edina, Bartók Imre és Bencsik Orsolya.⁴⁹ Szintén 2018-ban jelent meg egy hat színművet tartalmazó válogatáskötet is, Hajdu Szabolcs, Háy János, Egressy Zoltán, Kovács Dániel Ambrus és Kelemen Kristóf darabjaival.⁵⁰

Az ezredforduló után a költészeti kiadványok száma is emelkedett. 2002-ben egy *Magyar szerelmes- és tájversek* című válogatás,⁵¹ 2006-ban egy magyar kiadású, de a verseket törökül is tartalmazó Balassi-válogatás,⁵² 2007-ben egy magyar költőnők verseiből összeállított válogatás,⁵³ 2013-ban pedig *Válogatott magyar versek* címmel egy nagyobb antológia⁵⁴ került ki a nyomdákba. Ez utóbbi Balassitól Kukorelly Endre költeményeiig ad ízelítőt a magyar költészetből. Arany János verseit 2017-ben vehették kézbe törökül az olvasók.⁵⁵ Az eddig említettekén kívül 2016-ban, 1956-ra emlékezve, az Isztambuli Magyar Kulturális Központ adott ki egy versgyűjteményt, amelyben Váci Mihály, Faludy György és Illyés Gyula versei, valamint a témához kapcsolódó török költők költeményei is helyet kaptak. Magyar versek fordításai nemcsak könyvekbe szerkesztve, hanem irodalmi kiadványok lapjain is rendre eljutnak a török olvasókhöz.⁵⁶

A magyar mese, illetve gyermek- és ifjúsági irodalom sajnos kevés kötettel és szerzővel képviselteti magát Törökországban. Ezek közül

46 Andor SZILÁGYI, *Angelina ile Angelus*, ford. Turgut AKTER, Mitos Boyut, İstanbul 2013.

47 Géza CSÁTH, *Afyon*, ford. İsmail DOĞAN, Can, İstanbul, 2019.

48 *Dünya Edebiyatı Eserleri 42., Çağdaş Macar Edebiyatından Öykü Seçkisi*, szerk., ford. Naciye GÜNGÖRMÜŞ, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.

49 *Çağdaş Macar Öykü Seçkisi*, ford. Erdal ŞALIKOĞLU, Dedalus kitap, 2018.

50 *Çağdaş Macar Tiyatro Oyunları*, ford. Ash SARIOĞLU NAGY, Yeni İnsan, 2018.

51 *Macar Sevi ve Doğa Şiirleri*, ford. Vural YILDIRIM, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.

52 *XVI. Yüzyıl Macar Ozan Balint Balassi ve Şiirlerinden Örnekler*, ford. TASNÁDI Edit – Dursun AYAN, Akadémiai – Magyar–Török Baráti Társaság, Budapest, 2006.

53 *Yüzünün Arkasında Mayıs*, ford. TASNÁDI Edit – Kemal ÖZER, Artshop, Ankara, 2007.

54 *Macar Şiirinden bir Seçki*, ford. TASNÁDI Edit – Dursun AYAN, Bileşik, Ankara, 2013.

55 *Macar Bilge-Ozan Arany János*, ford. TASNÁDI Edit – Dursun AYAN, 2017.

56 2015-ben például Sipos Gyula verseinek fordításai jelentek meg a Nordik Dergisi 2015/4., illetve a Dil ve Edebiyat 2015. augusztusi számában, unokája, Sipos Kata tolmácsolásában.

kiemelkedik a már többször említett *A Pál utcai fiúk*. Viszonylag sok meseválogatás jelent meg, így Benedek Elektől a *Magyar mese- és mondavilág*,⁵⁷ Gün Benderli válogatásában és fordításában a *Legszebb magyar mesék*,⁵⁸ Ilona Gürkan magyar mesefordításai,⁵⁹ illetve az általa válogatott *Magyar mesék*,⁶⁰ Nesrin Gürkan magyar gyermekirodalmi válogatása⁶¹ és egy további 17 mesét tartalmazó antológia.⁶² Itt említjük meg a Balassi Intézet és a Nemzeti Kulturális Alap gondozásában megjelent török nyelvű meseválogatást⁶³ is. Ha azonban leszámítjuk Fazekas Mihály *Lúdas Matyiját*,⁶⁴ akkor a gyermek- és ifjúsági irodalom kategóriában a meseválogatások mellett csak Bartos Erika kint is népszerű *Bogyó és Babóca*⁶⁵ sorozatának 25 kötete, valamint Bosnyák Viktória ifjúsági regénye, a *Tündérboszorkány*⁶⁶ lelhető fel törökül. Tehát ezen a területen még bőven akad pótolnivaló.

Az elmúlt évtizedek sikereiben az intézményi támogatás mellett óriási szerepe van annak a műfordító gárdának is, amelynek tagjai hatalmas munkával ültették és ültetik át a magyar klasszikus és a kortárs irodalmat török nyelvre. Sajnos még mindig sok olyan mű jelenik meg, amelyet nem a magyar eredetiből fordítanak, de remélhetően ez változik majd. A hungarológia tanszékről a kezdetek óta kiváló műfordítók kerülnek ki. Az első csapatot – Sadrettin Karatay, Ziya Tugal, Necmi Seren, Sami Nabi Özerdim – később olyan műfordítók követték, mint Vural Yıldırım, a tanszék későbbi oktatója, vagy Nesrin Gürkan. A fordítók munkájához nélkülözhetetlen magyar–török szótárak egyikét is a hungarológia tanszéknek köszönhetjük, hiszen a tanszék egykori lektora, a turkológus Csáki Éva itt állította össze a tanszék hallgatóinak segítségével a kilencvenes évek közepén az első magyar–

57 Elek BENEDEK, *Macar Masalları*, ford. Nabi Sami ÖZERDİM, Varlık, 1957.

58 *En Güzel Macar Masalları*, ford., vál. Gün BENDERLİ, Nesin, İstanbul, 2012.

59 *Rüzgar Kralı*, ford. Ilona GÜRKAN, Danişma, İstanbul, 1964; *Günaydın Babar: Bir Macar Masalı*, ford. Ilona GÜRKAN, Anten, İstanbul, 1965; *Kabraman Serçe: Bir Macar Masalı*, ford. Ilona GÜRKAN, Anten, İstanbul, 1966.

60 *Macar masalları: Tavşanın Gözyaşları*, ford., vál. Ilona GÜRKAN, Kaynak, İstanbul, 2012.

61 *Macar Çocuk Edebiyatından Örnekler*, ford., vál. Nesrin GÜRKAN, Türk-Macar Dostluk Derneği, Ankara, 2002.

62 *Macar Hikayeleri Antolojisi*, ford. – vál. Reşit MUZAFFER, Varlık, İstanbul, 1970.

63 *Marifetli Değirmencilik ve Diğer Masallar*, ford. – vál. Dev EMEL, Alexandra, Budapest, 2014.

64 Mihály FAZEKAS, *Kaz çobanı Matyi*, ford. Sami Nabi ÖZERDİM, Rafet Zaimler, İstanbul, 1952.

65 Erika BARTOS, *Uğurböceği Sevecen ile Salyangoz Tomurcuk 1–25.*, ford. Ági Judit KIRIŞOĞLU – Elvan ERI, Doğan Kardeş Çocuk Kitapları, Yapı Kredi, İstanbul, 2011–2019.

66 Viktória BOSNYÁK, *Pericadı*, ford. İsmail DOĞAN, rajzolta Gözde BİTİR, Can, İstanbul, 2012.

török középszótárt.⁶⁷ Az ankarai hungarológusokon kívül természetesen a Magyarországon élő törökök köréből is kerültek ki jeles fordítók, így Gün Benderli és Tarık Demirkan. Meg kell említenünk még Tasnádi Edit és Dursun Ayan nevét is, akiknek szintén sokat köszönhetünk e téren.

A török könyvpiac óriási, hatalmas példányszámokkal, és az ottani kiadók is gyorsan reagálnak az aktuális trendekre. A világ bestsellerei mind olvashatók törökül, és amint láttuk, ez így volt évtizedekkel ezelőtt is, amikor a nemzetközi irodalmi szintéren is sikeres Földes Jolán vagy Zilahy Lajos regényei egymás után jelentek meg törökül, és ezt láthattuk az utóbbi évtizedekben is Kertész Imre, Szabó Magda, Kristóf Ágota vagy akár Molnár Ferenc és Márai Sándor művei esetében is. Mivel a magyarról törökre fordított szépirodalmi művek pontos eladási mutatóit és a megjelent művek példányszámait nem ismerjük, főleg a kiadások és utánnyomások száma nyújthat kapaszkodót arra vonatkozóan, hogy egy-egy mű milyen fogadtatásra talált. Ezek alapján a nemzetközi sikereket elérő könyvek mellett népszerűek a török vagy hun témájú művek is, példának okáért Gárdonyitól a több fordításban is megjelent *A láthatatlan ember* vagy Mikszáthtól a szintén több kiadást megért *A beszélő köntös*.

Bízunk abban, hogy az elmúlt évekre jellemző tendencia folytatódik, hiszen rengeteg fordításra érdemes magyar szépirodalmi alkotás létezik még, valamint abban is, hogy egyre több lesz azon török fordításban megjelent magyar művek száma, melyeket valóban magyar nyelvről ültetnek át törökre.

67 Dávid Géza útitiszótára még az 1980-as évek végén megjelent, a nagyszótárra azonban még sokáig várni kellett.

Jelena Lengold

Vásári mutatványos

Fordította Orovec Krisztina

Forum Könyvkiadó – Magvető Kiadó
Újvidék–Budapest, 2018

Ferencz-Fehér Dorottya

„NINCS BOLDOG SZERELEM”

Jelena Lengold neve a kortárs európai irodalomban jártas olvasó számára hangozhat ismerősen is, de csenghet éppen ennyire ismeretlenül, annak ellenére, hogy a szerző „a nyolcvanas évek elején tört be az [akkor még jugoszláv – a szerz.] irodalmi köztudatba új hangú, friss költészetével” (167), majd prózáival került a kritika fókuszába, emellett több rangos elismerés birtokosa, akinek műveit számos nyelvre lefordították. A *Vásári mutatványos* magyar fordítása utószavának is beillő, kritikai és egyúttal befogadástörténeti reflexió szerzője, Piszár Ágnes éppen ezért indítja azzal az elsöre igencsak meghökkentő felütéssel írását, mely szerint a szerb irodalmi kánon alakítása szempontjából a női írók egészen a kétezres évek elejéig meglehetősen marginális pozícióban voltak. Jelena Lengold 2008-ban publikált novelláskönyvének szövegei azonban korántsem a lefojtottságból való hirtelen kiszakadás elemi erejével taglózzák le olvasójukat, inkább rétegről rétegre haladva bontják le a távolságtartás gondosan felépített falait, feltárva ezzel nem csupán a modern prózahagyományokhoz fűződő kapcsolódási pontokat, de egy

helyenként már-már sterilnek ható, ugyanakkor szikár, simára csiszolt nyelvi-gondolati felépítményt is kikristályosítva.

A magyarul Orovec Krisztina tolmácsolásában megjelenő *Vásári mutatványos* nálunk a 2018-as év könyvtermését gazdagította, a kötet az újvidéki Forum Könyvkiadó Intézet és a budapesti Magvető Könyvkiadó közös gondozásában látott napvilágot. Az eredeti megjelenés és a fordítás publikálása között eltelt, viszonylag hosszú időszak egy összetett problémakörre hívja fel a figyelmet. Közvetetten egyrészt arra világíthat rá, milyen mértékű fáziseltolódásban van/lehet a szerb recepció a női szerzők munkáinak számbavételekor, másrészt azt is illusztrálja, hogy a délszláv háború okozta társadalmi-gazdasági kataklizma következtében radikálisan visszaesett a szerb (és a horvát) irodalmi művek magyar fordításainak kiadása mind a vajdasági, mind pedig a magyarországi könyvszakmában. Utóbbi helyzet nagyrészt annak a következménye, hogy a vajdasági magyar értelmiség jelentős hányada is külföldre emigrált a háború és a kötelező sorkatonai szolgálat elől menekülve, ami az addig virágzó szellemi műhelyek ritkábban ideiglenes, de inkább végleges hanyatlását eredményezte, az otthon maradók sorsa pedig gyakorta a tartós intellektuális elszigetelődés lett. A múltbéli háborús helyzet így nagymértékben meghatározza a mostani fiatal vajdasági értelmiség nemzedéki tudatát is, hiszen a már alkotó, összességében Y generációsnak nevezhető nemzedéknek – kevés kivételtől eltekintve – közvetlen elődök híján, önnön erejéből kell(ett) szerveződnie, saját művészeti-kulturális műhelyeket kialakítania és fenntartania. Ennek a szinte előd nélküli generációnak a műfordítóihoz tartozik Orovec Krisztina, a *Vásári mutatványos* magyar megjelenése tehát nemcsak a szerb–magyar fordításirodalom kontinuitásának öröndetes bizonyítéka, de üdvözlendő a Forum Könyvkiadó Intézet azon szándéka is, mely szerint a 2015-ben indított, jelen kötetet is magába foglaló, traN(S)akció elnevezésű sorozatát a kortárs szerb irodalom bemutatásának szenteli.

A fülszöveg tanulsága szerint Lengold hősei „napjaink Szerbiájának városi, Nyugatra figyelő világá[ban] [...] keresik egymást, a testi és lelki boldogságot és végeredményben saját magukat”. Ez a túlzás nélkül sablonosnak nevezhető megfogalmazás némileg félrevezető, ugyanis a szövegekben fellelhető információk alapján nem határozható meg ilyen pontossággal a novellák helyszínéül szolgáló geokulturális közeg. A szereplők nevei a legtöbb esetben „világirodalmiak”, azaz görög, latin és germán eredetűek, a Tamara és a Katja a szláv nyelvekben meghono-

sodott átvételek, szlávnak csak a Senka és a Neda tekinthető. *Az Ofélia, menj kolostorba!* címet viselő, „meglehetősen dühös feminista pamflet” (123) részben a Parni Valjak nevű horvát együttes *Neda* című dalával polemizál, melyben az idézett és elemzett részletek eredeti nyelven, azaz szerbhorvátul jelennek meg. Ugyanezen szöveg folytatásában a szerző Dragan Velikić *Orosz ablak* című regényének egyes szöveghelyeit is beemeli a pamflet textusába, míg *A szépirodalom leple alatt* című kötetzáró írás Zvonimir Golob horvát költő műveinek említése mellett az egyetlen beazonosítható balkáni helyszíneként Dubrovnik szigetét határozza meg. Ha tehát mindenképpen ragaszkodunk a lokalizáláshoz, pontosabb, ha úgy fogalmazunk: a történetek színtere, illetve kulturális meghatározottsága sokkal inkább balkáni vagy (ex)jugoszláv, mint kizárólagosan szerb.

A *Vásári mutatványos* tizenhárom novellája szerkezetileg lazán kapcsolódik egymáshoz, a textusok közé belépve az olvasó úgy érezheti, mintha egy elhagyatott erdőben járna: a szövegtörzsek a legkülönbözőbb módokon ágaznak szerte és formálódnak, a láthatatlan mélyrétegekben azonban szorosan összefonódik mindannak az eredője, ami a felszínen különállónak tűnik. A figurák cselekedeteinek alapvető mozgatórugói a hétköznapi félelmek: a csalódások elkerülésének vágya, illetve a folyamatos beteljesületlenséggel való küzdelem és az újbóli beteljesülés esetleges megghiúsulása közötti feszültség. „Félek a valami ellenére létező dolgoktól. Igyekszem elkerülni a valami ellenére fennálló helyzeteket” (11) – osztja meg aggályait a *Lehettem volna* című szöveg énelbeszélője. A novellák hősei félnek attól, hogy valós érzéseiket felfedjék a Másik előtt, félnek attól, hogy nem birtokolhatják, vagy más esetben nem igazhatják le újra és újra a vágyaik tárgyát képező Másikat. Lételemük a rettegés, hiszen „az ember valójában mindig retteg, és minden újabb félelem erősebb az összes előzőnél, soha nem szokjuk meg a félelmet és a fájdalmat, csak valami pillanatnyi eltompulás történhet meg néha-néha, az érzékek látszólagos elhalása, csalóka látszat, ami néha átejt bennünket” (36). Lengold szereplői a félelmekből emelt labirintusokban, vágyaiktól vezérelve kóborolnak, hajlamosak a této-vázásra, a beletörődésre, nemritkán a megalkuvásra, a komfortzónájukból való kimozdulást azonban nem, vagy csak elvétve kockáztatják meg, hiszen időről időre felmerül bennük a kérdés, „mi is a biztonságosnak mondható távolság” (61), amely nemcsak térbeli, de interperzonális szempontból is megkíméli, esetenként távol tartja őket a fájdalmas-félelmetes valóságtól.

A szövegek párkapcsolatok és identitások válságairól tudósítanak, mely válságok szorosan összefüggnek a veszteségélményekkel és hiányalakzatokkal, mint a gyermek elvesztése, illetve az implicit vagy explicit módon tárgyalt gyermektelenség problémája, valamint a betegségtől és a haláltól való félelemmel, mígnem a kötetzáró elbeszélésben eljutunk Aragon esetünkben konklúzióként is értelmezhető gondolatáig: „Il n’y a pas d’amour heureux. Nincs boldog szerelem” (156). Lengold amellet, hogy helyenként szinte végletekig erotizált szövegeivel – Pizsár Ágnes szavaival élve „az európai prózairodalom legsikerültebb szerelmi hagyományához [is] kapcsolódik” (169), arra próbál rámutatni, hogy hőseinek a szexuális aktusban való feloldódása, önkéntelen extázisa csupán pillanatnyi mentsvárat jelent a halál közelségének folyamatosan kínzó tudatával szemben. A szerző azt sugallja, mindannyian vásári mutatványosok vagyunk, kiknek mestersége a távolság olcsó illúziójának megteremtése, mert voltaképpen a „halál mindig nagyon közel van. Amikor azt hisszük, nincs közel, az csupán illúzió. Ennyi. Közelségének tudata megváltoztatja minden álláspontunkat, mindazt, amit a szerelemről mondani szeretnénk, a szerelem megszűntéről, a szakításról, a hűtlenségről... minden tökéletesen súlytalanná válik, ha tudjuk ezt. És tudjuk. Erről nem lehet megfeledkezni” (77). A kimondatlan imperatívusza ennek a gondolkodásnak végtére is az, hogy az állandó halálfélelem abszurd és teljes körű önsorsrontást eredményez, és csak a kiválasztott keveseknek adatik meg tisztában lenni azzal, hogy „a félelem [...] teljesen értelmetlen, ha valami elkerülhetetlen dologról van szó” (118).

Az, hogy a megjelenített sorsok és létállapotok terhei mégsem teletpszene rá a szövegekre és változtatják nyomasztó atmoszférájúvá őket, Lengold visszafogott humorának és stílusérzékének köszönhető. Az emberi kapcsolatok nehézségeinek különféle stációit ugyanis nem sorstragédiák egymásutánjaként ábrázolja, az esendőség nála nem deficitként jelenik meg, nem ítélkezik hősei felett, inkább afféle objektivitásra törekvő krónikásként ad hírt a történeésekről. Fanyar iróniával oldja a helyenként sterilnek ható, simára csiszolt mondatainak monotóniáját: „Van-e megfelelő módja annak, ahogyan egy fiatalkori szerelemnek kellene felénk lépegetnie, s hogy az ne egy becsípett, szétbaszott kurva bizonytalan támolygó léptei legyenek, de ne is a gazdag és szép hamburgi özvegy magabiztos járása? Milyen az arany középpút? Ha ezt felfedezem, félúton leszek az univerzum lényegének megfejtése felé” (134). Máskor melankolikus eszmefuttatásait töri meg az elbeszélő

azáltal, hogy fejünkre olvassa valamennyi civilizációs és szociális nyavalyánkat, kényszerünket, olykor az olvasóhoz intézett kiszólásokkal („tárgyilagos olvasóm, figyelj csak erre a részre” [133]) zökkent ki, vagy éppen szentenciózus gondolatfutamokkal operál, melyekben mintha a makavejevi dokumentarizmust mímelő narrációs technikák elevednének meg.

A kötet egyik talán legizgalmasabb vonatkozása az a mód, ahogyan Louis Aragon, Borisz Paszternak, Zvonimir Golob, Ámosz Oz, Dragan Velikić, valamint Virginia Woolf alakjainak és szövegeinek megidézése révén megszólítja és játékba hozza a szűkebb-tágabb modern európai irodalmi hagyományt, folyamatosan reflektál ugyanis a közegre, az irodalmi alkotások létrehozásának folyamatára és e folyamat nehézségeire. Az áthallások és az említések mégsem válnak terhessé, Lengold képes könnyedén kezelni az általuk bevonzott (inter)textuális súlyt, miközben helyenként a fikció működésmechanizmusát is próbára teszi. Ezzel párhuzamosan szereplői szájába adja saját, írást illető kételyeit, így merül fel, hogy mit lehet kezdeni a mondatok közötti csendtől való félelemmel (60), hogyan lehet megtalálni az írás elkezdésére alkalmas pillanatot (73), hol szabható meg a giccs és a magvas megállapítások közötti határ (73), hogyan kezelhetők a soha ki nem mondott gondolatok (106). *Snickers* című novellája ellenszöveg, amely a mondatba foglalhatóság, a formába önthetőség prózapoétikai folyamatát boncolgatja befejezetlen, „diribdarab” mondatok már-már értelmetlen halmozása révén, általuk pedig arra kérdez rá, mi az a legminimálisabban szükséges információtartalom, amitől a mondatok sorozata összefüggő egészé válik, más esetben pedig azt feszegeti, hány réteggel is rendelkezhet a fikció. „De hiszen itt semmit sem én találtam ki, semmi sem az enyém” (148). *A szépirodalom leple alatt* című elbeszélésben Lengold sokadjára is előszeretettel bújjik az első személyű női narrátor bőrébe, aki irodalmárként „túl sok kitalációt ír[t] már le a könyve[i]ben” (155), és hogy szerelme történetének hitelességét önmaga és a külvilág felé is igazolja, mintegy figyelmezteti magát, hogy csak a valóságra fókuszálhat, arra a valóságra, mely a fikció határain túl esetleg „ebben a pillanatban” (165) is zajlik.

Ivana Dobrakovová

Toxo

Fordította György Norbert

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2017

Nagy Csilla

MELLÉKHATÁSOK

Ivana Dobrakovová az egyik legjelentősebb fiatal szlovák író. Első novelláskötetével 2009-ben jelentkezett,¹ ezt követte egy regény 2010-ben,² majd a *Toxo* című novelláskötet,³ és 2018-ban egy újabb elbeszélésgyűjtemény.⁴ Művei a magyar mellett cseh, lengyel és bolgár fordításban is olvashatók, de a szerző szlovák irodalomban elfoglalt pozícióját jelzi az is, hogy az utolsó kötete az egyik legrangosabb szlovák irodalmi díj, az Anasoft Litera 2019-es tízes listáján is szerepel (Dobrakovová egyébként ezt megelőzően további három alkalommal került be a TOP 10-be).

A *Toxót* a Noran Libro *Európa női szemmel* sorozatában, György Norbert fordításában olvashatjuk magyarul. Ahogy a szerző minden műve, úgy ez a gyűjtemény is önéletrajzi ihletésű írásokat tartalmaz, amelyek a női identitás jellegére, és a – nem csak a nőiségből adódó – idegenség struktúrájára kérdeznek rá. Elsősorban nem tereket és városokat, hanem konvenciókat, habitusokat és miliókat vázolnak, amelyekben nemcsak a Kelet–Nyugat oppozíció egyes vetületei, hanem a kelet-közép-európaiakra (azaz a szlovákokra, és végül is ránk, magyarokra is) jellemző köztesség, helykeresés attitűdje is megmutatkozik.

- 1 Ivana DOBRAKOVÁ, *Prvá smrť v rodine*, Marenčin PT, Bratislava, 2009; magyarul: Uő., *Halál a családban*, ford. VÁLYI HORVÁTH Erika, AB-Art, Pozsony, 2015.
- 2 Uő., *Bellevue*, Marenčin PT, Bratislava, 2010.
- 3 Uő., *Toxo*, Marenčin PT, Bratislava, 2013.
- 4 Uő., *Matky a kamionisti*, Marenčin PT, Bratislava, 2018.

Dobrakovová hősei ezúttal is európai (a legtöbbször kelet-közép-európai) nők, akik számára a lakóhelyül választott idegen ország nem tud otthonná, otthonossá válni. A minden szövegben más nevet viselő, de a beszédmódjuk és a világlátásuk alapján összekapcsolódó, így akár egymás alteregóiként is értelmezhető nőkben közös, hogy beleragadtak egy élethelyzetbe, és az otthont és a külföldet összekötő, földrajzi, érzelmi, kulturális, történelmi, társadalmi szálakból kirajzolódó háló nem a biztonságot és a stabilitást, hanem éppenséggel az énkeresés állandó szükségletét jelenti számukra. A novellák alapszituációja eltér egymástól, minden történet más városban játszódik, és a főszereplőknek más-más életkorban, más-más funkcióban kell bizonyítaniuk a rátermettségüket. Voltaképpen a túlélés a tét: azt járják körül ezek a szövegek, hogy van-e mód az idegen közegben, mesterségesen olyan életstratégiákat kialakítani, amelyek pótolják azokat a rutinokat, amelyek otthon – a természetes szocializációs és kulturálódási folyamat révén – erőfeszítés nélkül, eleve rendelkezésre álltak.

A figurákban így a gyereklány, a kamaszlány, a társ, az anya, a külföldi nő, a kelet-európai nő, a szláv nő, az elvetélt nő stb. szereplehetősége sűrűsödik, a cselekményekből pedig elfojtások, traumák és neurózisok variációi bomlanak ki. Dobrakovová világában kiemelt jelentőséggel bír a megfigyelés és a tüköreffektus: a főszereplők többnyire más nőket figyelnek meg. Míg a férfiak, akik az életükbe lépnek, sem az önazonosság megerősítésében, sem szétzilálásában nem játszanak különösebb szerepet, addig a feminin minőségekkel való találkozás nem hagyja érintetlenül a szubjektum integritását, annak intim vagy interperszonális vetületeit. A takarítónő, a várandós kofa, a kutyás nő, sőt a meleg férfi, Andrea karaktere egyaránt azt a célt szolgálja, hogy a főszereplő rajtuk keresztül önmagával, a személyiségének rejtett vagy elfojtott, opcionális lehetőségeivel szembesüljön. Például a takarítónő, Rosa saját és mások testéhez való fesztelen viszonya Blanka szexuális frusztrációjával opponálódik, bujasággként értelmeződik, és a vágy elfojtásának oka (egy harmadik személy jelenléte a pár életében, otthonában, intim közegében) lesz a vágy tárgya maga: „Egy idő után Blanka már akkor is látta Rosát a lakásban, amikor Rosa éppen nem volt ott, látta őt a kisuvikszolt parkettában, a csillogó konyhaszekrényben, látta őt a tiszta és puha törülközőben, Rosa jelenléte minden tárgyban benne volt, amelyhez hozzáért [...] Rosa fokozatosan Luigi és Blanka paplanja alá is befurakodott, következetesen bevetve a matracra, az ágy végében, Blanka pontosan úgy látta Rosát, mint abban az álomban, közte és Luigi

között feküdt, sőt Luigi testét már teljesen elhomályosította, letolta az ágyról a földre, tompa puffanás, Blanka mellett már csak Rosa fekszik a masszív vádlijával [...]” (28).

Franca a magzatát veszíti el, és a rá külsőleg hasonlító idegen nőt kezdi mindenhol látni és – ön maga kivételéseként – gyűlölni: „[...] kedvem lett volna köpni egyet, kiokádni azt a kávé, de abban a negyedben mindenki ismert, így nem viselkedhettem úgy, mint egy közönséges disznó. [...] Ha láttam, mindig egy gombóc keletkezett a torkomban, kiszáradt a szám, egész testemben remegni kezdtem, ezt talán mégse, már megint ő! kerültem, ahogy tudtam, futottam előle, amint megjelent a közelemben, rá sem akartam nézni, elfordítottam a tekintetem attól a borzalomtól, bár az arca folyton előttem volt, az a borzalmas merevség, az a görcs, azt gondoltam, hogy ilyen embereknek nem lenne szabad élniük, az ilyeneket el kéne takarítani valahová, hogy ne rontsák a levegőt, nekünk, normális embereknek, akik nem tehetnek arról, hogy ők hogyan néznek ki, miféle monsturmokká váltak, hogy ennyire nyomorultul érzik magukat ezen a világon [...]” (62, 64).

A démonizált nők mindig az őket megfigyelőben „laknak”. Rendkívül izgalmas az, ahogy a szereplők ellentéppárokba és helyettesítő viszonyokba rendelődnek (elvetélt nők–várandós nők; szinglik–párkapcsolatban élők; itteniek–ottaniak; keletiek–nyugatiak; északiak–déliak; mentálisan egészségesek–betegek stb.). Dobrakovová finoman dolgozza egybe a paranoia, a depresszió és a neurózis elemeit: a női kifejezésmód itt asszociatív gondolatfolyamokra épülő, mellérendelések láncolatából álló hosszú mondatok formájában jelenik meg minden esetben, annak ellenére, hogy többféle retorikai megoldással találkozunk. Egyes szám harmadik személyű elbeszélőtől értesülünk Blanka két történetéről (a *Rosa* és a *Toxo* című novella főhőse azonos nevet visel), valamint a Carlottával kapcsolatos dolgokról (*Bambini e genitori*). Én-elbeszélő Zuzka (*Narcis*), Natálka (*Hazatérés Genovából*) és Franca is (*Visszatérés Torinóból*); a *Gyümölcsökről és zöldségekről* pedig az önmegszólítás alakzata révén beszéli el Virginia történetét. Érdekes, hogy amikor az elbeszélés nem egyes szám első személyű, akkor is úgy érzékeljük, belső monológok kivételéséről van szó, hiszen mindent, ami történik, és ehhez kapcsolódóan a helyszíneket, az élethelyzeteket, a karaktereket is a főszereplő nézőpontjából ismerjük meg; a történetekben az a fontos, ami a főszereplők jellemén lenyomatot hagy, illetve ami a sorsukat kimozdítja valamilyen irányba.

Egyfelől sajátos ritmust adnak az elbeszéléseknek, másrészt a különálló szövegek közötti motivikus kapcsolódási pontok megteremtésében is szerepet játszanak a nyelvhasználatra, valamint a hétköznapi rutinok leírására, rögzítésére vonatkozó szöveghelyek. A nyelv a (nemzeti) identitás egyik alapvető alkotóeleme, emellett a másokkal való érintkezés, a mások megismerésének és ezzel együtt az önmagunkról kialakított képnek is az elsődleges eszköze – a kötet elbeszéléseiben azonban sajátos módon korlátozott funkcióval bír. A dialógusok háttérbe szorulnak az elbeszélői és monologikus hangok mellett, rövidke és praktikusak, rutinszerűek. Ennek háttérben részben a főszereplők belső világának dominanciája áll, másrészt azonban a *Tóxo* hősei sokszor nehezen boldogulnak az adott ország nyelvének elsajátításával, a nyelv ezért éppúgy frusztrációkat és a másság tapasztalatának változatos helyzeteit eredményezi, ahogy az idegen kultúrával és attitűddel való találkozás is. „Végeztél valami iskolát, Ester? nyelveket tanultál? milyen nyelveket? csak kettőt? az egy kicsit kevés, nem gondolod? két nyelvel nem váltod meg a világot, két nyelvet én is beszélek, azt a hivatalosat, meg a tájszólást, és látod, takarítónő vagyok [...]” (14). „Úgy döntöttem, hogy amint a diploma a zsebemben lesz, hozzáköltözöm, bár tudom, hogy egy szlovák diploma egy olasz kikötővárosban úgy kábé mennyit ér [...]” (52). Ritkábban azonban a kelet-közép-európai-ság, ezen belül a szláv identitás kifejeződése lehet a nyelvhasználat, például a címadó *Tóxo* éttermi jelenetében: „Távozáskor a pincér obligát kérdése, aki nyilván végig azon törhette a fejét, hogy miről szólt a beszélgetés, maguk honnan vannak, *ragazze?* / Én Csehországból. / Én Szlovákiából. / És milyen nyelven beszélgetnek? / Én csehül. / Én szlovákul. / Aha...” (104).

Az egyének belső világa rutinszerű cselekvések mentén épül fel: a takarítás, a tisztálkodás, a piaci bevásárlás, a kávézás ismétlődő leírásai olyan létmódot feltételeznek, amelyben az önazonosság számára a vegetatív ritmuson, a monomániásan ismételt tevékenységeken túl már nincs kapaszkodó. Az ismétlődő motívumok egyrészt a kötet archetipikus olvasatának lehetőségét erősítik (a víz, a vér, a halál, a bűn, a gyümölcs motívumrendszere végigvonul a szöveg egészén). Másrészt a kényszeresség az a burok, amelynek a segítségével a szereplők kitakarják önmaguk elől a valóságot, és voltaképp kitakarják saját személyiségük egyes elemeit is. A kötet első szövegeiben ezáltal csak a személyiség integritása kerül veszélybe, a lineáris olvasás során azonban a cselekmények egyre komorabbak, a döntéshelyzetek egyre kevésbé átláthatók,

a sodródás eredménye pedig a tragédia. A *Bambini e genitori* anyafigurája feláldozza a másik anyaközpontos gyereket saját lánya maximális nyugalmáért (kiküldi a forgalmas útra). A *Gyümölcsökről és zöldségekről* főszereplője a napi gyümölcsvásárlás ritmusában nem veszi észre a kofa terhességét, és azt sem, hogy az elvetél; ezzel párhuzamosan a *Toxóban* pedig a várandós anya, miközben a toxoplazmózis elleni védekezésre fordítja minden energiáját, nem észleli, hogy fertőtlenítőszerrel mérgezi a magzatot, és ezért veszíti el.

Összességében a könyv novellái arról tanúskodnak, hogy az életben minden megkérdőjelezhető: a múlt, a jelen, a jövő, a nemiség, a konvenció, a magány, a bűn, a tévedés fogalma az élet előrehaladásával folyamatosan változik. Dobrakovová prózájának jelentősége abban rejlik, hogy képes megmutatni – olykor fekete humorral – a dolgok fonákját. Nincs ijesztőbb, mint a magány, és nincs ijesztőbb, mint a szeretet. Rémisztő, hogy ebbe bele lehet halni. De talán még inkább az, hogy mindezt túl is lehet élni.

Petr Šabach

Ártatlan szeszcsapdák

Fordította Balázs Andrea

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2018

Hanzelík Gábor

ÁRTATLAN INTERPRETÁCIÓS CSAPDÁK

Petr Šabach 1951-ben született Prágában. Az *Ártatlan szeszcsapdák* című kötetének fülszövege azt állítja róla, hogy a hrabali–haški kocsmafilozófusi hagyományt folytatja ebben a könyvben. Ehhez hozzáfűznék

néhány gondolatot. Elsősorban csak májá fátylát látjuk, ha a „kocsmafilozófus” alakját egy visszatérő irodalmi alakként akarjuk elképzelni a cseh próza rövid történetében. Másodsorban – nem említve, hogy Hašek és Hrabal kocsmafilozófusai kik is akarnak lenni – Šabachét hiába is keresnénk ebben a kisregényben.

A történet három tizenéves fiú különféle kalandjai között ugrál, az alapján, hogy hol mi jut a narrátor – tegyük fel, hogy ez Šabach maga, semmi sem szól ellene – eszébe. Az események ugyan zömében Prágában játszódnak, de nem egy meghatározott helyen, nem is teljesen meghatározott időben. Néhány utalás alapján az időpont ugyan szűkíthető – Rybalko marsall mellszobrát például kizárólag a második világháború után volt értelme megcsinálni –, és talán fokozhatja az ügy pikantériáját (ez a Prágát 1945-ben tankokkal felszabadító Rybalko), ha mindez 1968 környékén játszódik. Erre mindenesetre nem kapunk egyértelmű utalást, esetleg csak amennyiben az elbeszélő tényleg maga Šabach, hiszen akkor könyvének cselekménye vagy 1968-ban, vagy legfeljebb néhány évvel előtte játszódik.

Rybalko marsall ok nélküli emlegetésével magam is kezdek rájönni, mennyire nehéz írni erről a könyvről. Az ok talán éppen az asszociációkra épülő történetvezetés, mely miatt úgy tűnik, a kötetnek nincs igazi kerete, egyszerűen anekdoták, elmesélésre érdemes történések láncolatát kapjuk. Márpedig ez valóban arra csábíthat, hogy Hrabalhoz soroljuk a szerzőt, de ennyi erővel Tar Sándor is eszünkbe juthatna, hiszen Šabach szövege részben szociográfia is. A fiatal narrátor a csehszlovák társadalom, a prágaiak életének olyan sok apró részletébe avatja be az olvasót, hogy az talán fel sem tűnik elsősre. Az elbeszélő ugyanis rokonsága és barátai között tudhat egyetemi docenst, alkoholista képzőművészt, kiégett, folyton átvert családanyát, gazdag családot, ahol adnak a társadalmi státuszra, és a lányukat, aki meg tesz rá, szegény családot, ahol apuka elissza a bolgár tengerparti álmnyaralásra gyűjtött pénzt, és egy süketnéma vasgyúró is, akit komolyan kínoz a puberta. E színes tabló egy darabig tévúton vezet minket, amennyiben tényleg elhisszük, hogy ennek a történetnek sehogy sem lehet vége. Ez volna a hrabali vagy hašeki megoldás, csak hogy mégsem az, hiszen az *Ártatlan szeszcsapdáknak* nagyon is van vége, a történet tart valahová: a kamaszkor káoszából egy olyan életszakasz felé, amikor egy csapásra rendezettebbé emelkedik vagy legalábbis emelkedhetne az élet. Šabach úgy ír az ifjúság elmúlásáról, hogy abban nincs sok melankólia, sőt, kifejezetten vidám történetként ábrázolja azt. Legyen ez legnagyobb vétke.

Sokkal érdekesebb úgy írni erről a szövegről, hogy nem írom le, melyik az a pont, ahol valami megváltozik a főhősben, és ahonnan hirtelen keretben láthatunk minden addig történt eseményt. Egy idő után úgyis minden olvasónak egyértelmű lesz, hogy mi fog történni. Addig pedig egy nagyszerűen összefűzött anekdotagyűjteményt kapunk, amelyben afféle oszcilláló mozgást végezve térnek vissza időnként Rozhoň elvtárs paranoiái, Běda nagy italozásai vagy azok az apró, különböző idősíkokon játszódó epizódok, amelyek egyre többet engednek látni a szereplőkből. Hrabal figuráinak furcsa mániái derenghetnek fel előttünk, de ezúttal sem pontos a megfeleltetés. Hrabalnak – és Hašeknek is egyébként – ugyanis mindig sikerült elkerülnie, hogy ennyire szociografikus megközelítésű legyen. Arra gondolok, hogy Hrabal szereplőin kevésbé érződött a dickenszi nyomor fanyar szaga. Mintha a szövegei egy olyan korszak testamentumai lettek volna, amelyben az alkoholizmushoz vagy a családon belüli erőszakhoz hasonló problémáknak még egyáltalán nem lett volna súlya. Mintha a függőségek és traumák feloldódtak volna a szövegen belül, mindez ráadásul át is esztétizálódott, minden társadalmi devianciának volt valami magasabb rendű oka, ami aztán társadalmi elhajlásból irodalmi jelenséggé tette, és nem hagyott nyitva egyetlen hátsó ajtót sem, amelyen keresztül ezek a problémák kiszökhessenek, és megtalálják a jelöletüket a társadalomban.

Ezek a problémák azonban inkább olyanok, amilyenek Šabach leírja őket, és ebben a formában rájuk is lehet ismerni. Az *Ártatlan szeszcsapdák* legfőbb társadalmi témája ugyanis az alkoholizmus. Hrabalnak az alkoholizmus mint társadalmi probléma marginális jelenség volt – valójában a társadalom maga is –, Hašek pedig azt sem tudta, mi az (ami azt illeti, tudta, de inkább, mint a részeg felnőttek botladozásán röhögő siheder). Az *Ártatlan szeszcsapdák* viszont mintha azon a határon születne, ahol a cseh társadalomban jelen lévő függőség hirtelen megszűnt viccesnek vagy esztétikailag értelmezhetőnek lenni, és átalakult azzá, ami. Ugyan nem ostoroz ez a könyv senkit sem az alkoholizmusa miatt, de minden további nélkül megmutatja annak következményeit. Azt ugyan Hrabal is leírta párszor, hogy rettenetes embernek, elátkozott költőnek tartja magát, többek között az alkoholizmusa miatt, ám ennek egy olyan évtizedben kezdett neki, amikor Nyugaton a kultúra szereplői – sokszor írók is – már régen drogokra cserélték az alkoholt, így Hrabal kiscserkésznek tűnt hozzájuk képest. Šabach viszont a prágai utcákon játssza le ezt a játékot az alkohollal. Azzal a droggal, amelynek akkor és ott nem volt még kihívója.

Az alkoholizmus csak az egyik része ennek a könyvnek. A másikat talán röviden úgy lehetne megragadni, hogy a pubertáskorról van szó, és Šabach nem igazán csinál belőle titkot, hogy ha ezt a kettőt ötvözzük, az mennyire katasztrofális képet mutat egy közösségről. De a katasztrófa lehet vicces is, a morbiditás lehet humorforrás, nagyjából erről szól a tizenéves fiúk élete. Amikor még minden, ami az egyén életére komoly veszélyt jelentene, távol van, szinte elérhetetlen, és az ember kis híján halhatatlannak érzi magát, akkor az alkoholizmus, az elbutulás, sőt, minden igazán nagy civilizációs veszély csak múló, lábon kihordható nyavalyának tűnik. Ebben Šabach nagyon jó. Jól érzi például, hogy kiken keresztül és hogyan kell erről az időszakról beszélni. Ha eddig az előnyeit emlegettem Hrabalhoz képest, akkor e helyt egy hátrányáról is szólnom kell. Ez pedig lényegében ugyanaz, ami miatt eddig előnyhöz jutott, azaz hogy a szociológizáló írás érdekében feláldozza az esztétikai értékek vagy a finomabb kimunkáltság felé vezető utat. Azzal, hogy ezt elszalasztja, a könyve kis híján tényleg egy anekdotagyűjtemény lesz. Ami mégis megmenti ettől, az éppen az, amire a pubertás ugyanannyira hajlamos, mint a morbiditásra és akasztófahumorra: a szexualitás.

Ami a szexualitást illeti, ennek kötetébe illesztésében mutatkozik meg igazán Šabach tehetsége. Nemcsak egy végső, lényegében villámcsapásként berobbanó keretként veti be a szexualitást (ugyan azt ígértem, nem írok erről, de annyira fontos, hogy ezt én sem gondolhattam komolyan), hanem olyasminek, ami szinte végig ott lappang az anekdoták mellett. Természetesen az anekdotázásnak megvannak a maga szabályai és trükkjei. Például nagyon ügyesen föl lehet fűzni egy kisregénynyi történetet mondjuk a narrátorra mint főszereplőre (*Táncórák idősebbeknek és haladóknak*), vagy egy karakter kezébe lehet adni az anekdotát, mint pajzsot a világ ellen (*Švejk*), Šabach azonban inkább a történetek oszcilláló mozgására helyezi a hangsúlyt. Olyan, mintha egy csoportképet festene a szemünk előtt, amelyen az anekdoták az ecsetvonások. Ahelyett azonban, hogy alakonként készítené el a képet, a felhasznált színek szerint halad, akár egy spórolós festő. Figyelme – ilyen vagy olyan apropóból – mindig más és más szereplőre irányul, miközben bűvópatakként halad a főhős-narrátor magánjellegű története is, és ezzel megduplázódik azon okok száma, amelyek miatt újabb és újabb megvilágító erejű anekdotákat lehetne előszedni. Nem is csoda, ez az anekdotázás dinamikája, a pszichológiája pedig az, hogy bűvópatakká tegyünk valamit, ami túl személyes volna – ez esetben a főhős saját történetét, amely végül mégis előtör az anekdoták mögül, és keretet

ad a történet egészének. Ez a keret a szexualitás, a felnőtté válás. Egy olyan téma, amely Hašeket az alkoholizmus társadalmi megközelítéseinél is kevésbé érdekelte, Hrabal pedig mindig szendén elviccelte, vagy odacibálta Freudot, és eltudományoskodta. Šabach srácai a kocsmaszta alatt maszturbálnak, meg rendkívüli mitikus és izgató dolgokat álmodnak gyönyörű egzotikus hercegnőkről – ez utóbbi jelenetsor egyébként ebben a könyvben egyszerre a legviccesebb és legizgalmasabb is –, közben pedig, mint már említettem, elkötik az apjuk kocsiját, idegeire mennek tisztos polgároknak-elvtársaknak, szemtelenek, fiatalok, és vedelnek, mint a kefekötő. Valamelyest ez is menti fel ezt a szöveget a szociográfia előbb ráaggatott vádja alól: a narrátornak esze ágában sincs együttérezni, sőt, irritálóan kárörvendőnek hat. A kocsmafilozófusból tehát ennyiben érvényesül a kocsmá: Šabach képes hátborzongató pontossággal lefesteni az infantilitást egy olyan időszakban, amikor a punkok még a kanyarban sincsenek. A filozófus talán kevésbé érvényesül azonban, mert az általa megrajzolt figurákra nem jellemző, hogy túlgondolnának bármit is, vagy hogy komplex kérdésekre nagy figyelmet fordítanak. Egyszerűen nem hagyja őket a kangörccsük. Aki ezt észreveszi és át tudja ültetni irodalomba, az jó író. Šabach míg élt, jó író volt, sajnos 2017-ben elhunyt.

Persze itt marad a fájó kérdés, hogy mégis miért fontos Hraballal és Hašekkel rokonítani? Persze, értem, a cseh kocsmá miatt! Lehet, hogy él bennünk a hajlam, hogy elképzeljük: a tisztos cseh bemegy a kocsmába, aztán néhány év múlva eredeti íróként jön ki onnan, és hogy ennek a kocsmának van némi kávéházi szerepe, de ez téves. Hašeket, Hrabalt meg Šabachot is kocsmafilozófusokként emlegetjük, de ha odafigyelnénk rájuk, rájönnénk, hogy a legtöbb cseh jár kocsmába. Ezekben a szövegekben nem kapcsol be az egzotikumfaktor, amikor azt olvassuk, hogy a szereplők sört ittak. Hrabalék megírták, hogy Csehországban mindenki ezt teszi, ez már szinte nem is közhely, ez maga a szürke hétköznapiság. Eközben a szövegeik egészen más dolgokról (is) szólnak, néha nem is az a lényeg, miről, hanem inkább, hogy hogyan. Nincsen cseh Kocsmá Jedi-rend (de figyelem, Jedi-vallásúak vannak, 2011-ben Csehországban nagyjából 15 ezren; ez talán bepillantást enged abba, miféle morbid közegben nőnek fel a Šabach-félék), amelybe az ember rögtön belép, ha tollal-papírral ül be egy cseh kocsmába, és ha nagyon komolyan vesszük, hogy Csehországban van irodalmi iskolája a kocsmában ücsörgésnek, akkor fenomenális írók jó műveiről maradunk le (vagy legalábbis olvassuk őket félre). Arra gon-

dolok, hogy Šabach eredeti író, csak nem biztos, hogy róla ezt annyian tudjuk idehaza, mint amennyien az emlegetett másik kettőről. Olvasójaként állítom, hogy meg kell adni neki az esélyt, hogy bizonyíthasson. Meghálálja.

Robert Menasse

A főváros

Fordította Győri László

Geopen Kiadó
Budapest, 2018

Goda Regina

EURÓPA ÉS A DISZNÓ MESÉJE

Robert Menasse, a mai osztrák prózairodalom meghatározó alakja már nem ismeretlen a hazai olvasóközönség számára. 2008-ban jelent meg magyarul a történelmi témát feldolgozó *Kiűzetés a pokolból* című regénye, amelyet ugyanezen évben egy kritikai hangvételű esszéket (Ez volt Ausztria: összegyűjtött esszék a tulajdonságok nélküli országról) követett. Míg ennek középpontjában az osztrák kultúra és identitás áll, addig a magyarra (még) nem fordított *Heimat ist die schönste Utopie: Reden (wir) über Europa* című műben Európára helyeződik át a hangsúly. Ezt az irányvonalat követve a 2018-ban, Győri László fordításában, a Geopen gondozásában megjelent *A főváros* alappilléret a történelem, a kritikai attitűd és a nemzetek utáni Európáról való diskurzus adja. A mű irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy az író megalkotja az európai regény műfaját, amelyben az Európai Unió, illetve annak székhelye, Brüsszel válik a történet főszereplőjévé. Éppen ezért komolyan felmerül a referencialitás kérdése, hiszen az elbeszélő egy létező politikai szervről és valós helyszínekről (Krakkó, Budapest,

Brüsszel, Auschwitz) tudósít. Bár a történet fikatív, a valóságtól elvonatkoztatott értelmezés mégis problematikussá válik, főként azért, mert az adott földrajzi tér kiemelésével a szerző mintha éppen az európai politikai rendszer hiányosságaira, valamint a kontinens valós társadalmi problémáira igyekezne rámutatni. A regény prologusa lefesti a szereplők tablóját, és rajtuk keresztül Brüsszel multikulturális világát is megismerhetjük. Találkozhatunk ciprusi göröggel, magyarral, lengyellel, olasszal és osztrákkal. Mindannyian az Európai Unió polgárai. Brüsszel ideális választás, mivel itt érnek össze a kontinens történéseinek száalai, ugyanakkor a rész helyettesíti az egészet, hiszen a brüsszeli történések egész Európa kórképét mutatják fel. Az előhang nemcsak felsorolja a regény legfontosabb figuráit, hanem nyitómondattal („Ott szalad egy disznó!” [7]) és azzal az abszurd képpel, ahogyan „egy mocskos, kissé megzavarodott, kissé fenyegető, de egyértelműen rózsaszínű házi sertés” (9) rohangál Brüsszel utcáin, előrevetíti azt is, hogy itt bármi megtörténhet. Ez csak tovább fokozódik azzal a komikus jelenettel, amelyben a turisták a spanyolországi bikafuttatással állítják párhuzamba a disznó kószálását. A hat főszereplő mindegyike látja az elszabadult állatot, így annak útvonala mentén kirajzolódik az őket összekötő láthatatlan szál, amely fontos szerephez jut a szövegvilág felépítésének egészében.

A prologust követő, néhol közhelyes (*A baj edzetté tesz*), néhány esetben majdhogynem értelmetlennek tűnő (*Hogyan lehetséges nem hinni a jövőben, ha egyszer tudatában vagyunk halandóságunknak?*) címet viselő fejezetek a bevezetőből már ismert figurák életének egy szakaszát mutatják be, előtörténeteiket, motivációikat és kapcsolati rendszereiket ismerhetjük meg belőlük. Mivel fiatalok és idősebbek egyaránt vannak közöttük, lehetővé válik, hogy különböző nemzedékek szemszögéből lássuk a brüsszeli életet. A fiatalabb generáció tagja többek között a befolyásos irodavezető, Kai-Uwe és annak szeretője, Fenja, a feltörekvő nő, aki a „karrierje érdekében nem áttal akár még egy regényt is elolvasni!” (43) Az idősebb korosztályt David de Vriend, az auschwitzi koncentrációs tábor egyik túlélője, illetve Alois Erhart professzor, az Új Európa Egyezmény Vítacsoport tagja képviselik. Életüket az Európai Bizottság Big Jubilee Projektje köti össze, amely a testület fennállásának tiszteletére rendezendő ünnepség szervezését intézi. A megemlékezés középpontjában a tervek szerint a láger túlélői állnának, akik személyes jelenlétükkel mintegy az emlékezet tárgyaiul szolgálnak. A szövegben egyébként is fontos a történelem és az emlékezet kapcsolata: a regény

szereplői vagy maguk is átérték vagy elbeszélésekből ismerik a közösségük szempontjából leginkább releváns történelmi eseményeket. Közös emlékeik mentén létrejön a kollektív emlékezet, amely a valahová tartozás, a csoportidentitás szempontjából mind egyéni, mind pedig közösségi szinten fontos. A megemlékezések azonban, amelyeknek az lenne a céljuk, hogy a múlt megőrzésével erősítsék az összetartozást, kiüresedetté váltak. Ez jelenik meg a Bizottság jubileumi ünnepségének tervezetében is, hiszen annak motivációjául mindösszesen az szolgál, hogy felhívja a figyelmet az egyébként az állampolgárok szempontjából funkció nélküli intézmény működésére. „(N)em elég a lehető legjobban eladni a Bizottság munkáját, el kell érni, hogy az emberek éltsék a Bizottságot, hogy gratuláljanak a létezéséhez, hogy ünnepeljék” (50). Ugyanez a kiüresedettség tükröződik a szinte már mantrává váló „Soha többé Auschwitzot!” (343) felkiáltásban, amely a történelemből levont tanulságok fontosságára, a kis híján a kontinens széthullását eredményező szélsőséges nacionalizmus elkerülésére hívja fel a figyelmet, ugyanakkor abban az Európában, amelyet az elbeszélő ábrázol, sokkal inkább fenyeget a veszélye annak, hogy a történelem ismételní fogja önmagát, „amíg a nacionalizmus az egyetlen, teljességgel konkurencia nélküli azonosulási ajánlat a polgároknak” (340).

A múlt nemcsak az emlékezet, hanem a kollektívum és az egyén kapcsolatának szempontjából is lényeges dolgokra világít rá. Egy közösséget mindig személyes sorsok összessége határoz meg, ezáltal a történelmi fordulópontok nemcsak egy nemzet, egy állam vagy egy csoport egészére, hanem az egyes emberek sorsára is hatással vannak. Ezt a befolyást, illetve a történelem ismétlődésének mechanizmusát szemlélteti Ryszard családjának története. A fiú nagyapja és apja is a háborúban harcolt, mindkettejüket kivégezték, miközben feleségeik gyermekükkel voltak várandósak, így az apa után Ryszard lett az „(ú)jabb fiú, aki nem ismerhette az apját” (18).

A szöveg bővelkedik groteszk képekben, ilyen például a David de Vriend által lakott idősök otthona, amelynek „telkén eredetileg sírkő-manufaktúra működött” (330), és amellyel szemközt, egy temető szomszédságában található étteremben az otthon lakói kedvezményes kártyával rendelhetik a Menu Anti-Crise fogásait. Egyszerre vicces és bizarr jelenete a regénynek, amikor Martin Susman, auschwitz-i látogatásának előkészületei közben „egy különleges, meleg alsónemű” (90) beszerzésére indul, amely „az EU fehérneműgyártásra kidolgozott új irányelve szerint készült” (91). A szöveg egészét átható ironikus

stílusba belefeledkező olvasót gyorsan magához téríti az állítás, amely szerint az egyik legnagyobb népirtás hozta létre azt az egységet, amelynek megteremtésére a békés Európa képtelen: „A történelem során semmi nem teremtett még egy olyan fundamentális közösséget emberek között, semmi nem kötötte össze annyira Európa különböző identitású, mentalitású és kultúrájú lakóit [...] mint Auschwitz tapasztalata. A nemzetek, a nemzeti identitás, ezek mind elvesztették jelentőségüket [...] nem számít a vallás, a származás, mindez feloldódott egy közös vágyban, a túlélés és a méltó, szabad élet akarásában” (156–157).

„Brüsszel [...] soknyelvű és multikulturális” (65) világát tükrözi a regény nyelvezete is, hiszen a szöveget idegen nyelvű kifejezések és mondatok szövik át, amelyek – túl azon, hogy humorforrásként szolgálnak – a szereplők közti párbeszéd nehézségeit is kifejezik. A szójátékokban gazdag textusban néhol a szavak hasonlósága (fell és fail), mássutt jelentésük (lightning, enlightenment) szolgáltatja a poén alapját. Menasse előszeretettel játszik rá a nyelvek keveredésére, amely alkalmas sztereotípiák kiélezésére is. A pinktlich például a cseh nyelv egyik német jövevényszava, amelyben „(m)inden benne van, ami ellenszenves, visszataszító és olyan tipikusan német: azt jelenti, hogy pedáns, rugalmatlan, érzéketlen, könyörtelenül alapos, öntelt, és poroszosan fegyelmezett” (369). A szöveg egyik különösen humoros része az „izzad, mint egy disznó” (100) mondás eredetének vizsgálata. Ennek kapcsán az is felmerül, hogy amennyiben az izzadó sertés valójában a vérző állatot jelenti, akkor a vérebet izzadságebnek, a véres hurkát pedig verejtékes hurkának kellene neveznünk. A disznó egyébként nemcsak nyelvi szempontból, hanem a szöveg egészét átszövő motívumként is abszurd jeleneteket szolgáltat. A Brüsszel utcáin szaladgáló jószág állandó témát biztosít a médiának, ezen keresztül pedig a tömegkommunikációs eszközök kritikáját fogalmazza meg a szerző. A YouTube-on megjelenő videó hatására például kezdetét veszi a „Brüsszelnek malaca van! Mi legyen a neve?” (276) című akció. Abban egyetérthetünk a könyvben a sertésről tanulmányt író professzorral, hogy a „disznó az egyetlen olyan állat, amely metaforaként az emberi érzések és ideológiai világképek teljes spektrumát lefedi a »szerencsemalactól« a »rohadt disznóig«, a valakinek »malaca van« fordulattól odáig, hogy valaki »egy disznó«” (276). A jelentésrétegek sokszínűsége miatt magunk sem tudjuk eldönteni, hogy a disznó megfejthetetlen képe kire vagy mire vonatkozik valójában, azt mindenesetre érzékelteti, hogy Brüsszel városának lakói disznóságok közepette élik mindennapjaikat.

A metaforikus nyelvhasználat egyébként is a regény sajátja. Az egyik legérzékletesebb hasonlítás az Európai Unió működésének egy beteg emberi testtel való megfeleltetése, amelyet egy, a szervezet alkalmazásában álló dolgozó egészségügyi problémáján keresztül mutat be a könyv. „Nekem a léppemmel van bajom. Nem különös? Hogy pont a léppemmel. [...] mi a lép feladata? [...] ellenőrzi az összes többi szervet [...] mindegyikükről tud mindent és reagál rájuk. [...] ő maga viszont soha nem betegszik meg” (218). Ugye értjük: ahogyan a lép a szerveket összekötő egység, úgy tölti be ugyanezt a pozíciót az Európai Bizottságnál a kommunikátor. Ahogyan a lép feladata, hogy elvégezze a szervezet méregtelenítését, úgy az ő dolga az, hogy a Bizottság kényes, kétes kérdéseit rendezze: „nekem kell előkészítenem mindent, és nem utolsósorban én írom azokat a beszédeket [...] amelyekkel a száj bejelenti, hogy minden a legnagyobb rendben lesz, amennyiben, a szervezet jobb működését garantálандó minden létező erőfeszítést megteszünk például azzal, hogy a körömvágás megtakarítása érdekében valamennyi ujját amputáljuk” (219).

Menasse regényének groteszk, humoros, sok esetben sajnálatra méltó fővárosa olyan események helyszíne, amelyek az Európai Unió válságára hívják fel a figyelmet. Ennek – olvassuk Menasse egy másik szövegében – „különböző megnevezései vannak, amelyek mindig ugyanazt jelölik: finansziális krízis, pénzügyi válság, adósságválság, alkotmányos válság, intézményi válság, politikai krízis.”¹

A főváros sírva nevetető írás, amelynek jól követhető szerkezeti felépítése, érthető, játékos nyelvezete élménnyé teszi az olvasást. Mindközben érezhető a szövegben az az aggodalom is, amelyet a szerző korábbi írásában három pontban foglalt össze: „Először: elfelejtődött, mi az európai projekt értelme és célja. Másodsor: behatóan foglalkozunk a válság tüneteivel, anélkül, hogy a krízist lényegileg vizsgálánánk. És harmadsor: nincsen elképzelés, nincsen egy kényszerítő erővel bíró eszme többé arról, hová kell végeredményben az európai projektnek vezetnie, nincs perspektíva, nincs cél.”² A regény tulajdonképpen ezen észrevételekre adott szépirodalmi reakció, amelynek nem titkolt szán-

- 1 Robert MENASSE, *Heimat ist die schönste Utopie: reden (wir) über Europa*, Suhrkamp, Berlin, 2014, 73. „[...] hat verschiedene Namen, die immer dasselbe bezeichnen: Finanzkrise, Währungskrise, Schuldenkrise, Verfassungskrise, Krise der Institutionen, politische Krise.”
- 2 *Uo.*, 74. „Erstens: Es wurde vergessen, was Sinn und Absicht des Europäischen Projekts waren. Zweitens: Man setzt sich heute mit Symptomen der Krise auseinander, ohne die Krise grundsätzlich zu analysieren. Und drittens: Es gibt keine Vorstellung, keine verbindliche Idee mehr davon, wohin das Europäische Projekt schließlich führen soll, keine Perspektive, kein Ziel.”

déka arra is rávilágítani, hogy Európa nem lesz egységes, amíg az EU „egy csomó különböző intézmény, amely mind a saját pecsenyéjét sütögeti, és különféle érdekeket képvisel” (50), és amíg a nemzeti érdekek előbbre valók az összefogásnál és a tényleges unió megteremtésénél.

Bár a témaválasztás miatt nehéz a regényt a valóságtól elvonatkoztatva olvasni, segítséget jelent ebben az egyes szám harmadik személyű elbeszélő, aki nem ítélkezik, csupán tárgyilagosan, aprólékos megfigyeléseivel elmeséli azokat az egyéni sorsokat, amelyek a rendszer, a közösség függvényeként létez(het)nek. A téma fontossága és komolysága ellenére Menasse könnyed stílusa mindenki számára élvezhetővé teszi a regényt. Csak arra kell vigyáznunk, nehogy az olvasás hatására mi is mindenhol disznókat lássunk.

Christoph Ransmayr

Cox vagy az idő múlása

Fordította Adamik Lajos

Kalligram Kiadó
Budapest, 2018

Tinkó Máté

RÖGESZMÉK DÍSZES LABIRINTUSA

A kortárs osztrák irodalom egyik legismertebb szerzőjének, Christoph Ransmayrnek *Cox oder Der Lauf der Zeit* című 2016-os regénye Adamik Lajos fordítói munkájának köszönhetően viszonylag rövid időn belül, már 2018 decemberében megjelenhetett magyar nyelven is, a Kalligram gondozásában. Nem lehet elégszer hangsúlyozni a kiadó állandó borítótervezőjének, Hrapka Tibornak a felbecsülhetetlen szerepét, aki ezúttal is maradandó vizuális élménnyé varázsolta a könyv-

tárgyat. Az arany és a császársárga színeiben pompázó fedlap élénkségével összhangba kerülnek a belív törtfehér, régiességet imitáló lapjai, a választott betűtípusból és a sorszedésből adódóan a szövegtest szellős, még határozottabban archaikus hatást kelt. Mintha a felsorolt paratextuális elemekkel az lett volna a szerkesztők szándéka, hogy a könyv eleve tradicionális formában váljon hozzáférhetővé, determinálva az olvasói élményt.

A dúsan hömpölygő cselekmény néhány en passant előzetekintést leszámítva lineárisan halad. A 18. század közepén járunk, amikor is segédei kíséretében a Qing-dinasztia negyedik császáranak megbízásából Kínába érkezik egy angol órákészítő és automataépítő, a korszakban világszerte ismert Alister Cox. Vízi úton a Bíbor Városba, majd Jeholba vezetí hősünket az elbeszélés, és időről időre feldereng az uralkodó fenyegető „jelenléte” is. A különös vendégek néhány hét várakozást követően a császár „kívánságára” több óramű, majd egy olyan egyedí, eleddig teljesen ismeretlen temporális szerkezet kidolgozásába fognak, amely a barometria elvén alapul, és létrejöttétől az idők végezetéig működésben képes maradni anélkül, hogy lemerülne. Némileg különösök, ám közel sem szubverzívek a főszöveg tizenhét fejezetéhez csatolt kommentárok, amelyekkel a szerző a regény megírásához felhasznált referencielemek – Ransmayr elmondása szerint európai kastélymúzeumokban és a Tiltott Város pavilonjaiban egyaránt kutatta Cox fantasztikus műveit – adaptációs lehetőségeit taglalja. Hiába, hogy a két főhős sosem találkozhatott egymással az úgynevezett valóságban: az időbeli érintkezés metonimikus-imaginárius kapcsolatának lehetőségei magával ragadják az olvasót, a valóságelemek egymáshoz illeszthetősége zárójelbe kerül, ahogy annak egy jól megkomponált fikciós műnél egyébként is járulékos szerepbe kell kényszerülnie. A fordítói kommentár a distanciatereemtés szerzői szándékát exponálja: egy idegen, európai szem számára egzotikus, ugyanakkor kegyetlen törvények rugójára járó világ tapasztalatának közvetítéséhez Ransmayr a nevek pinjin átírása mellett a mondatok szintjéig megy le, hogy azok eleve artikuláljanak valami megragadhatatlant, valami légiest. Olyan szerkezeteket ír le, amelyek olvasásuk dinamikájával, időbeliségükkel is távolságot, stílusisan túldíszített ceremonialitást fejeznek ki. „Cox kezdte megérteni, hogy ezt a végtelenül tágas udvarokból és szorosan összekapcsolódó építményekből, mesterséges vízfolyásokból, lapos kőhidakból és szinte lebegő teraszokból összeálló, mindenütt a csillagos ég törvényei és arányai szerint kimért és megépített architektúrát ahhoz

hasonlóan zárja körül a szívverésekig, lélegzetvételekig és térdre borulásokig szabályozott udvari élet, ahogyan egy cizellált tok egy óra kerékszerkezetét. És mindazt, amit látott, a körséta végére csakugyan hatalmas, kőből épített óraszerkezetnek érezte, amit azonban nem rugók és súlyok tartottak mozgásban, hanem egy láthatatlan szív, egy mindenható erő, amely nélkül nemcsak ez a szerkezet, hanem maga az idő is megállt: Qiánlóng” (38).

A munkára összpontosuló figyelem különös sorsközösséget teremt a mesteremberek között, akik az olykor kegyetlenül kérlelhetetlen császári szankciók zűrzavarában, ugyanakkor védettségüknek köszönhetően a nyugati kultúra hermetikusan elzárt burkából tekinthetnek a környezetre, amelyben dolgoznak, hiszen a megnyugtató anyagi és szakmai feltételek ezt biztosítják számukra. A császártól nekik rendelt tolmács, a liminális pozícióban lévő Joseph Kiang – egy portugál hittérítő által megkeresztelt han kínai – közreműködésével angol nyelven is elboldogulnak az idegen térben. Jóllehet, a valódi kulturális kölcsönviszony éppen ezáltal nem jöhet létre, de az idegenség leküzdése valójában nem is cél számukra. A magnum opus elkészítéséhez vezető úton a mesterek által megalkotott technikai szerkezetek belső működéséhez több-kevesebb felfedhetetlen titok tapad, és a mechanikai tevékenység egyúttal saját identitásuk érinthetetlenségét is őrzi. A munkafolyamatok obskúrus jellegűek: előbb egy gyermek időtapasztalását leképező, majd a halott életének elillanó idejét szemléltető óramű életre hívásának kívánsága fogalmazódik meg a kínai császár üzenetében, erre Cox a szélóra és a parázsóra architektúrájának megalkotásával válaszol. A szerző aprólékosságát, felkészültségét a témában az olvasó – legalábbis a laikus – minden kételkedés nélkül csodálhatja.

Ennél az alaposságnál talán egy fokkal izgalmasabb a regény narrációs megoldásainak kérdése. A túlnyomórészt (szabad) függő beszéden keresztül a heterodiegetikus narrátor egy-egy szereplőnek úgy kölcsönöz hangot, hogy az mindig egy erősen perspektivikus belső fokalizációval keresztül konstituálja a diegetikus világot. Ez a jellegzetesség – amellett, hogy a beszédszólamok diverzitását eredményezi – olykor egészen komplex játék kialakulásához is vezet, amelyben nem dönthető el biztosan, a jelen nem lévő narrátor hangja tűnik-e át a diegetikus világba, vagy az egyik szereplő (függő) beszéde közvetítődik, esetleg a kettő szimultán működik. „Fuck, mondta Jacob Merlin, itteni életük kicsit azért olyan, mintha ők maguk is mind egy automata mechanikus, láthatatlan fogaskerekek által hajtott figuráihoz hasonlóan ránga-

tóznának, egy masina lélegző díszeként, amelyet olyan műszerészek ellenőriznek és vezérelnek, akiknek a szokásai egy másik csillag szokásainak feleltek meg; érthetetlen. [...] Mit beszélsz?, kérdezte Balder Bredshaw, műszerészek?, egy másik csillag? [...] Túl sok rizsbort ivott, mondta Lockwood, mindjárt itt a karácsony. Csillagokról beszél. Képzeld. [...] Fuck you, mondta Merlin” (74).

A két társadalmi rend és világgép között húzódo feszültség különös pont-ellenpontstruktúráként a két fő karakter, a kínai császár és az órásmester alakja körül szerveződik. Mindkettőjüket valamiféle elvakult rögeszme hajtja, szorongásos pszichológiai zavaruk motiváló erőként jelentkezik belső gondolkodásukban és a külvilágra irányuló hatásukban egyaránt. Amíg Cox számára halott lánya, az ötéves korában szamárköhögésben elhunyt Abigail emléke lényegül át és kerül az évek során a gyászmunka feloldhatatlansága miatt éteri magasságokba, úgy a császár az örök időkhöz működő óramű igézetében tapasztal meg az e világitól hasonlóképpen különböző vágyat. Intenzitásában közel azonos érzelmek vezérlik tehát őket. De míg az abszolút tekintély a kínai birodalom alattvalói számára a tízezer év urában, isteni személyként testesül meg, addig Cox projekciós felülete azért nem lehet Qiánlóng császár, mert benne felismeri az emberit, a véges lényt. „Senkinek!, senkinek nem szabad ott lennie, ahol Abigail van. Abigail, az ő anyyala, aki élete végéig kísérni fogja, pótolhatatlan, hasonlíthatatlan és egyetlen volt, bárhová is ragadta el tőle a halál. Emberi lényt sem eddig, sem eztán nem szerettek és nem hiányoltak így – és egy sem volt annyira halott, mint Abigail” (151).

A cselekményt megelőző idők említésénél fény derül arra, hogy az apa és a gyermeke közötti kapcsolódásnak van egyfajta perversált, istenkísértő jellege, voltaképpen egy halott test szerves bomlásának operacionalizálásával, egy úgynevezett életóra sírhoz rögzítésével jut el a mester a perpetuum mobile prototipikus alapötletéhez. Cox olyan szerkezetet alkot, amely a halálból kinyert örök időmérés ígéretével ugyan nem kecsegtet, de túlélheti alkotóját. „Még ha e szerkezet mutatói nem fognak is az örökkévalóság végéig forogni az élet építőeleme által hajtott tengelyük körül, megvolt a remény, hogy túl fogják élni alkotójukat, és szelíd harangszóval még akkor is nap mint nap el fogják ütni Abigail halálának óráját, amikor Anglia legnagyobb órákészítője és automataépítője már követte lányát az időből kivezető úton” (174).

Abigaillal szoros, szimbolikus egységet alkot az anya és feleség, Faye, illetve a császár egyik szeretőjének, Ánnak az alakja, akiben mintha

előbbi két női karakter kereszteződne, emiatt a látványa szinte magnetizálja Coxot, amint egy véletlen folytán érintőlegesen találkoznak. A mester magával hordozott rögeszméjét tovább mélyíti e transzcendenssé fokozódó élmény, amelyet a szöveg nyelvi burjánzása a vizuális ingerek világkonstituáló értelmezésével és a három idősíkot egybeolvasztó temporális tapasztalattal tesz még érzékletesebbé. Egyúttal az idegen földre lépés transzgresszív aktusa is végbemegy. „Nem mintha külsőleg hasonlított volna a lányához vagy a feleségéhez, habár az arca keskeny volt, mint az európai nőké, a szeme pedig olyan világoszöld és olyan figyelmes, mint Faye és Abigail szeme; a haja is ugyanolyan fekete volt. A kapcsolat azonban nem színekből és formából állt, hanem a tekintete, az az összetéveszthetetlen mód, *ahogyan* az a szempár ránézett, és ahogy a széltől dagadó vitorla, a part, a lomhán elvonuló mezők messzesége tükröződött benne, mintha ennek a nőnek csak be kellene hunynia a szemét, és minden tükörkép, dolog és élőlény eltűnne... Igen, ez volt az, ennek kellett lennie: mintha ez a tekintet volna az eredet, amelyhez a látható világ minden távlatvonala visszavezetett” (29).

Az angol mesterek és a kínai császár számára egyaránt rögeszmévé fokozódó óramű ügyének sikerre vitelében egy nyomásváltozásra hevesen reagáló anyag játszik még szerepet, amelyre a császári palota nyári rezidenciáján lennek rá a szükséges mennyiségben: egy – a kínai birodalmat teljes kiterjedésében ábrázoló-leképező – makett részeként, amely a folyókat hivatott reprezentálni. Ransmayr a regény ezen pontján kísértetiesen közel kerül ahhoz, hogy alkalmazza a baudrillard-i szimulákrumelméletet: a modell, amely a birodalom valódi határaival szemben – a távlatoknak a szubjektum számára egy teljes emberélet alatt sem megtapasztalható, ellenőrizhetetlen, grandiózus méretei okán – primordiális helyzetbe kerül a kínai nép számára, komoly életveszélybe sodorhatja azokat, akik beavatkoznak annak szilárd konstellációjába, megtépázzák, kifosztják azt. „A mandarinokat, tábornokokat, szertartásmestereket, de még a falak, az aranyozott csőrös tetők vagy lakkozott padlók ápolásával megbízott kézműveseket is minden más zavarnál, amit ezek az Angliából jött finomműszerészek a sok évszázados udvari rendben okoztak, jobban felháborította, hogy az idegenek befolyása alatt Kína több nagy folyama elapadt” (182). A makettet leíró fejezetbe éppen a narrátori szólam által oly következetesen képviselt, szakrális jelentőségtulajdonítás csempész némi iróniát: a birodalom lakói a birodalom területét ellentmondást nem tűrően, csak abból az egyetlen irányból, a valóság helyett álló modell felől tartják elképzelhetőnek.

Számtalan további aspektusra kellene felhívni a figyelmet: példának okáért az intertextuális utalások szövevényére: elég, ha Wú Chéng'ën *Nyugati utazás* című mitológiai regényének egyik főszereplőjére, a majomkirály megelevenedő alakjára gondolunk, aki az eredeti történetben elhatározza, hogy megmenti magát és népét az öregségtől és a haláltól, ezáltal Qianlongnak és törekvésének valamiféle tradicionális előképeként tekinthető. A császár küldetéstudata viszont homályban marad a narrátor diszkrét visszahúzóadásának köszönhetően. A karakter belső gondolatait ugyan közvetíthetné az elbeszélő, ám azok csak részlegesen jutnak el az olvasóhoz, ezzel a szerzői döntéssel pedig jótékony, nyugtalanító hiátust hagy maga után a szöveg. Ransmayr regénye rendkívüli összetettségéből adódóan kérdések tanulmány szintű megválaszolására ösztönöz, egyúttal azt sugallja, hogy az eltérő indíttatású rögeszmékben is van valami kultúrákon átívelő, valami dekódolhatatlanul közös.

Lucian Boia

Istorie și mit în conștiința românească

Humanitas
București, 2017

Miskolczy Ambrus

HÚSZ ÉV MÚLTÁN

1997-ben látott napvilágot Lucian Boia immár klasszikus könyve, az *Istorie și mit în conștiința românească*, amely már 1999-ben olvasható volt magyarul is *Történelem és mítosz a román köztudatban* címmel.¹

1 Lucian BOIA, *Történelem és mítosz a román köztudatban*, ford. ANDRÁS JÁNOS, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1999.

Utóbbi megjelenéshez az ELTE BTK Román Filológiai Tanszéke is nagyban hozzájárult, hiszen ott dolgozott a fordító, V. András János. A kötet, amely sikert aratott Magyarországon, Romániában viszont polémiák kereszttüzebe került, 2017-ben, húszéves születésnapján díszkiadásban látott ismét napvilágot. Ennek megvan azonban a maga pikantériája.

2017 elején Románia-szerre tömegek tüntettek a korrupció, illetve az ellen, hogy a korrupció miatt bebörtönöztek számára különböző törvények közbeiktatásával kínáljanak az igazságszolgáltatást elkerülő menekülőutakat. Ebben a forrongó helyzetben a Román Akadémia három tagja – egy gyógyszerész, egy történész és egy matematikus – olyan nyilatkozatot állított össze, amelyet összesen 84 akadémikus írt alá. A dokumentum címe: *Nemzeti identitás, szuverenitás és egység*. Klaus Johannis államelnöknek nem tetszett a felhívás, ezért le akarta vétetni az Akadémia honlapjáról, de hiába, a sajtószabadságot sikerült megvédeni, a kommuniké maradt. 28 fiatal történész viszont felemelte a szavát az ügy folyományaként, szerintük ugyanis nem az állami erőszakszerveknek kellene felügyelniük a történetírást. Álláspontjuk szerint egy kutatónak a szólásszabadság jogával élve csakis a lelkiismereti szabadság belső értékrendjéhez kell igazodnia, valamint a szakmai kötelességét szem előtt tartania, de semmiképpen sem a pillanatnyi érdekek vagy parancsok mentén kell felszólalnia vagy írnia.

Boia könyvének 2017 áprilisában kelt utószava szerint az akadémiai akció fiasónak bizonyult. A kiáltvány a nemzeti egység és szuverenitás védelmében először „a történelem tendenciózus, hiányos, sőt misztifikáló átírását” tette szóvá. Ez a kemény ítélet elsősorban Boiának szólt. Jól is szórakozott rajta, a kemény figyelmeztetésre pedig még keményebb humorral válaszolt, amikor jelezte: a Román Akadémia, amelyet már eddig is sokan összetévesztettek a Rendőrakadémiával, megmenti az országot. Aztán eltűnődött többek között azon, hogy ha netán a Kr. e. 1. században uralkodó dák vezérről valaki azt állítja, nem volt román, akkor vajon a mai Románia nemzeti egységét bomlasztja-e. Nem tagadta azt sem, hogy kíváncsian várja, mit talál ki legközelebb a Román Akadémia. A tudománytörténeten is túlmutató eseményeket nem csak ő, talán az egész világ leste. És nem kellett túl soká várni. Az Akadémia elnöksége 2018 januárjában kiadott egy nyilatkozatot az ellen, hogy március 15-e a magyarok napja legyen. Boia – immár húsz éve tartó – szidalmazását pedig a zugsajtó folytatta. Mindez azonban éppen e rendkívüli történész munkásságának aktualitását bizonyítja.

A román historiográfiai táj persze korántsem olyan szomorú, mint azt ezen vidám akadémiai intermezzo megidézése sugallhatná. A román szellemi életet mindig is erős belső pluralizmus jellemezte, és az Akadémiára is gyakran panaszkodtak. Mint Mihail Sebastian a múlt század harmincas éveiben jelezte, az Akadémia a közepszerűség erődítménye. Lehet, a történetírás területén viszont egyre több kitűnő szakmunka jelenik meg. Ám ne feledjük, a szóba hozott Boia-könyv különböző kiadásainak előszavaiba foglalt mementók ma is megszívlelendők, pedig nem állt meg az idő. Mindegyike kordokumentum. Az 1999-es előszó a legterjedelmesebb és a legkomolyabb, komolyság alatt értve a szarkazmus és irónia legalább egy mondatra való mellőzését. Azt olvassuk benne: „Hiszem, mindenekelőtt, hogy az a hazafi, aki ma tesz valamit az országáért.” Ezzel szemben az – fejt ki Boia –, amit sokan patriotizmusnak tartanak, zajongó nacionalizmus, amely „egyediségünket” hangsúlyozza, pedig ez csupán a megkésettség alibije, így valójában Románia érdekeit sérti. „Még nem léptünk ki teljesen a 19. századból! E század két nagy projektje, a nacionalizmus és a kommunizmus, konkrét és mentális struktúrák ötvöződésében élnek tovább: a túlzott centralizmusban, a nehézkes és versenyképtelen gazdaságban, abban, hogy nem vagyunk kellően nyitottak a világra, hogy túl nagy hangsúlyt fektetünk a közösségre és nagyon keveset az egyénre, hogy az elavult mitológikus reprezentációk egész soráról ne is beszéljünk. Legalább a 20. század nyomvonalaiába kellene belehelyezkednünk, bár még jobb lenne egy ugrás az elkövetkező századba.”

De hogyan lehet kiszabadulni a múlt fogságából? Nem kétséges, a rossz történelem ellenszere a jó, ha ebben az esetben a múlt megjelenítéseire gondolunk. Kétségtelen, Boiának ez a könyve úgy kínál új történelmet, hogy leszámol a kommunizmus alatt kikristályosodott nagy elbeszéléssel, amely sok ember fejében máig maga a megtestesült igazság: igazi vágytörténet tehát. Ez a mítosz először ugyan hasznosnak bizonyult a letűnt rendszer számára, mert heroikus nemzeti jellege egy ideig a szelep szerepét töltötte be, de minél nyomorúságosabb lett az élet, annál inkább mozgósított, hiszen feszített a kérdés: miként is lehet egy nagy és hősies múltú népnek ennyire – finoman szólva is – ellentmondásos a jelene. Az epikus történet persze vigasz is lehet egyszersmind, mert gyógyírként szolgál a jelen nyomorára, és igaz lehet az is, hogy minél több baj van a jelennel, annál szebb múltra van szükség. Ebből a bűvös körből kell kitörni – Boia könyve nemcsak sugallja ezt, hanem ki is mondja. Vegyük hát kézbe ezt a régi ismerőst és lapozzunk bele!

Mélyen igaz az az állítása, mely szerint a más történetírói hagyományokban fellelhető diskurzusok nem öltenek a románéhoz hasonlóan „forradalmi” jelleget. Tegyük hozzá, még akkor sem, ha durvábbak annál. François Reynaert 2010-es kötetének, az *Őseink a gallok és egyéb badarságoknak* (*Nos ancêtres les Gaulois et autres fadaïses*) már a címe is provokatív, hiszen a gall ősök kultusza igazi francia forradalmi hagyomány. Nicolas Sarkozy elő is vette a könyvet, és a maga ékesszólásával világgá kürtölte, hogy ha valaki francia, akkor bizony gallok az ősei. Egy pillantás az internetre, és látható, az említett könyvről alig találni valamit, legfeljebb reklámokat, a politikus aranyköpése viszont kavart némi vihart, persze csak a biliben. Igaz, Romániában sem keltett különösebb figyelmet Dan Alexe a dákopátiáról szóló könyve, a 2015-ben megjelent *Dacopatia și alte răătăciri românești*. Ennél jóval nagyobb figyelmet kapott Edwin Jones *Az angol nemzet – A nagy mítosz* című, 2003-ban Nagy-Britanniában napvilágot látott munkája, amely az angol identitás tudós elemzését kínálja, és amely kíméletlenül leszámol a katolikusellenes identitásképzetekkel. De a német mítoszelemzés sem marad el mögötte, Herfried Münkler *Die Deutschen und ihre Mythen* című, 2009-ben megjelent műve nagytakarítást, Németország valóságos mítosztalanítását végzi el.

Kétség sem fér hozzá, hogy a mítoszok lakta történeti táj barátságosabb, mint a jelenleg kozmikus méretekben zajló valóságshow. Amikor Boia könyve először megjelent, még a kommunista rendszer romjain szemlélve a világot, úgy tűnt, a történelemnek Fukuyama jóslatához híven tényleg vége lesz, ez a mítosz azonban hamar megdőlt. A régiek azonban maradtak, ez pedig mindenképpen az immár húszesztendő Boia-kötet aktualitása mellett szól.

Csak emlékeztetőként jelezzük, Boia egyik erénye, hogy nem lép be a mítosz meghatározásainak labirintusába, mert tudja, onnan nem lehet egykönnyen kikeveredni. Amikor azt hangsúlyozza, hogy a mítosz „képzeltbeli alkotásként” való meghatározása „nem jelenti sem azt, hogy »reális«, sem pedig azt, hogy »irreális«,” egyszerre határolja el magát a fasiszta és kommunista mítoszzszemlélettől, hiszen az előzőben a mítosz maga a realitás, az utóbbiban pedig a mítosz hamis tudat, az „irrealitás” terméke. Lucian Boiának nem célja ugyanakkor a történelmi mitológia lerombolása, mert tudja: a mítoszképzés az emberi képzeletvilág része. A kérdés szerinte sokkal inkább az, hogy milyen mítoszokat alkotunk és mire használjuk őket, vagy hogy a mítoszaink mire használnak, merre vezetnek minket. A romantikus mitológia szerint a román

elit kilépett a keleti világból és elindult Európa felé. A történetírás felkarolta ezt a heroikus modellt, majd elkövetkezett ennek a kritikai korszaka is, hogy aztán a kommunizmus a nemzetellenes szélsőségből a náci időket idéző komédiába váltson. A díszkiadás illusztrációi ezt is jól érzékeltetik. Több mint kétharmadukon szerepel Ceaușescu. Jelenléte hol komikus, hol pedig nyomasztó.

A kommunizmusnak persze Romániában volt bázisa. Boia a 2001-es kiadás előszavában idézi is azt az elemzést, amely szerint a totalitárius rendszer a lakosság 4–8%-ára jelentett állandó veszélyt, a népesség 20–70%-a viszont jól járt vele, vagy legalábbis javult valamelyest a helyzete. Igaz, ebből az elemzésből a nehezen megragadható paraszti világ kimaradt, de azt tudjuk, hisz láttuk, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása után a szegény paraszt örülhetett, hogy parancsolhat a kuláknak, aki pedig blokkba kerülve lelkesen támogatta a rendszert, amíg volt fűtés és élelem. Végül pedig az egyenlőség szenvedélyét, ha torz formákban is, de ki lehetett élni. Most épp a korrupcióellenes harcban éljük ki. Ez is mitikus küzdelem – kemény valóságfedezettel. Mégis – mondhatnánk: mítoszok mítoszok ellen harcolnak. És ennek a küzdelemnek Boia az egyik kulcsszereplője. Hiszen már az előljáróban említett akadémiai nyilatkozat címében ott szerepel két olyan mozzanat, amelynek könyvében külön fejezetet szentel. Vessünk csak egy pillantást a tartalomjegyzékre: *Történelem, ideológia, mitológia, Az eredetek, A kontinuitás, Az egység, Románok és mások, Eszményi fejedelem, 1989 után*. A nyilatkozat az elemzett jelenségek ügyében áll ki. A román néphez, valamint az állami intézményekhez szól. E szerint, úgy látszik, a nép és az intézmények két külön entitást jelentenek. Talán mégiscsak jobb lett volna az állampolgárokat megszólítani. De hát végül is tömegek lázadoztak az utcán, és a hatóságoknak kell ilyenkor rendet csinálni, nemde? Ha az állampolgárokhoz szólunk ilyenkor, azok elgondolkodnak, de kell-e gondolkodni, amikor a haza veszélyben van, és csupán egységes fellépéssel menthetjük meg?

A nyilatkozat – hallgatóságosan – a Boia által is megírt eszményi fejedelem után kiált. Az olvasó pedig reflexióra ösztönző könyv után. Amely voltaképpen – ha Boiát olvassa – ott van a kezében. Csakhogy némely tudományos kijelentése egyéni érdekeket is sért. Kétségtelen, hogy ha valaki eddig abban a tudatban kelt fel nap nap után, hogy a dák és római harcosok nászából született választott nép szent földjén él, Boia könyvéből pedig megtudja, hogy komoly tudósok kérdőjelezték meg ezt a kanonizált történetet, annak kártyavárként omlik össze a világ.

De már az is embert próbáló, hogy valaki kézbe veszi a díszkiadást, és büszkén ismeri fel a borítóján Mihály vajda Gyulafehérvárra való bevonulását, hogy aztán a szövegből kiderüljön számára: szó sem volt a román nemzeti egység megteremtéséről, mint azt a nagy romantikusok oly meggyőző erővel hirdették. A vágytörténet nem ismer kegyelmet, de a cáfolata sem bánik kesztyűs kézzel az olvasókkal.

Boia művének 2002-es előszava szerint „Románia sajnos csak akkor tesz szert historiográfiai egyensúlyra, amikor gazdasági és politikai egyensúlyhelyzetbe kerül”. Az egyensúlytalanságra a szerző azt a közvélemény-kutatási adatot is felhozza, mely szerint a romániai fiatalok 41%-a külföldön szeretne élni. A bérkülönbség és a hazai közeg nyomasztó mivolta élteti tehát az Európa-mítoszt. Vonzanak az úgynevezett európai értékek is, bár minél többet beszélünk róluk, és minél primitívebben szembesítjük ezeket a valósággal, egyre aktuálisabbnak érezzük Albert Camus *A lázadó ember* című munkájában felvázolt látletét. A kötet rég jelent meg, 1951-ben. A szovjet illúziókban élő fauna egyik képviselője – Sartre intésére – a végzős osztályok számára készült filozófiának nevezte, de ma egyre jobban látjuk, addig aktuális, amíg ki nem járjuk az élet iskoláját. Camus megoldása Európa bajaira a déli és az északi szellem kiegyensúlyozott szintézise, a romantikáról való lemondás, hiszen ez utóbbi az ember istenítésével túllép minden határt. A romantikus és posztromantikus mítoszok, valamint ezeknek a posztmodern érzécsalódásokhoz vezető leágazásai éppen ezt művelik, amikor az egyén vagy a közösség kultuszával manipulálnak. Boia utószavának utolsó mondata pontosan mutat rá, hogy Románia még keresi az utat a nacionalizmus és az európai értékrend között. De vajon melyik ország nem? *A Történelem és mítosz a román köztudatban* húsz év után is érvényes, és ha valakit nem vakítanak el a zsigeri indulatok és hatalmi ösztönök, ma is reflexióra ösztönöz.

REPERTÓRIUM

2019. január–február

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2019. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2018. 4.	Kortárs, 2019. 1., 2.
Alföld, 2019. 1., 2.	Korunk (Kolozsvár), 2018. 12.,
2019. 1., 2.
Életünk, 2019. 1., 2.	Látó (Marosvásárhely), 2019. 1.
Élet és Irodalom, 2019. január 4.,
január 11., január 18., január 25.,
február 1., február 8., február 15.,
február 22.	Lyukasóra, 2019. 1.
Ezredvég, 2019. 1.	Magyar Műhely, 2018. 4.
Forrás, 2019. 1., 2.	Magyar Napló, 2019. 1., 2.
Helikon (Kolozsvár), 2019. január 10.,
január 25., február 10., február 25.	Mozgó Világ, 2019. 1., 2.
Hévíz, 2018. 4–5., 2019. 1.	Műhely, 2019. 1.
Hitel, 2019. 1., 2.	Palócföld, 2018. 2., 3.
Irodalmi Jelen, 2019. 1., 2.	Székelyföld (Csíkszereda), 2019. 1., 2.
Jelenkor, 2019. 1., 2.	Szépirodalmi Figyelő, 2019. 1.
Kalligram (Pozsony), 2018. 12.,
2019. 1., 2.	Tiszatáj, 2019. 1., 2.
	Új Forrás, 2019. 1., 2.
	Vár, 2018. 4.
	Vigilia, 2019. 1., 2.

Vers

1. ACZÉL Géza: *Kétszer száz*. egy vers lábjegyzettel. Ady Endre lakomáján. = Látó, 1/5–6. p.
2. ACZÉL Géza: *(szino)líra. torzósótár*. anyag. anyagi. = Hévíz, 1/43–44. p.
3. ACZÉL Géza: *(szino)líra. torzósótár*. apó. ápol. ápolatlan. = Forrás, 1/6–7. p.
4. ACZÉL Géza: *(szino)líra. torzósótár*. aprópénz. apróság. apróvad. = Jelenkor, 1/5–6. p.
5. ACZÉL Géza: *(szino)líra. torzósótár*. ár 1. ár 2. árad. = Vigilia, 2/104–105. p.
6. ACZÉL Géza: *(szino)líra. torzósótár*. arányos. arányos. aranypármén. = Korunk, 2/92–93. p.
7. ÁDÁM Tamás: *Érkezés*. = Palócföld, 2018. 2/7. p.
8. ÁDÁM Tamás: *Fecskefészket ver*. = Palócföld, 2018. 2/8. p.
9. ÁDÁM Tamás: *Utazás*. = Palócföld, 2018. 2/8. p.
10. ADY Endre: *Babits Mihály könyve*. = Magyar Napló, 1/3. p.
11. ADY Endre: *Dózsa György unokája*. = Ezredvég, 1/96. p.
12. ADY Endre: *Az Értől az Óceánig*. = Ezredvég, 1/81. p.
13. ADY Endre: *Hazavágyás napfény-országból*. = Magyar Napló, 1/3. p.
14. ADY Endre: *Ifjú szívekben élet*. = Ezredvég, 1/103. p.
15. ADY Endre: *Lelkek a pályván*. = Magyar Napló, 1/3. p.
16. ADY Endre: *Magyar jakobinus dala*. = Ezredvég, 1/81. p.
17. ADY Endre: *Midász király sarja*. = Ezredvég, 1/69–70. p.
18. ADY Endre: *Nagy lopások bűne*. = Látó, 1/118. p.
19. ADY Endre: *Rengj csak föld*. = Látó, 1/117–118. p.
20. ÁFRA János: *Szét, ami szól*. = Élet és Irodalom, február 8. 17. p.
21. ÁGH István: *Kis ballada*. = Alföld, 2/5. p.
22. ÁGH István: *Megszűnt szabóság*. = Alföld, 2/3. p.
23. ÁGH István: *Siratódal*. = Hitel, 1/36–37. p.
24. ÁGH István: *Vak lottóárus*. = Alföld, 2/4. p.
25. ÁGOSTON Tamás: *Függöny*. = Alföld, 1/27. p.
26. ÁGOSTON Tamás: *Mint az életben*. = Alföld, 1/26. p.
27. ÁGOSTON Tamás: *Tor*. = Alföld, 1/26–27. p.
28. AKNAY Tibor: *Augusztus*. = Agria, 2018. 4/33. p.
29. AKNAY Tibor: *Csak ennyin múlt*. = Agria, 2018. 4/33. p.
30. AKNAY Tibor: *Jel voltam-e*. = Agria, 2018. 4/32. p.
31. AKNAY Tibor: *Kalendárium*. = Agria, 2018. 4/33. p.
32. AKNAY Tibor: *Kora reggel*. = Agria, 2018. 4/34. p.
33. AKNAY Tibor: *Költészet*. = Agria, 2018. 4/34. p.
34. AKNAY Tibor: *Morzsányi fényt*. = Agria, 2018. 4/32. p.
35. AKNAY Tibor: *Most szólhatok*. = Agria, 2018. 4/34. p.
36. AKNAY Tibor: *Nagymosás*. = Agria, 2018. 4/35. p.
37. AKNAY Tibor: *Nyakadban gyöngysor*. = Agria, 2018. 4/32. p.
38. AKNAY Tibor: *Reggeli séta az unokámmal*. = Agria, 2018. 4/34. p.
39. AKNAY Tibor: *Történelem*. = Agria, 2018. 4/33. p.
40. AKNAY Tibor: *Tükrét az este*. = Agria, 2018. 4/33. p.
41. AKNAY Tibor: *Végül*. = Agria, 2018. 4/35. p.
42. AKNAY Tibor: *Vihar szaggatta fák*. = Agria, 2018. 4/32. p.
43. ALBERT-LÖRINCZ Márton: *(Tiszteletesség dolga)*. = Agria, 2018. 4/214. p.
44. ANDRÁS László: *Visszaút*. = Hévíz, 2018. 4–5/415. p.
45. ANGA Mária: *Faltól falig*. = Agria, 2018. 4/31. p.
46. ANGA Mária: *Időpontok*. = Agria, 2018. 4/31. p.
47. ANGA Mária: *Nappalok*. = Agria, 2018. 4/30. p.
48. ANTAL Attila: *Idős lovag barátokzik a ballállal*. = Agria, 2018. 4/11. p.
49. ANTAL Attila: *Október levelei*. = Agria, 2018. 4/11. p.
50. ANTAL Balázs: *Mamamagyarország*. = Új Forrás, 1/43–45. p.
51. ARANY László: *A Diadalszékér*. (IV. változat). = Kortárs, 2/28. p.
52. BAGI Iván: *Család*. = Lyukasóra, 1/41. p.
53. BAGI Iván: *A fáradtság algoritmus*. = Lyukasóra, 1/41. p.
54. BAGI Iván: *Igy*. = Lyukasóra, 1/41. p.
55. BAGI Iván: *A sejtés özönvizében*. = Lyukasóra, 1/41. p.
56. BAGI István: *Ars poetica*. = Agria, 2018. 4/209. p.
57. BAGI István: *Ha kell, baraggal...* = Agria, 2018. 4/209. p.

58. BAGI István: *A költő és a rím.* = Agria, 2018. 4/209. p.
59. BAGI István: *Nem áttall.* = Agria, 2018. 4/209. p.
60. BAKA Györgyi: *Létparadoxonok.* = Agria, 2018. 4/13. p.
61. BAKA Györgyi: *Rejtelve ébreszt.* = Agria, 2018. 4/12. p.
62. BAKA Györgyi: *Telítve léttel.* = Agria, 2018. 4/12. p.
63. BALAJTHY Ferenc: *El nem múlt...* = Agria, 2018. 4/106. p.
64. BALAJTHY Ferenc: *Földönkívüli.* = Agria, 2018. 4/105. p.
65. BALAJTHY Ferenc: *Végtelen csendben.* = Agria, 2018. 4/105. p.
66. BALÁZS Imre József: *Ady-remix. #mássalhangzócsere.* = Látó, 1/7–9. p.
67. BÁLINT Tamás: *Máj hagymalekvárral.* = Székelyföld, 2/52–53. p.
68. BALLA Zsófia: *Te.* = Hévíz, 1/5. p.
69. BÁNKI Benjámín: *A fordító.* = Irodalmi Jelen, 2/62–63. p.
70. BÁNKI Benjámín: *A randevú vége.* = Irodalmi Jelen, 2/63–64. p.
71. BÁNKÖVI Dorottya: *A randevú vége.* = Irodalmi Jelen, 2/66–67. p.
72. BÁNÓCZI Beáta: *A lány részek égnek el először.* = Hévíz, 2018. 4–5/365. p.
73. BÁNYAI Tibor Márk: *Orbán tér.* = Mozgó Világ, 1/39–40. p.
74. BARABÁS Miksa: *Nincs balál.* = Mozgó Világ, 2/39. p.
75. BARANYI Ferenc: *Ady-idéző.* = Ezredvég, 1/97. p.
76. BARBÓCZ Ildikó, H.: *Diótörő.* = Agria, 2018. 4/86. p.
77. BARBÓCZ Ildikó, H.: *Hargitai bápelybek.* = Agria, 2018. 4/86. p.
78. BARBÓCZ Ildikó, H.: *Karácsony előtt.* = Agria, 2018. 4/86. p.
79. BARBÓCZ Ildikó, H.: *Őrző anygalként.* = Agria, 2018. 4/86. p.
80. BÁRDOS László: *Őszike.* = Műhely, 1/33. p.
81. BARNA Róbert: *A barátomnak.* = Új Forrás, 2/42. p.
82. BARNA Róbert: *Magam előtt.* = Új Forrás, 2/40. p.
83. BARNA Róbert: *Nézem.* = Új Forrás, 2/43. p.
84. BARNA Róbert: *Olyan építészet.* = Új Forrás, 2/41. p.
85. BARNA Róbert: *A testem.* = Új Forrás, 2/44. p.
86. BARNA Róbert: *A választás reménye.* = Új Forrás, 2/41. p.
87. BARTAL Klára: *Örökkön égve.* = Agria, 2018. 4/40. p.
88. BARTAL Klára: *Szerelem.* = Agria, 2018. 4/40. p.
89. BERETI Gábor: *Abogy elterül.* = Palócföld, 2018. 3/17. p.
90. BERETI Gábor: *Az éj, a nagy kerítő.* = Palócföld, 2018. 3/16. p.
91. BERETI Gábor: *Gyűlékony nevetéssel.* = Palócföld, 2018. 3/17. p.
92. BERETI Gábor: *Egy hatalmas úr.* = Palócföld, 2018. 3/16. p.
93. BERETI Gábor: *Szókratész büntetése.* = Palócföld, 2018. 3/15. p.
94. BERKA Attila: *Ad End.* = Irodalmi Jelen, 1/52–53. p.
95. BIRÓ Erika: *Kavicsok.* = Palócföld, 2018. 3/92. p.
96. BIRÓ Erika: *Utószeszon.* = Palócföld, 2018. 3/92. p.
97. BIRÓ József: *Egyszerűen.* = Magyar Műhely, 2018. 4/1.
98. BIRÓ József: *Marcel Janco... –, bogy.* = Székelyföld, 2/60. p.
99. BIRÓ József: *Másik élet.* = Életünk, 2/44. p.
100. BIRÓ József: *Most másként ugyanaz.* = Életünk, 2/44. p.
101. BIRÓ József: *Nevesincs.* = Életünk, 2/45. p.
102. BIRÓ József: *Tadeusz Kantor... –, bogy.* = Székelyföld, 2/60. p.
103. BIRÓ József: *Után – után.* = Életünk, 2/45. p.
104. BIRÓ Krisztián: *Duga-1.* = Alföld, 1/30–31. p.
105. BOBORY Zoltán: *Bözsöny Ferenc hangját hallva – odaátról.* = Vár, 2018. 4/15–16. p.
106. BOBORY Zoltán: *Hallgatásért való ének – az aradi vár falánál.* = Vár, 2018. 4/20. p.
107. BÓDI TÓTH Elemér: *Egyetlen tábla hatása.* = Palócföld, 2018. 3/65. p.
108. BÓDI TÓTH Elemér: *Embärmese.* = Palócföld, 2018. 3/65. p.
109. BÓDI TÓTH Elemér: *Kedveseink elmennek.* = Palócföld, 2018. 3/64. p.
110. BÓDI TÓTH Elemér: *Kémények.* = Palócföld, 2018. 3/64. p.
111. BÓDI TÓTH Elemér: *Kinek célja?* = Palócföld, 2018. 3/65. p.
112. BÓDI TÓTH Elemér: *Öröklét.* = Palócföld, 2018. 3/65. p.
113. BODNÁR Éva: *Adventi ima.* = Agria, 2018. 4/36. p.
114. BODNÁR Éva: *Folytonosság.* = Agria, 2018. 4/36. p.
115. BODNÁR Éva: *Hit.* = Agria, 2018. 4/36. p.

116. BODNÁR Éva: *Jelenlét.* = Agria, 2018. 4/37. p.
117. BODNÁR Éva: *Titkos üzenet.* = Agria, 2018. 4/36. p.
118. BODROGI Sára: *Gyömbér.* = Műhely, 1/38. p.
119. BODROGI Sára: *Térvesztő.* = Műhely, 1/38. p.
120. BOGDÁN László: *Ott túl, nem messze, már egy másik világ volt.* = Székelyföld, 2/14–22. p.
121. BORSIK Miklós: *Átokkalendárium.* = Élet és Irodalom, január 25. 17. p.
122. BOZÓ Zsuzsanna: *Almaim.* = Agria, 2018. 4/45. p.
123. BOZÓ Zsuzsanna: *Egyedül.* = Agria, 2018. 4/45. p.
124. BOZÓ Zsuzsanna: *Éjszaka.* = Agria, 2018. 4/45. p.
125. BOZÓ Zsuzsanna: *Ottbon.* = Agria, 2018. 4/45. p.
126. BOZSIK Péter: *Áldás bava.* = Tiszatáj, 1/35. p.
127. BOZSIK Péter: *Miért nem olvasunk verseket?* = Tiszatáj, 1/34. p.
128. BOZSIK Péter: *Nőnek indul...* = Tiszatáj, 1/36. p.
129. BOZSIK Péter: *Reklám.* = Tiszatáj, 1/35. p.
130. BOZSIK Péter: *Vásári tangák.* = Tiszatáj, 1/35–36. p.
131. BÖDÖCS Tibor: *Ady Endre: Randevű az Úrral.* = Hévíz, 1/13. p.
132. BÖDÖCS Tibor: *Ady Endre: Viharzón, leprás tótosan.* = Hévíz, 1/14. p.
133. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Csak kezek, és lábak, és fejek.* = Irodalmi Jelen, 2/75. p.
134. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *El nem küldött levél Ady Endrének.* = Irodalmi Jelen, 1/3–5. p.
135. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Randevű.* = Irodalmi Jelen, 2/74. p.
136. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Vérpiros rózsaszál.* = Irodalmi Jelen, 2/3. p.
137. BÖZSÖNY Ferenc: *Ima.* = Vár, 2018. 4/12. p.
138. BRASSÓ Anna: *Formálódni.* = Palócföld, 2018. 2/3. p.
139. BRASSÓ Anna: *Legendárium.* = Palócföld, 2018. 2/4. p.
140. BRASSÓ Anna: *Méterek.* = Palócföld, 2018. 2/3. p.
141. BUDA Ferenc: *Az világot.* = Forrás, 2/31. p.
142. BÜKI Attila: *Betlehemi akvarell.* = Agria, 2018. 4/85. p.
143. BÜKI Attila: *Novemberi fagy.* = Agria, 2018. 4/85. p.
144. BÜKI Attila: *Szüleim háza.* = Agria, 2018. 4/84. p.
145. CZEÉG Zoltán: *Átvedlések.* = Helikon, február 10. 17. p.
146. CZEÉG Zoltán: *Boldogul.* = Helikon, február 10. 17. p.
147. CZEÉG Zoltán: *Kétségek kenyereén.* = Helikon, február 10. 17. p.
148. CZIGÁNY György: *Esti vonat.* = Lyukasóra, 1/37. p.
149. CZILCZER Olga: *Fa, ember, álom.* = Műhely, 1/32. p.
150. CZILCZER Olga: *Az én diófám.* = Műhely, 1/32. p.
151. CSÁK Gyöngyi: *Álomvrészlet.* = Agria, 2018. 4/166. p.
152. CSÁK Gyöngyi: *Amerre a szem ellát.* = Agria, 2018. 4/165. p.
153. CSÁK Gyöngyi: *Elejétől fogva.* = Agria, 2018. 4/165. p.
154. CSÁK Gyöngyi: *Miközben.* = Agria, 2018. 4/165. p.
155. CSÁK Gyöngyi: *Szív.* = Agria, 2018. 4/166. p.
156. CSÁK Gyöngyi: *Törvényszerű.* = Agria, 2018. 4/166. p.
157. CSÁK Gyöngyi: *Végül.* = Agria, 2018. 4/166. p.
158. CSÁK Gyöngyi: *Vészhelyzet.* = Agria, 2018. 4/166. p.
159. CSÁKY Anna: *A bold hideg szeme.* = Agria, 2018. 4/43. p.
160. CSÁKY Anna: *Hosszú út hozzád.* = Agria, 2018. 4/43. p.
161. CSÁKY Anna: *A teli fák őr.* = Agria, 2018. 4/43. p.
162. CSÁKY Károly: *Emléktábla helyett egy lakótelepi padra.* = Agria, 2018. 4/78. p.
163. CSÁKY Károly: *Létformák.* = Agria, 2018. 4/77. p.
164. CSÁKY Károly: *Mindenkori bivaikodók.* = Agria, 2018. 4/78. p.
165. CSÁKY Károly: *A negyedik unoka álmai felett.* = Agria, 2018. 4/77. p.
166. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Könyörgés.* = Agria, 2018. 4/176. p.
167. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Órizzuk egymásnak a csendet.* = Agria, 2018. 4/176. p.
168. CSEH Katalin: *Iskolai (költői) kérdések.* = Székelyföld, 1/60. p.
169. CSEH Katalin: *Rutin és ami mögötte meg fölötté van.* = Székelyföld, 1/58. p.
170. CSEH Katalin: *A tanárnéniességéről.* = Székelyföld, 1/59. p.
171. CSETE Soma: *fényből, diszlektből.* = Forrás, 2/41. p.
172. CSETE Soma: *A szürke zakós férfi.* = Forrás, 2/41. p.

173. CSILLIK Kristóf: *Belesimul.* = Élet és Irodalom, február 1. 14. p.
174. CSILLIK Kristóf: *Férfimunka.* = Élet és Irodalom, február 1. 14. p.
175. CSILLIK Kristóf: *Tiszafát ültetünk.* = Élet és Irodalom, február 1. 14. p.
176. CSONTOS Márta: *Alternatív valóság.* = Agria, 2018. 4/82. p.
177. CSONTOS Márta: *Cantare volo et cantari volo.* = Agria, 2018. 4/83. p.
178. CSONTOS Márta: *Az embergép tragikomédiája.* = Hítel, 1/69. p.
179. CSONTOS Márta: *Multiverzum.* = Hítel, 1/70. p.
180. CSONTOS Márta: *A távolatok elégiája.* = Agria, 2018. 4/82. p.
181. CSORDÁS Kata: *'88 október.* = Jelenkor, 2/192. p.
182. CSORDÁS Kata: *Helyettesítés.* = Élet és Irodalom, január 25. 14. p.
183. CSORDÁS Kata: *Egy ismeretlen kontinens felfedezése.* = Élet és Irodalom, január 25. 14. p.
184. CSORDÁS Kata: *A kihelyezett konzul panasza.* = Élet és Irodalom, január 25. 14. p.
185. CSORDÁS Kata: *Régi szép idők.* = Jelenkor, 2/192–193. p.
186. CSORDÁS Kata: *Úgy állok itt.* = Jelenkor, 2/193. p.
187. DALMAI Rozsi: *Horokaleidoszkóp.* = Műhely, 1/41. p.
188. DALMAI Rozsi: *Torkolat.* = Műhely, 1/41. p.
189. DEBRECENI Boglárka: *Halálosztók.* = Ezredvég, 1/53. p.
190. DEBRECZENY György: *diszrubába bújított szonettek.* = Ezredvég, 1/57. p.
191. DEBRECZENY György: *nyugodtan mondja meg.* = Ezredvég, 1/58. p.
192. DEÁK Botond: *Betegek véletlenszerű párban.* = Alföld, 2/17. p.
193. DEÁK Botond: *A dallam.* = Kalligram, 1/63. p.
194. DEÁK Botond: *Fürdetési időben.* = Kalligram, 1/63. p.
195. DEÁK Botond: *Egy kérvény.* = Kalligram, 1/63. p.
196. DEÁK Botond: *A lappangás kora.* = Alföld, 2/16. p.
197. DEÁK Botond: *Október 25.* = Hévíz, 1/24–25. p.
198. DEÁK Botond: *Szanatórium.* = Alföld, 2/16–17. p.
199. DEÁK Botond: *Egy Szent Iván-éj.* = Kalligram, 1/62. p.
200. DEBRECZENI György: *ami igazán lényeges.* = Élet és Irodalom, február 8. 14. p.
201. DEBRECZENI György: *azt látja.* = Élet és Irodalom, február 8. 14. p.
202. DEBRECZENI György: *főlvesszem a kesztyűt.* = Élet és Irodalom, február 8. 14. p.
203. DEBRECZENI György: *jégső.* = Élet és Irodalom, február 8. 14. p.
204. DEMÉNY Péter: *Gesztenyetüske.* = Jelenkor, 1/40–41. p.
205. DEMÉNY Péter: *Teke.* = Korunk, 2018. 12/52. p.
206. DEMÉNY Péter: *Yellowstone.* = Alföld, 2/30–32. p.
207. DEMETER József: *Vigília.* = Agria, 2018. 4/97–98. p.
208. DEMUS Gábor: *Elővettek újra (Elővettelek újra),* = Látó, 1/45–47. p.
209. DEMUS Gábor: *mondják, nincsen.* = Kalligram, 2/46–48. p.
210. DEZSŐ Kata: *Grönland, égkövek.* = Irodalmi Jelen, 2/80. p.
211. DEZSŐ Kata: *Helsinki.* = Irodalmi Jelen, 2/81–82. p.
212. DEZSŐ Kata: *Jég és talaj.* = Irodalmi Jelen, 2/79. p.
213. DEZSŐ Kata: *Kara-tenger.* = Irodalmi Jelen, 2/81. p.
214. DEZSŐ Márton: *Duett egy szem férfibangra.* = Hítel, 1/86. p.
215. DEZSŐ Márton: *Gesztusok.* = Hítel, 1/84. p.
216. DEZSŐ Márton: *Képeslap.* = Hítel, 1/87. p.
217. DEZSŐ Márton: *Óda a villany-autómobilhoz.* = Hítel, 1/85. p.
218. DOBAI Péter: *Eső, gőz és sebesség.* = Lyukasóra, 1/44. p.
219. DOBOZI Eszter: *Miđön beteg volt...* = Kortárs, 1/3. p.
220. DOBOZI Eszter: *Monológ egy beféjezetlen színjátékból.* = Kortárs, 1/3. p.
221. EGYED Emese: *Hódotat.* = Látó, 1/49. p.
222. EGYED Emese: *Selyem szővemmel...* = Látó, 1/48. p.
223. ÉLŐ Csenge: *elvirágzás.* = Kalligram, 1/70. p.
224. ÉLŐ Csenge: *nyolc szoba.* = Kalligram, 1/70. p.
225. ESZTERÓ István: *Abol a nihil.* = Helikon, január 10. 14. p.
226. ESZTERÓ István: *Amerre Űr űl.* = Helikon, január 10. 14. p.
227. ESZTERÓ István: *Bakony az én Párizsom.* = Irodalmi Jelen, 1/40–41. p.
228. ESZTERÓ István: *Harwii itélet.* = Helikon, január 10. 14. p.
229. ESZTERÓ István: *Különös, különös.* = Irodalmi Jelen, 1/39–40. p.

230. ESZTERÓ István: *Landolni jó.* = Helikon, január 10. 14. p.
231. ESZTERÓ István: *Míg sarki fény.* = Helikon, január 10. 14. p.
232. ESZTERÓ István: *Mikor ég mögöttünk.* = Helikon, január 10. 14. p.
233. ESZTERÓ István: *Nyelved homokdűnéjén.* = Helikon, január 10. 14. p.
234. ESZTERÓ István: *Ó, frigyládá...* = Irodalmi Jelen, 1/41–42. p.
235. ESZTERÓ István: *Prokrasztész ágya.* = Helikon, január 10. 14. p.
236. FÁBIÁN László: *Töprengések az idő körül.* = Életünk, 2/1–3. p.
237. FALUSI Márton: *A tetű anatómiája.* = Hítel, 1/53–55. p.
238. FARKAS Arnold Levente: *A hely.* = Hévíz, 1/35–36. p.
239. FAZAKAS Attila: *Preparált emlékmű, abbamaradt tánc.* = Látó, 1/50–51. p.
240. FAZEKAS József: *Ami fölel.* = Agria, 2018. 4/42. p.
241. FAZEKAS József: *Falusi éjszaka.* = Agria, 2018. 4/42. p.
242. FAZEKAS József: *Meleg rubám.* = Agria, 2018. 4/42. p.
243. FAZEKAS József: *Minden üres.* = Agria, 2018. 4/41. p.
244. FAZEKAS József: *Összetart.* = Agria, 2018. 4/41. p.
245. FECSKE Csaba: *Bélpoklos szív.* = Agria, 2018. 4/39. p.
246. FECSKE Csaba: *Gyűrött lepedőn.* = Agria, 2018. 4/38. p.
247. FECSKE Csaba: *Ha beszélni kezd.* = Agria, 2018. 4/38. p.
248. FECSKE Csaba: *Hült hely.* = Agria, 2018. 4/39. p.
249. FECSKE Csaba: *Kilátszik belőlem.* = Magyar Napló, 1/37. p.
250. FECSKE Csaba: *Síron túl.* Feleségem emlékére. Utolsó arc. Végérvényesen. Mea culpa. Csillagszámláló. Temetésed. Az idő sara. = Alföld, 2/32–35. p.
251. FECSKE Csaba: *Sötétben.* = Magyar Napló, 1/37. p.
252. FEJÉR Johanna: *Hajnalban lekapcsolják a fényeket.* = Hévíz, 2018. 4–5/327. p.
253. FEKETE Richárd: *Angyal.* = Jelenkor, 2/143–144. p.
254. FEKETE Richárd: *A legnehezebb.* = Jelenkor, 2/143. p.
255. FEKETE Vince: *Vargaváros Talpra, magyar?* = Hévíz, 2018. 4–5/346–347. p.
256. FELLINGER Károly: *Farsang végén.* = Agria, 2018. 4/138. p.
257. FELLINGER Károly: *Fertőtlenítés.* = Kalligram, 2/61. p.
258. FELLINGER Károly: *Fügefá.* = Kalligram, 2/60. p.
259. FELLINGER Károly: *Kétértelműség.* = Kalligram, 2/61. p.
260. FELLINGER Károly: *Lelakott mennyország.* = Kalligram, 2/60. p.
261. FELLINGER Károly: *Nincs tél.* = Kalligram, 2/61. p.
262. FELLINGER Károly: *Perspektíva.* = Kalligram, 2/60. p.
263. FELLINGER Károly: *Tavaszi.* = Kalligram, 2/61. p.
264. FELLINGER Károly: *Utóhang.* = Kalligram, 2/61. p.
265. FENYVESI Ottó: *A római úton.* = Vár, 2018. 4/34–35. p.
266. FILIP Tamás: *Dobjátok elem.* = Vigilia, 2/117. p.
267. FILIP Tamás: *Lesz, ami lesz.* = Vigilia, 2/117. p.
268. FINTA Éva: *Éhenkórász költők balladája.* = Agria, 2018. 4/25. p.
269. FINTA Éva: *Marokkókvek medálók.* = Agria, 2018. 4/26. p.
270. FINTA Éva: *Ragyogás.* = Agria, 2018. 4/27. p.
271. FINY Petra: *Börtönország.* = Élet és Irodalom, január 4. 14. p.
272. FISCHER Botond: *56689639402016.* = Helikon, január 25. 13. p.
273. FISCHER Botond: *Old School.* = Helikon, január 25. 13. p.
274. FISCHER Botond: *Transrap.* = Helikon, január 25. 13. p.
275. FÖLDES T. Lili: *Lobogó.* = Hévíz, 2018. 4–5/373. p.
276. GÁBOR Andor: *Proletárnak, rossz napokra.* = Ezredvég, 1/128–129. p.
277. GÁL Sándor: *Haladék.* = Agria, 2018. 4/288. p.
278. GERGELY Ágnes: *Szomjazva ébred.* = Műhely, 1/5. p.
279. GERLEI Dávid: *Hűvös balszag.* = Forrás, 1/19. p.
280. GERLEI Dávid: *Karakterrajz.* = Forrás, 1/18. p.
281. GERLEI Dávid: *Kiszellőzni.* = Forrás, 1/18. p.
282. GOTHÁR Tamás: *anyám arról beszél hogy zajlik otthon az élet.* = Helikon, február 25. 12. p.
283. GOTHÁR Tamás: *dolgok.* = Helikon, február 25. 11. p.

284. GOTHÁR Tamás: *felúton megáll.* = Helikon, február 25. 11. p.
285. GOTHÁR Tamás: *terror.* = Helikon, február 25. 12. p.
286. GOTHÁR Tamás: *a vén loco elszökött.* = Helikon, február 25. 11. p.
287. GOTHÁR Tamás: *a vonatállomás irányába.* = Helikon, február 25. 12. p.
288. GÖMÖRI György: *Glossza Krúdyhoz.* = Forrás, 1/45. p.
289. GÖMÖRI György: *Körteszüret.* = Forrás, 1/44. p.
290. GÖMÖRI György: *Magyar rendező a 20. századból.* = Forrás, 1/45. p.
291. GÖMÖRI György: *Winston helytállt.* = Forrás, 1/44. p.
292. GÓSI Vali: *csendes örömök árnyékában.* = Agria, 2018. 4/76. p.
293. GÓSI Vali: *Egy csepp emberség.* = Agria, 2018. 4/76. p.
294. GÓSI Vali: *Hozzád láncolt csillagok.* = Agria, 2018. 4/75. p.
295. GÓSI Vali: *Nem foghat rajtad.* = Agria, 2018. 4/76. p.
296. GRECSÓ Krisztián: *Esti válasz.* = Jelenkor, 2/137–138. p.
297. GRECSÓ Krisztián: *Magánapokrif.* = Alföld, 1/3–4. p.
298. GYIMESI László: *Dühös vers.* = Ezredvég 1/3. p.
299. GYÖRE Balázs: *behatolás.* = Kalligram, 1/4. p.
300. GYÖRE Balázs: *délután.* = Új Forrás, 1/52. p.
301. GYÖRE Balázs: *döngölt.* = Kalligram, 1/4. p.
302. GYÖRE Balázs: *falánk.* = Kalligram, 1/4. p.
303. GYÖRE Balázs: *halottak napja.* = Kalligram, 1/3. p.
304. GYÖRE Balázs: *ingvers.* = Új Forrás, 1/51. p.
305. GYÖRE Balázs: *légy.* = Új Forrás, 1/51. p.
306. GYÖRE Imre: *A kezdet.* = Ezredvég, 1/113. p.
307. GYÖRE Imre: *A ló kérdez.* = Ezredvég, 1/67. p.
308. GYÖRFI Viktória: *Ami maradt.* = Kalligram, 1/42. p.
309. GYÖRFI Viktória: *Bambusz.* = Kalligram, 1/42. p.
310. GYÖRI László: *A bajnal szempillája.* = Forrás, 1/15–16. p.
311. GYÖRI László: *Napraforgó.* = Forrás, 1/13–14. p.
312. GYÖRI László: *Obsit.* = Forrás, 1/16. p.
313. GYÖRI László: *Priscilla.* = Forrás, 1/17. p.
314. GYÖRI László: *Sejtelem.* = Forrás, 1/13. p.
315. HALMAI Tamás: *Állapot.* = Vigilia, 2/105–106. p.
316. HALMAI Tamás: *Barlang.* = Vigilia, 2/106. p.
317. HALMAI Tamás: *Identitás.* = Vigilia, 2/105. p.
318. HALMAI Tamás: *Mozdulatlan.* = Vigilia, 2/106. p.
319. HALMAI Tamás: *Tanulság.* = Vigilia, 2/106. p.
320. HALMI Tibor: *Aszfaltdűnék.* = Kalligram, 1/55–56. p.
321. HALMI Tibor: *Bécs.* = Kalligram, 1/54–55. p.
322. HARTAY Csaba: *Éjjel kirabolják a tél sírkamráit.* = Palócföld, 2018. 2/63. p.
323. HARTAY Csaba: *Leoltott nappalok.* = Palócföld, 2018. 2/64. p.
324. HÁY János: *Csavar.* = Élet és Irodalom, január 11. 17. p.
325. HÁY János: *Kilenc óra negyven.* = Új Forrás, 1/18. p.
326. HÁY János: *Kocka.* = Új Forrás, 1/19. p.
327. HÁY János: *Mindent ki.* = Új Forrás, 1/19. p.
328. HÁY János: *Naprendszer.* = Új Forrás, 1/21. p.
329. HÁY János: *Népdal.* = Új Forrás, 1/20. p.
330. HÁY János: *Nevetséges.* = Új Forrás, 1/20. p.
331. HÁY János: *Strand.* = Új Forrás, 1/18. p.
332. HEVESI Judit: *Semmi ünnep.* = Kalligram, 2/77. p.
333. HOLLÓ József: *Hazabozott emlékezettel.* = Agria, 2018. 4/157–158. p.
334. HOLLÓ József: *Karácsony előtt Erdélyben 1988-ban.* = Agria, 2018. 4/159. p.
335. HOLLÓ József: *Vágyak és szavak.* = Agria, 2018. 4/160. p.
336. HORVÁTH Benji: *Magyar átiratok: Akarlak, hazudok.* = Helikon, január 25. 4. p.
337. HORVÁTH Eve: *Sprachlosigkeit.* = Hévíz, 2018. 4–5/385. p.
338. HORVÁTH Eve: *A szállító.* = Hévíz, 2018. 4–5/384–385. p.
339. HORVÁTH László, P.: *Aminek jönni kell.* = Vár, 2018. 4/80–81. p.
340. HORVÁTH László, P.: *Üdvözlét utálattal.* = Vár, 2018. 4/81. p.
341. HORVÁTH Veronika: *az egyértelmű helyett.* = Tiszatáj, 2/14. p.
342. HORVÁTH Veronika: *sorsfordítás.* = Tiszatáj, 2/14. p.
343. ILLÉS Renáta: *Biztató.* = Új Forrás, 1/77. p.

344. ILLÉS Renáta: *Búzasárga, bomlokfehér.* = Új Forrás, 1/79. p.
345. ILLÉS Renáta: *Az igazságról.* = Új Forrás, 1/78. p.
346. ILYÉS Krisztina: *Vizszontlátás.* = Irodalmi Jelen, 1/50. p.
347. ITTÉZS Ambrus: *Meddig fut a nyúl az erdőbe?* = Hévíz, 2018. 4–5/320. p.
348. JÁSZ Attila: *Fölösleges hírnév.* részlet. = Jelenkor, 1/38–39. p.
349. JÁSZ Attila: *Fölösleges hírnév.* (részletek). = Kortárs, 1/19–20. p.
350. JÁSZ Attila: *Pislakoló villanykörte.* Faustyna nővér Melanie De Biatós hallgat. = Élet és Irodalom, február 1. 17. p.
351. JENEI Gyula: *Isteni műhiba 1.* = Székelyföld, 2/11–13. p.
352. JENEI Gyula: *Isteni műhiba 2.* = Kortárs, 1/4–6. p.
353. JENEI Gyula: *Isteni műhiba 3.* = Alföld, 1/4–6. p.
354. JENEI Gyula: *Tavaszbza, őszbe...* = Magyar Napló, 1/46. p.
355. JUHÁSZ Mária: *Egy lakott terület elhagyása.* = Hévíz, 2018. 4–5/366. p.
356. KABAI Lóránt: *Mint egy idegen,* = Hévíz, 2018. 4–5/372. p.
357. KAISER László: *Körbeindáz szabadságom.* = Agria, 2018. 4/46. p.
358. KAISER László: *Vándorítón.* = Agria, 2018. 4/46. p.
359. KÁLIZ SAJTOS József: *Beteg világunk.* = Agria, 2018. 4/107. p.
360. KÁLIZ SAJTOS József: *Rekviem a hőskért.* = Agria, 2018. 4/107. p.
361. KÁNTOR Péter: *Ha feltámadna.* Ady 100. = Látó, 1/71–72. p.
362. KÁNTOR Zsolt: *Tudattalan reflektál.* Ütem és háló. Szeplőtelen butaság. = Ezredvég, 1/17–18. p.
363. KARÁCSONYI Zsolt: *Egy kisedre. Vágáns dallam.* = Látó, 1/73. p.
364. KASSAI Franciska: *A legszebb halott.* = Ezredvég, 1/116. p.
365. KASSAI Franciska: *A rózsza vallomásai.* = Ezredvég, 1/53. p.
366. KELEMEN Lajos: *Hajléktalan a parkban.* = Agria, 2018. 4/231. p.
367. KELEMEN Lajos: *Január 30.* = Agria, 2018. 4/233. p.
368. KELEMEN Lajos: *Válás.* = Agria, 2018. 4/232. p.
369. KERÉK Imre: *Két parafrázis Jeszenyin verseire.* 1. A ménes. 2. Haj, szomorú dal. = Agria, 2018. 4/147. p.
370. KERÉK Imre: *Parafrázisok két Csokonai-versre.* 1. A boldogság. 2. A tavasz. = Műhely, 1/42. p.
371. KERTAI Csenger: *Sátrat nyitni a napra.* = Új Forrás, 1/75–76. p.
372. KESZTHELYI György: *Álmatlan tartomány.* = Korunk, 2018.4/53. p.
373. KESZTHELYI György: *Késői járat.* = Irodalmi Jelen, 2/18. p.
374. KESZTHELYI György: *Kripták szanaszét.* = Irodalmi Jelen, 2/19. p.
375. KESZTHELYI György: *Rendbogyó tavasz.* = Korunk, 2018. 4/53–54. p.
376. KESZTHELYI György: *Valaki belép.* = Irodalmi Jelen, 2/18. p.
377. KIRÁLY Farkas: *Magamra kenem az ür sőtétjét.* = Irodalmi Jelen, 1/57–59. p.
378. KIRÁLY Gábor: *A belvilág.* = Ezredvég, 1/22. p.
379. KIRÁLY Gábor: *A kaverna.* = Ezredvég, 1/22. p.
380. [KIRILLA Teréz] Kirilla Leiko: *Együtt mozdulatlanul.* = Műhely, 1/37. p.
381. [KIRILLA Teréz] Kirilla Leiko: *Elhamvadt idő.* = Műhely, 1/37. p.
382. KISS Anna: *A történet.* = Lyukasóra, 1/29. p.
383. KISS Dénes: *Átlőtt szívvél.* = Lyukasóra, 1/17. p.
384. KISS Dénes: *Petőfi nem megy.* = Lyukasóra, 1/17. p.
385. KISS Judit Ágnes: *Gloria victis.* = Mozgó Világ, 1/37. p.
386. KISS Judit Ágnes: *A vén fegyverkovácsné jóslata.* = Mozgó Világ, 1/38. p.
387. KISS Judit Ágnes: *A vén fegyverkovácsné kuplét énekel.* = Mozgó Világ, 2/38. p.
388. KISS Pál István: *Most, így visszanezve.* = Agria, 2018. 4/122–125. p.
389. KÓBOR Adriána: *Fürdés vájt vályúban... (kélelhetető).* = Tiszatáj, 1/50–52. p.
390. KÓBOR Adriána: *Improvizáció.* = Tiszatáj, 1/52–54. p.
391. KOOSÁN Ildikó: *Petőfi.* = Ezredvég, 1/9. p.
392. KOPRIVA Nikolett: *Febér.* = Irodalmi Jelen, 2/69–70. p.
393. KOPRIVA Nikolett: *A levelek sem.* = Irodalmi Jelen, 1/51. p.
394. KOPRIVA Nikolett: *Teremtés.* = Irodalmi Jelen, 2/70. p.
395. KOVÁCS L. Zsolt: *csodagranulátum.* = Tiszatáj, 2/28–29. p.
396. KOVÁCS L. Zsolt: *rajtunk múlik.* = Tiszatáj, 2/29–30. p.
397. KOVÁCS L. Zsolt: *tiszta szívvél.* = Tiszatáj, 2/30. p.

398. KÖRIZS Imre – KLEIN Henrietta: *A cheerleader beáll focizni. Négykezes triptichon. Az entrópia kicsiszolása. Apostolok. Lábjegyzet.* = Hévíz, 2018. 4–5/386–388. p.
399. KÖRÖSI Ferenc: *Venus virrasztása.* = Ezredvég, 1/47. p.
400. KÖRÖSZTÖS Gergő: *Lezavarom a tetőről a hajigáló fiút.* = Hévíz, 2018. 4–5/348–349. p.
401. KRUSOVSKY DÉNES: *Baleset.* = Jelenkor, 2/144. p.
402. KRUSOVSKY DÉNES: *Belemarni késő.* = Alföld, 2/6. p.
403. KRUSOVSKY DÉNES: *Egyre sötétebb.* = Jelenkor, 2/145–146. p.
404. KRUSOVSKY DÉNES: *Este.* = Alföld, 2/6–7. p.
405. KRUSOVSKY DÉNES: *Hamu.* = Jelenkor, 2/145. p.
406. KRUSOVSKY DÉNES: *Nyírfaedő.* = Jelenkor, 2/146. p.
407. KRUSOVSKY DÉNES: *Pügmalión.* = Alföld, 2/6. p.
408. KRUSOVSKY DÉNES: *Stráfkocsik köröznek.* = Alföld, 2/7. p.
409. KRUSOVSKY DÉNES: *Számozott mondatok.* = Élet és Irodalom, január 4. 17. p.
410. KRUSOVSKY DÉNES: *Szépén eltüntetnek.* = Alföld, 2/5. p.
411. KRUSOVSKY DÉNES: *Zuban.* = Jelenkor, 2/146. p.
412. KURDY FEHÉR János: *Használati útmutató. Egy [a kapcsolól]. Kettő [a víz]. Három [a vér]. Négy [aufga]. Öt [jegyzetek a cselekvéshez].* = Új Forrás, 1/9–11. p.
413. KUSTOS Júlia: *bizalom.* = Alföld, 2/7–8. p.
414. KUSTOS Júlia: *csapda.* = Alföld, 2/9. p.
415. KUSTOS Júlia: *a bátár.* = Alföld, 2/9. p.
416. KUSTOS Júlia: *név nélkül.* = Alföld, 2/8–9. p.
417. KÜRTI László: *levél.* = Magyar Napló, 1/41. p.
418. KÜRTI László: *Szélszend.* = Hévíz, 2018. 4–5/336. p.
419. LACKFI János: *Ady vs. Kosztolányi.* (Ketrécharcosok klubja). = Látó, 1/79–84. p.
420. LACKFI János: *Az üvegestek zsolnára.* = Irodalmi Jelen, 1/24–26. p.
421. LADIK Katalin: *Buborékok.* = Hévíz, 2018. 4–5/307. p.
422. LADIK Katalin: *Fényszálak között.* = Hévíz, 2018. 4–5/307. p.
423. LADIK Katalin: *Házak.* = Hévíz, 2018. 4–5/308. p.
424. LANCZOR Gábor: *Zen.* (részletek). = Élet és Irodalom, február 22. 17. p.
425. LÁNG Orsolya: *Ady utolsó utáni fényképe.* = Látó, 1/89–91. p.
426. LÁNG Orsolya: *A csücsdész.* = Székelyföld, 1/10–11. p.
427. LÁNG Orsolya: *Kényszerleszállás.* = Székelyföld, 1/9–10. p.
428. LÁNG Orsolya: *Pontos tévedések útközben.* = Székelyföld, 1/8–9. p.
429. LÁNGI Péter: *Mégis prédikálj!* = Vár, 2018. 4/43. p.
430. LÁNGI Péter: *Remélj!* = Vár, 2018. 4/44. p.
431. LANGSTADLER Kálmán: *[Az Isten, az Isten feloldoz...]* = Palócföld, 2018. 3/11. p.
432. LANGSTADLER Kálmán: *[Már kinyíltak a pipacsok...]* = Palócföld, 2018. 3/12. p.
433. LÁSZLÓ Noémi: *Dal, elszállt madárca.* = Helikon, február 25. 1. p.
434. LÁSZLÓFFY Aladár: *A Sorfal.* = Életünk, 1/14–15. p.
435. LENCSES Zoltán: *A batáron.* = Agria, 2018. 4/225. p.
436. LENCSES Zoltán: *Majdnem.* = Agria, 2018. 4/225. p.
437. LENCSES Zoltán: *Mi titkunk.* = Agria, 2018. 4/225. p.
438. LOVAS Sz. Judit: *At Lilith's service.* = Irodalmi Jelen, 1/54–55. p.
439. LOVAS Sz. Judit: *Fegyvertény.* = Irodalmi Jelen, 2/51. p.
440. LOVAS Sz. Judit: *Homlok.* = Irodalmi Jelen, 2/51. p.
441. LOVAS Sz. Judit: *Negyvenezer testvér.* = Irodalmi Jelen, 2/49. p.
442. LOVAS Sz. Judit: *Peregrin.* = Irodalmi Jelen, 1/53–54. p.
443. LOVAS Sz. Judit: *Változás.* = Irodalmi Jelen, 2/49–50. p.
444. LŐRINCZ P. Gabriella: *Adventi ima.* = Irodalmi Jelen, 2/30. p.
445. LŐRINCZ P. Gabriella: *Ugrás.* = Irodalmi Jelen, 1/38–39. p.
446. LUZSICZA István: *Álom, nyolc év után.* = Agria, 2018.4/74. p.
447. LUZSICZA István: *Álom, nyolc év után.* = Ezredvég, 1/27. p.
448. LUZSICZA István: *Hatvan.* = Agria, 2018. 4/73–74. p.
449. LUZSICZA István: *Hatvan.* = Ezredvég, 1/26–27. p.
450. LUZSICZA István: *Réges-régi képek.* = Agria, 2018. 4/74. p.
451. LUZSICZA István: *Találkozás.* = Székelyföld, 2/58–59. p.
452. MADÁR János: *Jövő közeleg.* = Lyukasóra, 1/51. p.

453. MADÁR János: *Poetica*. = Lyukasóra, 1/51. p.
454. MAGOLCSAY NAGY Gábor: *Tanösvény a Spitzbergák alatt*. Šavču. Ben Lomond. Vänern. Vättern. = Helikon, február 25. 18. p.
455. MAGYAR Eszter Csenge: *Lakmusz*. = Irodalmi Jelen, 1/29–30. p.
456. MAGYAR Eszter Csenge: *Pupilla-decrecendo*. szembeszél. úrszemét. Látó-tér. = Irodalmi Jelen, 2/59–62. p.
457. MAGYAR László András: *Kör*. = Élet és Irodalom, január 18. 14. p.
458. MAGYAR László András: *Regensburg*. = Élet és Irodalom, január 18. 14. p.
459. MAKLÁRI Éva, P.: *Mozdulatlanul*. = Vár, 2018. 4/59. p.
460. MAKLÁRI Éva, P.: *Villoni ballada a bajléktalan nőről*. = Vár, 2018. 4/60–61. p.
461. MÁRCUJTIU-RÁCZ Dóra: *Nem megoldás*. = Székelyföld, 1/6–7. p.
462. MÁRCUJTIU-RÁCZ Dóra: *Egy rosszhírű park utcáin*. = Székelyföld, 1/5. p.
463. MÁRKÓ Béla: *Buborék*. = Kortárs, 2/3–4. p.
464. MÁRKÓ Béla: *Az elmúlás receptje*. = Kalligram, 2018. 12/4. p.
465. MÁRKÓ Béla: *Esti ars poetica*. = Kalligram, 2018.12/3. p.
466. MÁRKÓ Béla: *Hagyatékek*. = Alföld, 2/25. p.
467. MÁRKÓ Béla: *Karácsonyi ábitat*. = Kalligram, 2018. 12/5. p.
468. MÁRKÓ Béla: *Magyar jelentéstan*. = Élet és Irodalom, február 15. 17. p.
469. MÁRKÓ Béla: *Oszlatás*. = Alföld, 2/26. p.
470. MÁRKÓ Béla: *A Republika ára*. = Élet és Irodalom, február 15. 17. p.
471. MÁRKÓ Béla: *Száz év hiány*. = Látó, 1/95–96. p.
472. MÁRKÓ Béla: *Világítás*. = Alföld, 2/24–25. p.
473. MÁRTON László: *Hunn, új irodalmi kánon*. = Látó, 1/97–98. p.
474. MARTON-ADY Edina: *Megbocsátó, szép üzenet*. = Irodalmi Jelen, 1/37. p.
475. MARTON-ADY Edina: *Palackposta*. = Irodalmi Jelen, 1/38. p.
476. MECHIAT Zina: *Ágyra rúzs, rúzsra ágy*. = Helikon, február 25. 13. p.
477. MECHIAT Zina: *Álomból föl, vidékre le*. = Helikon, február 25. 12–13. p.
478. MECHIAT Zina: *Testvériség*. = Helikon, február 25. 13. p.
479. MELIORISZ Béla: *Kit miért*. = Műhely, 1/35. p.
480. MELIORISZ Béla: *Legyen elég*. = Műhely, 1/36. p.
481. MELIORISZ Béla: *Szorozni*. = Műhely, 1/35. p.
482. MELIORISZ Béla: *Többet nem*. = Műhely, 1/35. p.
483. MEYER Krisztina: *Anti-Seberezáde*. = Műhely, 1/39. p.
484. MEYER Krisztina: *Tengerparti idill*. = Műhely, 1/39. p.
485. MEZEI Gábor: *[Hat_este]*. = Hévíz, 2018. 4–5/328–329. p.
486. MIKLYA Zsolt: *Kíváncsi hajnal*. = Vigilia, 1/43. p.
487. MIKLYA Zsolt: *Lápkút*. = Vigilia, 1/42. p.
488. MIKLYA Zsolt: *Mezőség asztala*. = Vigilia, 1/43. p.
489. MOHAI V. Lajos: *A százegyedik út*. Rózsa utca retrospektív – Eposz. (II. rész). = Tiszatáj, 2/20–27. p.
490. MOLNÁR Szilvia, Sz.: *Mandalavariációk Papp Tibornak*. = Magyar Műhely, 2018. 4/28. p.
491. MURÁNYI Zita: *mélyiség*. = Magyar Napló, 1/8. p.
492. MURÁNYI Zita: *nem telik...*. = Magyar Napló, 1/8. p.
493. MURÁNYI Zita: *nyolcadik*. = Magyar Napló, 1/8. p.
494. NÁDASDY Ádám: *Adyhoz 2019*. = Látó, 1/99. p.
495. NÁDASDY Ádám: *Hütlenségem jelül*. = Jelenkor, 1/7. p.
496. NÁDASDY Ádám: *Túl jó az egész*. = Jelenkor, 1/7. p.
497. NAGY Betti: *Igen, ez csak a Hold*. = Helikon, január 25. 12. p.
498. NAGY Betti: *„Majd a Balaton meggyógyít”*. = Hévíz, 2018. 4–5/345. p.
499. NAGY Betti: *Szedek egy gyógyszerert*. = Helikon, január 25. 12. p.
500. NAGY Dániel: *Aki szerelmes*. = Tiszatáj, 1/49. p.
501. NAGY Dániel: *Boldog*. = Tiszatáj, 1/48–49. p.
502. NAGY Dániel: *Testhőmérséklet*. = Tiszatáj, 1/47. p.
503. NAGY Márta Júlia: *Hamupipőke a Fogarasi úton*. = Hévíz, 2018. 4–5/358–359. p.
504. NAGY Zita: *Üvegkép*. = Agria, 2018. 4/164. p.
505. NÉMETH Gábor Dávid: *Fülmérték*. = Hévíz, 1/23. p.
506. NÉMETH Gábor Dávid: *Zsákbamacskafül*. = Hévíz, 1/22. p.
507. NÉMETH Péter Mikola: *VisszaSejtesít*. = Magyar Műhely, 2018. 4/10–13. p.

508. NÉMETH Zoltán: *Baba*. = Kalligram, 2018. 12/76. p.
509. NÉMETH Zoltán: *Csáth Géza Stubnya-fürdőn*. = Tiszatáj, 2/12–13. p.
510. NÉMETH Zoltán: *Hala*. = Kalligram, 2018. 12/76. p.
511. NÉMETH Zoltán: *Napraforgó*. = Forrás, 2/42. p.
512. NOSZLOPI Botond: *Sötét ablak a völgyre*. = Irodalmi Jelen, 1/33–34. p.
513. NYIRÁN Ferenc: *Találkozás*. = Hévíz, 2018. 4–5/321. p.
514. OLÁH András: *egyemásra várva*. = Agria, 2018. 4/44. p.
515. OLÁH András: *emlék*. = Agria, 2018. 4/44. p.
516. OLÁH András: *gyávaságaink*. = Agria, 2018. 4/44. p.
517. OLÁH András: *gyász*. = Vár, 2018. 4/61. p.
518. OLÁH András: *Ikarosz*. = Agria, 2018. 4/44. p.
519. OLÁH András: *jártunk már itt*. = Helikon, február 25. 7. p.
520. OLÁH András: *rövidzárlat*. = Vár, 2018. 4/61–62. p.
521. OLÁH András: *szerelmeink*. = Kortárs, 2/34. p.
522. OLÁH András: *tegyük fel*. = Helikon, február 25. 7. p.
523. OLASZ Valéria: *Ha jönnél*. = Agria, 2018. 4/71. p.
524. OLASZ Valéria: *Kányádi Sándor csillaga*. = Agria, 2018. 4/72. p.
525. OLASZ Valéria: *Májusi szomj*. = Agria, 2018. 4/72. p.
526. OLASZ Valéria: *Szabálytalan szerelmes rondó*. = Agria, 2018. 4/71. p.
527. OLTY Péter: *Éjjeli kánon, sátorban*. = Tiszatáj, 2/36. p.
528. OLTY Péter: *Az élő jelenről*. = Tiszatáj, 2/35–36. p.
529. OLTY Péter: *Hétvégi terv*. = Alföld, 2/18. p.
530. OLTY Péter: *In passivum*. = Tiszatáj, 2/37–38. p.
531. OLTY Péter: *Pantheon-erózió*. = Alföld, 2/18–19. p.
532. OLTY Péter: *Pindaricum*. = Tiszatáj, 2/34–35. p.
533. OLTY Péter: *Pormacsák*. = Tiszatáj, 2/37. p.
534. OLTY Péter: *Sorbonne, 2007*. = Alföld, 2/17–18. p.
535. ORAVECZ Péter: *Libertango*. = Palócföld, 2018. 3/55. p.
536. ORAVECZ Péter: *Memento*. = Vigilia, 2/107. p.
537. ORAVECZ Péter: *Széljegyzetek*. = Vigilia, 2/107. p.
538. ORAVECZ Péter: *Varrótű*. = Palócföld, 2018. 3/55. p.
539. ORAVECZ Tibor: *Fáj az érzélem*. = Palócföld, 2018. 3/23–24. p.
540. ORAVECZ Tibor: *Fekete-fehér szonett*. = Palócföld, 2018. 3/25. p.
541. ORAVECZ Tibor: *Nibil ad ego*. = Palócföld, 2018. 3/24. p.
542. OZSVÁTH Zsuzsa: *Edisonnak szeretettel*. = Élet és Irodalom, január 11. 14. p.
543. OZSVÁTH Zsuzsa: *Föltámadás az Ady InterCityn*. = Látó, 1/100. p.
544. OZSVÁTH Zsuzsa: *IMG_0450*. = Élet és Irodalom, január 11. 14. p.
545. OZSVÁTH Zsuzsa: *Utazóknak kijelölt hely*. = Élet és Irodalom, január 11. 14. p.
546. PÁL Sándor Attila: *Ballada a faluról*. = Hévíz, 2018. 4–5/338–339. p.
547. PÁL Sándor Attila: *Ballada a halálról*. = Alföld, 1/27–28. p.
548. PÁL Sándor Attila: *Balladatöredékek*. = Jelenkor, 1/42–43. p.
549. PÁL Sándor Attila: *Balladatöredékek VI. (részlet)*. = Székelyföld, 1/28–32. p.
550. PÁL Sándor Attila: *Az olajmunkások tömegszerencsétlenségének balladája*. = Alföld, 1/29–30. p.
551. PÁSZTOR Attila: *Négy évszak*. = Agria, 2018. 4/15. p.
552. PÁSZTOR Attila: *Pogánykarácsony*. = Agria, 2018. 4/14. p.
553. PÁSZTOR Attila: *Reszket a tündér*. = Agria, 2018. 4/14. p.
554. PÁSZTOR Attila: *Szellő, boggyha... József Attila nyomán*. = Agria, 2018. 4/17. p.
555. PÁSZTOR Attila: *Szembeszélben '56. paplegenda*. = Agria, 2018. 4/16. p.
556. PATAKI István: *azt hittem*. = Agria, 2018. 4/139. p.
557. PATAKI István: *keresgél*. = Agria, 2018. 4/139. p.
558. PATAKI István: *kezedbe vegyél*. = Agria, 2018. 4/139. p.
559. PATAKI István: *leverted*. = Agria, 2018. 4/140. p.
560. PATAKI István: *már nincs ki féltene*. = Agria, 2018. 4/140. p.
561. PATAKI István: *mint szű*. = Agria, 2018. 4/139. p.
562. PAULJUCSÁK Péter: *Arizona*. = Hévíz, 2018. 4–5/405. p.
563. PEER Krisztián: *Gyűjteményeim*. = Jelenkor, 2/140. p.

564. PEER Krisztián: *Napló*. = Jelenkor, 2/141–142. p.
565. PÉNTEK Imre: *Idő előtt*. = Alföld, 2/28. p.
566. PÉNTEK Imre: *Nagy a baj*. = Alföld, 2/28–30. p.
567. PÉNTEK Imre: *Szoross*. = Alföld, 2/27. p.
568. PETŐCZ András: *Papp Tibor balálára*. = Magyar Műhely, 2018. 4/2–3. p.
569. PETŐCZ András: *A Sztézzadt Város*. = Irodalmi Jelen, 1/47–48. p.
570. PETŐCZ András: *Szólít a Bánat-mise*. = Irodalmi Jelen, 1/49. p.
571. PETŐCZ András: *Újra a nagyúrral*. = Irodalmi Jelen, 1/46–47. p.
572. PETRŐCZI Éva: *Rekviem egy kávégépjért*. = Palócföld, 2018. 3/36. p.
573. PIROS Vera: *a 28-as*. = Kalligram, 2/70. p.
574. PIROS Vera: *inverzben*. = Kalligram, 2/69. p.
575. PIROS Vera: *a kertben*. = Kalligram, 2/68. p.
576. PIROS Vera: *a kód*. = Kalligram, 2/69. p.
577. PIROS Vera: *mikroklima*. = Kalligram, 2/67–68. p.
578. PIROS Vera: *não faz mal*. (veroska és mirtill). = Kalligram, 2/71–73. p.
579. POLGÁR Julianna: *Kettőszázhetvenharmadik hálaének*. (Verőfény-virágzás). = Agria, 2018. 4/149. p.
580. POLGÁR Julianna: *Kettőszázhetvenkettődik hálaének*. (Világvezérlés). = Agria, 2018. 4/148. p.
581. POÓS Zoltán: *Hibás téglák*. = Alföld, 1/31. p.
582. POÓS Zoltán: *A jövő megszerzése*. = Alföld, 1/32. p.
583. POÓS Zoltán: *Téglalap*. = Jelenkor, 2/139–140. p.
584. PÖDÖR György: *Gadamer*. = Agria, 2018. 4/203. p.
585. PÖDÖR György: *Hiányszonett*. = Agria, 2018. 4/203. p.
586. PUROSZ Leonidasz: *Kiáll és stoppol*. = Kalligram, 2018. 12/77. p.
587. PUROSZ Leonidasz: *Másbogy akar élni*. = Kalligram, 2018. 12/78. p.
588. PUROSZ Leonidasz: *Narancssárga elefánt*. = Helikon, január 25. 11. p.
589. PUROSZ Leonidasz: *Nincs sár*. = Helikon, január 25. 11. p.
590. PUSKÁS Dániel: *Purgatórium*. = Új Forrás, 2/45. p.
591. PUSKÁS Dániel: *Sebestyén siratása*. = Új Forrás, 2/46. p.
592. RADNAI István: *11. 04 04:00*. = Agria, 2018. 4/81. p.
593. RADNAI István: *Ószinte öngizolások bibliája*. = Agria, 2018. 4/81. p.
594. RADNAI István: *A stációkon túl*. = Palócföld, 2018. 2/36. p.
595. RADNAI István: *Színék vonalak elégség*. = Agria, 2018. 4/80. p.
596. RADNAI István: *Tetszhalottak ébredése*. = Palócföld, 2018. 2/36. p.
597. [RAUCHNÉ FODOR Aranka Julianna] Ara Rauch: *Fekete madár*. = Agria, 2018. 4/266. p.
598. [RAUCHNÉ FODOR Aranka Julianna] Ara Rauch: *Jelenléted*. = Agria, 2018. 4/266. p.
599. [RAUCHNÉ FODOR Aranka Julianna] Ara Rauch: *Nyitótánc*. = Agria, 2018. 4/266. p.
600. RÉFI János: *Ausztrál öslakos mondja*. = Lyukasóra, 1/51. p.
601. RUTAI Lili: *Gyöngyök*. = Helikon, január 10. 10. p.
602. RUTAI Lili: *Kalendárium*. = Helikon, január 10. 10. p.
603. RUTAI Lili: *Kórus*. = Helikon, január 10. 10. p.
604. RUTAI Lili: *Ma még matracon alszunk*. = Helikon, január 10. 10. p.
605. RUTAI Lili: *„Szeretlek”*. = Helikon, január 10. 10. p.
606. SAITOS Lajos: *Élete...* = Agria, 2018. 4/153. p.
607. SAITOS Lajos: *Ha lesz feltámadás*. = Palócföld, 2018. 3/3. p.
608. SAITOS Lajos: *J. A. Öcsödön*. = Palócföld, 2018. 3/3. p.
609. SAITOS Lajos: *Sötét kezdet*. (vers és aforizma). = Agria, 2018. 4/153. p.
610. SAITOS Lajos: *Úgy gondolom*. = Agria, 2018. 4/153. p.
611. SAJÓ László: *A örök*. Ad notam Juhász Gyula. (Aki a szegedi klinikán, 54. születésnapján beveszi Veronát). = Életünk, 2/38–39. p.
612. SAJGÓ Szabolcs: *karnyújtásnyira*. = Agria, 2018. 4/22. p.
613. SAJGÓ Szabolcs: *nem betegség*. = Agria, 2018. 4/24. p.
614. SAJGÓ Szabolcs: *nincs kivétel*. = Agria, 2018. 4/23. p.
615. SAJGÓ Szabolcs: *túl a tükrön*. = Agria, 2018. 4/22. p.
616. SAJGÓ Szabolcs: *világok közt*. = Agria, 2018. 4/23. p.
617. SÁNTHA Áttila: *1945 tavaszán*. = Székelyföld, 1/19–20. p.
618. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Advent küszöbén*. = Agria, 2018. 4/18. p.

619. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Egyszerű Dal a fűkről.* = Agria, 2018. 4/21. p.
620. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Az első tanítványok.* = Agria, 2018. 4/20. p.
621. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Korszakok.* = Agria, 2018. 4/20. p.
622. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Messzi decemberek.* = Agria, 2018. 4/19. p.
623. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Mikor megszülettem.* = Agria, 2018. 4/18. p.
624. SEBESTYÉN-JÁGER Orsolya: *Nébány sor az időről.* = Agria, 2018. 4/19. p.
625. SERES Lili Hanna: *Kablo.* = Helikon, február 10. 10. p.
626. SERES Lili Hanna: *Két álom.* Picasso. Mondrian. = Helikon, február 10. 10. p.
627. SERES Lili Hanna: *Mind az ezer.* = Helikon, február 10. 10. p.
628. SERES Lili Hanna: *Szakagyon.* = Helikon, február 10. 10. p.
629. SERFŐZŐ Simon: *Éjszaka.* = Agria, 2018. 4/29. p.
630. SERFŐZŐ Simon: *Járdával, kövesúttal.* = Agria, 2018. 4/28. p.
631. SHREK Tímea: *Beteljesülés.* = Irodalmi Jelen, 2/69. p.
632. SHREK Tímea: *Torzó.* = Irodalmi Jelen, 2/68. p.
633. SIMON Adri: *Vámpircsillag.* = Irodalmi Jelen, 1/44. p.
634. SIMONFY József: *Ereszkedjen.* = Helikon, február 10. 5. p.
635. SIMONFY József: *Hidegen bagy.* = Helikon, február 10. 5. p.
636. SIMONFY József: *Hogyba már.* = Helikon, február 10. 5. p.
637. SIMOR András: *Ismét Adyval.* = Ezredvég, 1/121. p.
638. SIMOR András: *Kétsoros.* = Ezredvég, 1/120. p.
639. SIPOS Erzsébet: *Baradla barlang.* = Agria, 2018. 4/265. p.
640. SISKA Péter: *Apokrifváltozatok.* = Tiszatáj, 2/31–32. p.
641. SISKA Péter: *Birodalom a porban.* = Tiszatáj, 2/32–33. p.
642. SISKA Péter: *Karteziánus álmok.* = Tiszatáj, 2/33. p.
643. SISKA Péter: *Sztavrogin kötélén.* = Tiszatáj, 2/31. p.
644. SUHAI Pál: *Hamlet monológja.* = Agria, 2018. 4/116. p.
645. SUHAI Pál: *Kicsi testvérem.* = Agria, 2018. 4/115. p.
646. SUHAI Pál: *Sírató.* = Agria, 2018. 4/115. p.
647. SUHAI Pál: *Végzés.* = Agria, 2018. 4/117. p.
648. SÜTŐ Csaba András: *hangol.* = Kortárs, 1/29. p.
649. SÜTŐ Csaba András: *mér.* = Kortárs, 1/29. p.
650. SÜTŐ Csaba András: *párbeszéd jó kedvvel, bőséggel.* = Kortárs, 1/29. p.
651. SZABÓ Gergely: *Bovden.* = Irodalmi Jelen, 2/136. p.
652. SZABÓ Gergely: *Hajnalkérgek.* = Irodalmi Jelen, 2/137. p.
653. SZABÓ Gergely: *Könnyebb szavak.* = Irodalmi Jelen, 2/136–137. p.
654. SZABÓ Gergely: *Pogó paradoxonnal.* = Irodalmi Jelen, 2/138. p.
655. SZABÓ Gergely: *Visszapörgetés.* = Irodalmi Jelen, 2/135. p.
656. SZÁLINGER Balázs: *361°.* = Hévíz, 2018. 4–5/309. p.
657. SZALONTAI Imre: *Tél volt.* = Ezredvég, 1/33. p.
658. SZARKA István: *Kései.* = Ezredvég, 1/112. p.
659. SZEGEDI KOVÁCS György: *Séta a Szent-Márton templomnál Bogácson.* = Agria, 2018.4/219. p.
660. SZÉKELY Szabolcs: *19.* = Hévíz, 2018. 4–5/374. p.
661. SZEKERES Mária: *célkeresztben.* = Agria, 2018. 4/79. p.
662. SZEKERES Mária: *Valóságaim.* = Agria, 2018. 4/79. p.
663. SZENTE B. Levente: *Bolyongások.* = Agria, 2018. 4/99. p.
664. SZENTE B. Levente: *Fűszál-ének.* = Agria, 2018. 4/99. p.
665. SZENTE B. Levente: *(halkan, mint a szép szavak).* = Agria, 2018. 4/100. p.
666. SZENTE B. Levente: *Öt böződjúfalui lakos emléképe, gondolataik a pusztulásról, és ami utána jött.* = Ezredvég, 1/37. p.
667. SZENTE B. Levente: *Üres polcok között.* = Helikon, február 25. 4. p.
668. SZENTE B. Levente: *Valahol elaludt kabátod.* = Helikon, február 25. 4. p.
669. SZENTIRMAI Mária: *Fehér bálóing.* = Műhely, 1/34. p.
670. SZENTIRMAI Mária: *Négylevelű löbere préselve.* = Műhely, 1/34. p.
671. SZENTJÁNOSI Csaba: *Jelek.* = Palócföld, 2018. 3/51. p.
672. SZILÁGYI Csilla: *Hogy eredendő.* = Vigilia, 2/118. p.
673. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Ady Endre: Szintipop memento mori.* = Irodalmi Jelen, 1/45. p.

674. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Vasbeton tájon.* = Irodalmi Jelen, 1/45–46. p.
675. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Alomfejtés.* = Műhely, 1/43. p.
676. SZLUKOVÉNYI Katalin: *A másik.* = Műhely, 1/43. p.
677. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Nő.* = Műhely, 1/43. p.
678. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Robotpilóta.* = Hévíz, 1/33–34. p.
679. SZOLCSÁNYI Ákos: *Pép.* = Élet és Irodalom, január 18. 17. p.
680. SZONDY-ADORJÁN György: *Egyszer, egy közönséges tájban.* = Székelyföld, 1/46. p.
681. SZONDY-ADORJÁN György: *Jó pakulár.* = Székelyföld, 1/45. p.
682. SZONDY-ADORJÁN György: *Karácsony.* = Székelyföld, 1/44–45. p.
683. SZONDY-ADORJÁN György: *A képzelet ségédvonalai.* = Székelyföld, 1/44. p.
684. SZÖLLŐSY Balázs: *Mohamed hazahűz.* = Tiszatáj, 1/56. p.
685. SZÖLLŐSY Balázs: *Négy Bugge Wesseltoft-koncert között.* = Tiszatáj, 1/55–56. p.
686. SZÖLLŐSY Balázs: *Viszlát, és kösz.* = Tiszatáj, 1/57. p.
687. SZÜGYI Zoltán: *Gyászpillangóvers.* = Magyar Műhely, 2018. 4/20. p.
688. TABÁK András: *(Ady-variációk, 2011).* = Ezredvég, 1/121. p.
689. TARBAY Ede: *Borotvaélen.* = Kortárs, 2/10–22. p.
690. TARJÁN Imre: *Az ember színe/változása.* = Vár, 2018. 4/31. p.
691. TARJÁN Imre: *Ez nem mese volt.* = Vár, 2018. 4/31. p.
692. TARJÁN Imre: *Fejlődéstörténet.* = Vár, 2018. 4/29. p.
693. TARJÁN Imre: *Hajótöröttek* = Vár, 2018. 4/30. p.
694. TARJÁN Imre: *Kevesen maradtunk* = Vár, 2018. 4/29. p.
695. TARJÁN Imre: *Magamnak teremtek világokat.* = Vár, 2018. 4/30. p.
696. TARJÁN Imre: *Az őrszem.* = Vár, 2018. 4/30. p.
697. TASNÁDI-SÁHY Péter: *Ady-arc (mozaik).* = Látó, 1/109. p.
698. TERÉK Anna: *Szabályos éjszakák.* = Hévíz, 2018. 4–5/316–319. p.
699. TÉREY János: *Látogatás egy frontembernél.* = Látó, 1/110. p.
700. TÓBIÁS Krisztián: *A mikulás rakétája.* (részletek). = Kortárs, 1/46–47. p.
701. TOMAJI Attila: *Idd ki lassan.* = Vigilia, 1/41. p.
702. TOMAJI Attila: *Nem igényli, nem tűri.* = Vigilia, 1/41–42. p.
703. TOMPA Gábor: *A száznegyvenkét éves Ady szonettje.* = Látó, 1/111. p.
704. TORNAI Zsófia: *Ars poetica.* = Tiszatáj, 1/32. p.
705. TORNAI Zsófia: *Kinzóoszlop.* = Tiszatáj, 1/33. p.
706. TORNAI Zsófia: *Kis-dunai emlék.* = Tiszatáj, 1/33. p.
707. TOROCZKAY András: *Bogyókák.* = Jelenkor, 2/187–188. p.
708. TOROCZKAY András: *Sorok.* = Jelenkor, 2/186–187. p.
709. TÓTH Erzsébet: *ázsiai márvány.* = Forrás, 2/30. p.
710. TÓTH Erzsébet: *csillagocskák.* = Forrás, 2/29. p.
711. TÓTH Erzsébet: *Exit.* = Forrás, 2/28. p.
712. TÓTH Erzsébet: *Ez már az előadás?* = Lyukasóra, 1/3. p.
713. TÓTH Erzsébet: *Fázom.* = Lyukasóra, 1/3. p.
714. TÓTH Erzsébet: *Egy felhő mögött.* = Lyukasóra, 1/3. p.
715. TÓTH Erzsébet: *Gyerekségek.* = Lyukasóra, 1/2. p.
716. TÓTH Erzsébet: *Gyöngyvirág.* = Lyukasóra, 1/3. p.
717. TÓTH Erzsébet: *Ha egyszer.* = Lyukasóra, 1/2. p.
718. TÓTH Erzsébet: *Holttér.* = Lyukasóra, 1/3. p.
719. TÓTH Erzsébet: *Lassú virág.* = Forrás, 2/28–29. p.
720. TÓTH Krisztina: *Előtér.* = Élet és Irodalom, február 15. 14. p.
721. TÓTH Krisztina: *Piactér.* = Élet és Irodalom, február 15. 14. p.
722. TÖNKÖL József: *Mert volt bagolytűdő.* = Hévíz, 2018. 4–5/337. p.
723. TÖRÖK Nándor: *Fenn a Golgotán, avagy 'sztnház az egész világ'.* = Agria, 2018. 4/237. p.
724. TÖRÖK Nándor: *A hit peremén.* = Agria, 2018. 4/238. p.
725. TÖRÖK Nándor: *Porból lettünk.* = Agria, 2018. 4/238. p.
726. TÖRÖK Nándor: *Vagy, aki vagy.* = Agria, 2018. 4/237. p.
727. TÖRÖK-ZSELENSZKY Tamás: *Fejet megbajtó bemutatkozás.* Éjjel. Nappal. = Vár, 2018. 4/48–50. p.
728. TÖRÖK-ZSELENSZKY Tamás: *Tamás jelenések.* Tamás szól. Bálint szól. = Vár, 2018. 4/47–48. p.

729. TURI Tímea: *A hírfolyam.* = Élet és Irodalom, február 22. 14. p.
730. TURI Tímea: *A legrövidebb út.* = Élet és Irodalom, február 22. 14. p.
731. TURI Tímea: *Ottthon, édes.* = Élet és Irodalom, február 22. 14. p.
732. VÁNYAI FEHÉR József: *A fattyú balála.* = Agria, 2018. 4/227. p.
733. VÁNYAI FEHÉR József: *Hornok Imre felbőli.* = Agria, 2018. 4/226–227. p.
734. VÁRADY Szabolcs: *Cirkusz.* = Mozgó Világ, 2/36–37. p.
735. VÁRADY Szabolcs: *Errata.* = Műhely, 1/30. p.
736. VÁRADY Szabolcs: *Egy jó nap.* = Műhely, 1/30–31. p.
737. VÁRADY Szabolcs: *Pók a párnán.* = Élet és Irodalom, február 1. 17. p.
738. VARGA Imre: *Á(om)szonettek.* = Kalligram, 1/47–48. p.
739. VARGA Imre: *Aigeusz, indulj!* = Kortárs, 1/32–33. p.
740. VARGA Imre: *Az időszödő nőkhöz.* = Kortárs, 1/33. p.
741. VARGA Imre: *Egy kőpad díszletei.* = Kortárs, 1/32. p.
742. VARGA László Edgár: *Ady-vázlatok.* = Látó, 1/112. p.
743. VARGA Melinda: *acélgolyók a cseppek.* = Kortárs, 1/17. p.
744. VARGA Melinda: *csak a fecskék.* = Helikon, február 10. 5. p.
745. VARGA Melinda: *A gondolat megfürdik a Trevi-kútban.* = Kortárs, 1/17–18. p.
746. VARGA Melinda: *madártávolat.* = Kortárs, 1/17. p.
747. VARGA Melinda: *megbolondultak a fák.* = Helikon, február 10. 5. p.
748. VARGA Melinda: *öregség.* = Kortárs, 1/17. p.
749. VARGA Melinda: *pasztellidők.* = Helikon, február 10. 5. p.
750. VARGA Melinda: *rozsdarét, nektárerdő.* = Helikon, február 10. 5. p.
751. VARGA Melinda: *tenger felett az ősz.* = Helikon, február 10. 5. p.
752. VÉGH Attila: *Menedék.* = Irodalmi Jelen, 1/43. p.
753. VÉGHELYI Balázs: *Eleven kísértetek.* = Agria, 2018. 4/171. p.
754. VÉGHELYI Balázs: *Munka-dal.* = Agria, 2018. 4/171. p.
755. VÉGHELYI Balázs: *Tíz év.* = Agria, 2018. 4/171. p.
756. VERMES Nikolett: *Gondolatok egy szatyor körül.* = Műhely, 1/40. p.
757. VERMES Nikolett: *A mások bibáztatása.* = Műhely, 1/40. p.
758. VERMESSER Levente: *Milonga.* = Helikon, február 25. 4. p.
759. VERMESSER Levente: *Sakkleckék.* = Helikon, február 25. 4. p.
760. VESZPRÉMI Szilveszter: *Felek.* = Tiszatáj, 2/9–10. p.
761. VESZPRÉMI Szilveszter: *Kátai utca.* = Tiszatáj, 2/10–11. p.
762. VESZPRÉMI Szilveszter: *Lakóváltás.* = Tiszatáj, 2/11. p.
763. VESZPRÉMI Szilveszter: *Zúgás.* = Tiszatáj, 2/10. p.
764. VILLÁNYI László: *Deret harangoznak.* = Magyar Napló, 1/34. p.
765. VILLÁNYI László: *A Gracchus fivérek.* = Élet és Irodalom, február 8. 17. p.
766. VILLÁNYI László: *Marsyas.* = Élet és Irodalom, február 8. 17. p.
767. VILLÁNYI László: *Milyen ajtó.* = Magyar Napló, 1/34. p.
768. VILLÁNYI László: *Számok.* = Élet és Irodalom, február 8. 17. p.
769. VILLÁNYI László: *Szerelmes levelek.* = Élet és Irodalom, február 8. 17. p.
770. VISKY András: *Háborús följegyzések Sárának.* = Vigilia, 1/33–34
771. VÖRÖS István: *Delbi óvárosában.* = Vigilia, 1/30–31. p.
772. VÖRÖS István: *Diákok a Buddha-szobor mellett.* = Vigilia, 1/31–32. p.
773. VÖRÖS István: *Az első szó jogán.* = Jelenkor, 2/189. p.
774. VÖRÖS István: *A gyűlölet születése.* = Jelenkor, 2/189–190. p.
775. VÖRÖS István: *Az isztambuli repülőtéren.* = Vigilia, 1/30. p.
776. VÖRÖS István: *Magánhős.* = Jelenkor, 2/191. p.
777. VÖRÖS István: *„A nincsen himnuszta”.* = Irodalmi Jelen, 1/28–29. p.
778. VÖRÖS István: *Szatjágraba.* = Vigilia, 1/32. p.
779. WEBER Luca Borbála: *Tirol.* = Hévíz, 1/45–46. p.
780. WIRTH Imre: *Anyai nagymama.* = Székelyföld, 2/54. p.
781. WIRTH Imre: *Azt hiszem.* = Székelyföld, 2/54–55. p.
782. WIRTH Imre: *A bocsánat farönk.* = Székelyföld, 2/55. p.
783. WIRTH Imre: *Ez a folytonos.* = Székelyföld, 2/57. p.
784. WIRTH Imre: *Kései tereptárgy.* = Székelyföld, 2/55–56. p.

785. WIRTH Imre: *Lerobanja a szél.* = Székelyföld, 2/56. p.
786. WIRTH Imre: *Mily magas a hajnali ég.* = Látó, 1/116. p.
787. WIRTH Imre: *Téridőben imbolygó.* = Székelyföld, 2/55. p.
788. WIRTH Imre: *Vízcsobogás.* = Székelyföld, 2/56–57. p.
789. ZELEI Miklós: *Majdebi éneke.* = Kortárs, 1/28. p.
790. ZSEBŐK Csaba: *Még maradnál itt alul.* = Palócföld, 2018. 3/13. p.
791. ZSEBŐK Csaba: *Ősnő.* = Palócföld, 2018. 3/14. p.
792. ZSEBŐK Csaba: *Perzselő-szem.* = Palócföld, 2018. 3/14. p.
793. ZSEBŐK Csaba: *Vénusz.* = Palócföld, 2018. 3/13. p.
794. ZSILLE Gábor: *Egy ostoba nagyotmondása.* = Irodalmi Jelen, 1/27–28. p.
811. BENEDEK Szabolcs: *A család szent.* = Hévíz, 1/37–42. p.
812. BENEDEK Szabolcs: *Most meg itt elvótársznak megint.* = Látó, 1/10–16. p.
813. BERTA Ádám: *Faragott madár.* = Hévíz, 2018. 4–5/340–344. p.
814. BERTA Ádám: *Pocské kiszolgálás.* = Hévíz, 1/26–32. p.
815. BODÓ Márta: *Februári lakodalom.* = Székelyföld, 1/54–57. p.
816. BODÓ Márta: *A legszebb hivatus.* = Irodalmi Jelen, 2/76–78. p.
817. BODÓ Márta: *Moldvai utazás.* = Székelyföld, 1/47–53. p.
818. BODÓ Márta: *Számkivetés.* = Helikon, február 10. 16–17. p.
819. BODOR Ádám: *Pitvarszk.* = Élet és Irodalom, január 18. 15–16. p.
820. BOGDÁN László: *Léda asszony kalapja.* = Látó, 1/17–21. p.
821. BOGDÁN László: *A vámpír.* Kelet-európai adalék Jorge Borges Az aljasság világtörténete című művéhez. = Irodalmi Jelen, 2/4–17. p.
822. BORCSA Imola: *Ami neked...* = Irodalmi Jelen, 2/64–66. p.
823. BORCSA Imola: *A lázadás.* = Székelyföld, 1/33–37. p.
824. BUJDOSÓ Alpár: *És szent emberek legyetek énelőttem...* = Magyar Műhely, 2018. 4/4–9. p.
825. BUNA Blanka Boróka: *Családfa.* = Székelyföld, 2/72–74. p.
826. CSABAI László: *Lángok.* = Kortárs, 2/29–33. p.
827. CSABAI László: *Vadak.* (burleszk). = Hévíz, 1/47–52. p.
828. CSUDAY Csaba: *Például Punta Cana...* = Új Forrás, 1/65–69. p.
829. CSUTAK Gabi: *Leia hercegnő bazajfelé száguld.* = Tiszatáj, 1/27–31. p.
830. [DARVASI László] Szív Ernő: *Főmü.* = Élet és Irodalom, január 18. 14. p.
831. [DARVASI László] Szív Ernő: *Játszótér reggel.* = Tiszatáj, 2/[120]. p.
832. [DARVAS Ferenc] Szív Ernő: *Novellám balála.* = Hévíz, 2018. 4–5/322–326. p.
833. [DARVASI László] Szív Ernő: *A regény és az ujjam.* = Tiszatáj, 1/[124]. p.
834. [DARVASI László] Szív Ernő: *Tanácsok kezdő tárcatíroknak.* = Élet és Irodalom, február 15. 14. p.
835. DÉNES Anita: *Hatodik érzék.* = Helikon, február 10. 12–13. p.
836. DOBAI Lili: *Kazettás.* = Műhely, 1/51–52. p.

Rövidpróza

795. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Vízválasztó.* = Palócföld, 2018. 2/5–6. p.
796. ÁDÁM Szilamér: *Finn erdő.* = Helikon, január 25. 11–12. p.
797. ÁKODY Zsuzsa: *A titok órája.* = Vár, 2018. 4/36–40. p.
798. BAKACSI Ernő: *Az anyós.* = Agria, 2018. 4/204–208. p.
799. BAKOS Gyöngyi: *Óceáni égbajlat.* = Hévíz, 2018. 4–5/375–378. p.
800. BÁLÁLAU Brigitta: *Narancssárga naplementék.* = Székelyföld, 2/75–77. p.
801. BALÁZS Attila: *Bartók az űrben (4132).* = Élet és Irodalom, január 25. 15. p.
802. BALÁZS K. Attila: *Csapda.* = Magyar Napló, 1/38–40. p.
803. BALLAI László: *Amnézia.* = Ezredvég, 1/4–8. p.
804. BÁNKI Éva: *Megérkezés Velencébe.* = Forrás, 1/8–12. p.
805. BARCSAI László: *Füsti Papó.* = Helikon, január 25. 10. p.
806. BARTAL Klári: *Sorsok a Duna mellett.* = Vár, 2018. 4/40–43. p.
807. BARTUSZ-DOBOSI László: *Sóbaj.* = Kortárs, 2/35–36. p.
808. BECK Tamás: *Kisvárosi macsó.* = Hévíz, 2018. 4–5/367–369. p.
809. BENE Zoltán: *Eltűnés.* = Lyukasóra, 1/36–37. p.
810. BENE Zoltán: *Szép Heléna balála.* = Vigilia, 1/44–51. p.

837. DOBAI Lili: *Lilikoí.* = Új Forrás, 1/70–74. p.
838. DÖME Barbara: *Ki nevet a végén.* = Palócföld, 2018.3/18–22. p.
839. EGRESSY Zoltán: *Nem mertem mondani.* = Mozgó Világ, 2/53–55. p.
840. FANCSALI Kinga: *Amit az ember gyerekkorában képes megúszni.* = Székelyföld, 2/66–68. p.
841. FARKAS Balázs: *Macskák és kutyák.* = Hévíz, 2018. 4–5/350–357. p.
842. FARKAS Csaba: *Három kísérő.* = Hamburgeresbódénál. A mustárszíni ház. Forgalmas nap. = Ezredvég, 1/23–25. p.
843. FEHÉR Imola: *Dialógusok. #légyfontosmagadnak. #eznemháromkivánság. #pasirendel. #aulait.* = Korunk, 1/75–77. p.
844. FLIEGAUF Bence: *Señor de la Goma.* = Hévíz, 2018. 4–5/389–404. p.
845. FORGÁCH András: *Az élet császára.* = Jelenkor, 2/147–161. p.
846. GÁBOR Andor: *Osztályharc az ötödik osztályban.* = Ezredvég, 1/123–127. p.
847. GÉCZI János: *Végül.* = Élet és Irodalom, február 15. 15. p.
848. GRECSÓ Krisztián: *Negyvennégyes.* = Élet és Irodalom, január 25. 16. p.
849. GRÓH Gáspár: *Álom, 1978. január.* = Magyar Napló, 1/25. p.
850. GYÁRFÁS Endre: *Gyári szarka voltam.* = Ezredvég, 1/34–36. p.
851. HAÁSZ János: *Legalább ma ne.* = Hévíz, 2018. 4–5/379–382. p.
852. HALÁSZ Rita: *Kánikula.* = Alföld, 1/21–25. p.
853. HANDI Péter: *A levegőember.* = Ezredvég, 1/10–16. p.
854. HARMATI Minka: *Ábitat.* = Műhely, 1/6. p.
855. HARTAY Csaba: *Repülő a börtönben.* = Élet és Irodalom, február 22. 15. p.
856. HEGEDŰS Imre János: *Pogány menyasszonyok.* = Székelyföld, 2/39–51. p.
857. HORVÁTH SZEKERES István: *Csend.* = Helikon, február 25. 10–11. p.
858. JÁMBORNÉ BALOGH Tünde: *Bálna télen.* = Kortárs, 2/5–9. p.
859. KALAPOS Éva Veronika: *Szabadság.* = Hévíz, 2018. 4–5/416–419. p.
860. KIRÁLY Farkas: *Ha lefogya a fény.* = Irodalmi Jelen, 1/60–66. p.
861. KISS Lajos István: *Két Móc.* = Vár, 2018. 4/45–46. p.
862. KISS László: *Vallomás.* = Hévíz, 2018. 4–5/370–371. p.
863. KISS Noémi: *A légikísérő.* = Élet és Irodalom, február 22. 16. p.
864. KONCZEK József: *A virágos ölü.* = Agria, 2018. 4/150–152. p.
865. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Omega 5.* = Új Forrás, 1/46–48. p.
866. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Pedagógia.* = Új Forrás, 1/49–50. p.
867. KOVÁCS Katalin: *A bobókirály.* = Műhely, 1/44. p.
868. KOVÁCS Katalin: *Látomás, éjfélutájban.* = Műhely, 1/44. p.
869. KOVÁCS Nikoletta: *Ady csókja.* = Látó, 1/76–78. p.
870. KÖLŰS Lajos: *Erdőzúgás.* = Palócföld, 2018. 2/9–10. p.
871. KÖLŰS Lajos: *Járjanak-e a folyók?* = Palócföld, 2018. 2/10–12. p.
872. KÖTTER Tamás: *Hosszú az út hazáig.* = Magyar Napló, 1/29–33. p.
873. KÖTTER Tamás: *Százas úr ha felül a lovára.* = Élet és Irodalom, február 1. 16. p.
874. KULCSÁR Kata: *A döntés.* = Műhely, 1/46–47. p.
875. LAKNER Judit: *Francia lecke.* = Mozgó Világ, 2/40–43. p.
876. LÁNG Zsolt: *He-be-he.* = Látó, 1/92–94. p.
877. LÁSZLÓ Zsolt: *Az erdei kisvasút.* = Vár, 2018. 4/32–33. p.
878. LAY Zsóka: *Őrülségem története.* = Székelyföld, 1/38–43. p.
879. LÉVAI Júlia Míra: *Elégítél.* = Élet és Irodalom, január 11. 16. p.
880. LOKODI Imre: *Halott embriók.* = Helikon, január 10. 15–16. p.
881. LUKÁTS János: *Vakarcs.* = Kortárs, 1/21–25. p.
882. LUKÁTS János: *Egy város néz le ránk...* = Agria, 2018.4/215–218. p.
883. MAGÉN István: *Somjai legyőzi a gravitációt.* = Ezredvég, 1/54–56. p.
884. MÁN-VÁRHEGYI Réka: *Szempontok és adalékok.* = Élet és Irodalom, február 22. 14. p.
885. MÁN-VÁRHEGYI Réka: *Vázlat valami másból.* = Élet és Irodalom, január 25. 14. p.
886. MÁRTON Evelin: *Uzun bava.* = Helikon, január 25. 8–9. p.
887. MARTON-ÁDY Edina: *Tömeg.* = Irodalmi Jelen, 1/34–36. p.
888. MÉHES Károly: *Vasárnap esti tűz.* = Élet és Irodalom, február 15. 15. p.
889. MÉNES Attila: *Harmsziddák.* = Hogyan készül a kenyér? Három unalmas férfi. Vauvau. Debrecenke. Kája. Sakkharmiszi. = Alföld, 2/20–23. p.

890. MOLNÁR Erzsébet: *Ananás*. = Élet és Irodalom, február 22. 10. p.
891. MOLNÁR Erzsébet: *Fűtőszál*. = Élet és Irodalom, január 25. 12. p.
892. MOLNÁR Erzsébet: *Kati meghal*. = Élet és Irodalom, február 8. 10. p.
893. MOLNÁR Erzsébet: *Vízkereszt*. = Élet és Irodalom, január 11. 2. p.
894. MURÁNYI Sándor Olivér: *A karizmatikus*. = Élet és Irodalom, január 4. 16. p.
895. NAGY Gabriella: *Ne félj*. = Hévíz, 1/15–21. p.
896. NEMES Anna: *Előled*. = Jelenkor, 2/176–179. p.
897. NÉMETH Ákos: *A vallomás*. = Élet és Irodalom, február 22. 16. p.
898. NÉMETH Gábor: *A véglegesítő*. = Élet és Irodalom, január 4. 14. p.
899. NÉMETH Gábor: *A véglegesítő – II*. = Élet és Irodalom, február 1. 14. p.
900. NOMÁD FÖLDI László: *A vízen járó*. = Élet és Irodalom, február 22. 16. p.
901. OROSZ István: *Végjáték*. = Hítel, 2/36–42. p.
902. PAPP András: *Ebéd a Zöld Vadászban*. = Élet és Irodalom, február 8. 15. p.
903. PATAK Márta: *Álomörző*. = Székelyföld, 1/21–24. p.
904. PATAK Márta: *Búzavirágsginű, lencsőke bang*. = Székelyföld, 1/24–27. p.
905. PÉTERFY Gergely: *Nyarak Olgával*. = Hévíz, 2018. 4–5/310–315. p.
906. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Az öreg*. = Ezredvég, 1/28–32. p.
907. PRUZSINSZKY Sándor: *Müller Gyula nagy naptára*. = Kortárs, 1/34–40. p.
908. PRUZSINSZKY Sándor: *Zseboroslán*. = Ezredvég, 1/48–52. p.
909. PUNGOR András: *Szilvákert*. = Élet és Irodalom, február 8. 16. p.
910. REISINGER Attila: *A legfényesebb csillag*. = Magyar Napló, 1/35–36. p.
911. SÁNTHA József: *Bobócok az ispotályban*. = Kalligram, 1/5–16. p.
912. SEBESTYÉN József: *A borbély*. = Ezredvég, 1/61. p.
913. SHREK Tímea: *Fapulya*. = Tiszatáj, 2/18–19. p.
914. SHREK Tímea: *Nagyapa mesél*. = Tiszatáj, 2/15–16. p.
915. SHREK Tímea: *Rózsák*. = Tiszatáj, 2/16–17. p.
916. SOMORJAI Réka: *Panamakötések közé*. = Hévíz, 2018. 4–5/383. p.
917. SPIRÓ György: *Haljajavaslat*. (szociotrimtális felmérés). = Élet és Irodalom, február 22. 15. p.
918. SZABÓ Hedda: *Édes*. = Székelyföld, 2/69–71. p.
919. SZAKÁCS Réka: *Eloise*. = Tiszatáj, 2/3–8. p.
920. SZANISZLÓ Judit: *En úgy szeretném mindhárom gyermekemet!* = Élet és Irodalom, január 4. 16. p.
921. SZÁNTÓ T. Gábor: *Éden*. = Élet és Irodalom, január 4. 15. p.
922. SZAPPANOS Gábor: *Az anyagszűrítő, avagy bűn és bűnhődés a mennyben*. = Kalligram, 1/49–53. p.
923. SZATHMÁRI István: *A feketerigó*. = Élet és Irodalom, február 8. 15. p.
924. SZÁZ Pál: *Nekroturizmus, avagyholt derzések nyomában*. = Helikon, február 25. 5–7. p.
925. SZÉCSI Noémi: *A Földikutya Éve*. (állatmese a Rohadt állatok ciklusból) My European Story. = Élet és Irodalom, február 1. 15. p.
926. SZÉKELYHIDI Zsolt: *A kékköküti csillag*. = Irodalmi Jelen, 2/21–29. p.
927. SZENNAY Ilona: *Mamamesék*. Kristálycsönd. Narancsvirág. A medvefű. Tulipántündér. Linnu, a vízi tündér. Az arany-szárnyú pillangó. A táltsos csikó. A majomkenyérfa. A manók titkos birodalma. Veronika álma. = Életünk, 2/46–60. p.
928. SZENTE Anita: *Nincsenek kezek és lábak, csak fejek*. = Irodalmi Jelen, 2/71–72. p.
929. SZIL Ágnes: *Fára arannyal*. = Élet és Irodalom, január 25. 15. p.
930. TALÁN Vanda Helga: *Hogy mit is jelentenek nekem?* = Székelyföld, 2/63–65. p.
931. TÉREY János: *Apám nyaral*. = Hévíz, 1/6–12. p.
932. TÓTH B. Judit: *Anyám körül a tenger*. = Élet és Irodalom, február 8. 16. p.
933. TÓTH B. Judit: *Eszter öröksége*. = Mozgó Világ, 2/44–52. p.
934. TÓTH Krisztina: *Tizenhét lakás*. = Mozgó Világ, 1/41–45. p.
935. TOTTH Benedek: *Joe Capgras kilenc élete*. = Hévíz, 2018. 4–5/420–422. p.
936. TUNYOGI László: *Szemét szemért*. = Hévíz, 2018. 4–5/360–364. p.
937. TURI Bertalan: *Keserű János*. = Ezredvég, 1/38–46. p.
938. TURI Tímea: *Mégis mire ment azzal a tulajdonjoggal?* = Élet és Irodalom, január 11. 14. p.
939. TURI Tímea: *Most akkor gazdagok voltunk, vagy szegények?* = Élet és Irodalom, február 8. 14. p.
940. VARGA Borbála: *A szem*. = Helikon, január 10. 11–13. p.

941. VÁRI Attila: *Boldog Berta*. = Élet és Irodalom, január 11. 15. p.
942. VÁRI Attila: *A boldogtalan strásd*. = Alföld, 1/7–21. p.
943. VÁRI Attila: *Prudencia nővér gyónása*. = Forrás, 2/32–40. p.
944. VASS Norbert: *Beagle boyok*. = Hévíz, 2018. 4–5/410–414. p.
945. VÉCSEI Rita Andrea: *Egy mosoly, egy kéz*. = Élet és Irodalom, január 11. 16. p.
946. VERES Tamás: *Az utcazenész*. = Ezredvég, 1/19–21. p.
947. VINCZE Ferenc: *Az utolsó történet*. = Kalligram, 1/57–61. p.
948. VOLONCS Attila: *Ne sírj többé*. = Székelyföld, 4/35–38. p.
949. VOLONCS Attila: *Röntgenfelvétél egy októberi éjről*. = Műhely, 1/48. p.
950. VOLONCS Attila: *Venusberg*. = Műhely, 1/49–50. p.
951. VONNÁK Diána: *Akvárium*. = Kalligram, 2/74–76. p.
952. WÄGNER Szilárd: *Vágyak tengere*. = Irodalmi Jelen, 2/52–58. p.
953. ZALÁN Tibor: *Cipő-mese*. = Székelyföld, 2/23–34. p.
954. ZALÁN Tibor: *Vérmese*. = Kortárs, 2/23–27. p.
955. ZENTAI László: *Az utolsó lélegeztetőgép*. = Agria, 2018. 4/210–213. p.
956. ZENTAI László: *Vallomások a tükörnek*. = Palócföld, 2018. 3/4–10. p.
957. ZOLTÁN Gábor: *Az első író*. = Jelenkor, 2/162–170. p.
965. HEGEDŰS Imre János: *Édentől Nyugatra*. = Helikon, január 25. 14–16. p.
966. KOMPOLTHY Zsigmond: *Pannon pestis*. [3. rész]. Öt. Hat. Hét. Nyolc. Kilenc. Tíz. = Kalligram, 2018. 12/40–58. p.
967. KOMPOLTHY Zsigmond: *Pannon pestis*. [4. rész]. Tizenegy. Tizenkettő. Tizenhárom. Tizennégy. Tizenöt. Tizenhat. Tizenhét. Tizennyolc. = Kalligram, 1/22–41. p.
968. KOMPOLTHY Zsigmond: *Pannon pestis*. [5. rész]. Tizenkilenc. Húsz. Huszonegy. Huszonkettő. Huszonhárom. Huszonnégy. Huszonöt. Huszonhat. Huszonhét. Huszonnyolc. Huszonkilenc. Harminc. Harmincegy. = Kalligram, 2/26–45. p.
969. KONDOR Vilmos: *Cukorborsó Rezsóné két-pengőse*. (Első rész). = Új Forrás, 1/81–103. p.
970. KONDOR Vilmos: *Cukorborsó Rezsóné két-pengőse*. (2. rész). = Új Forrás, 2/14–34. p.
971. MIKLYA Anna: *Görög szobrok*. [Regényrészlet – A tájfutó letérdel]. = Hévíz, 2018. 4–5/330–335. p.
972. PATAKI Előd: *Deus ex machina*. (részlet a Modern Feltámadás. Y-generáció című, készülő regényből). = Helikon, február 10. 13. p.
973. RAB Gusztáv: *Elveszett álláspontok*. Első rész. A szökevény (1950). = Vigilia, 2/122–126. p.
974. SZALAY Zoltán: *Faustus kisöccse*. [Regényrészlet]. = Kalligram, 1/43–46. p.
975. SZILASI László: *[Kései házasság]*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 1/8–16. p.
976. TAMÁS Dénes: *Az élő ház*. (A vég). [Regényrészlet]. = Alföld, 2/10–15. p.
977. ZIMONYI Zita: *99 férfi. Kanut *21**. [Regényrészlet]. = Irodalmi Jelen, 2/31–48. p.

Hosszúpróza

958. BÁN Zsófia: *Méreg*. részlet. „Ráborul a háttára, mint egy puha páncélzatra”. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 1/17–25. p.
959. BENE Zoltán: *Isten, itélet*. Részlet egy regényből, melyben Szórád Lőrinc Magyarországból Itáliába utazik. = Helikon, február 25. 8–9. p.
960. CSOMBOR Rita: *Vénia*. [Regényrészlet]. = Kalligram, 1/64–69. p.
961. EGRESSY Zoltán: *Hold on*. (részlet). = Új Forrás, 2/47–56. p.
962. HALÁSZ Rita: *Nincs tavasz*. (regényrészlet). = Jelenkor, 2/180–185. p.
963. HÁSZ Róbert: *Fabián Marcell és a táncoló balál*. = Forrás, 2/6–27
964. HEGEDŰS Imre János: *Édentől Nyugatra*. = Helikon, január 10. 5–7. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

978. DEZSŐ Anna: *Három egyfelvonásos*. Rossz álom. Sajtótájékoztató. A villamoson. = Ezredvég, 1/63–66. p.
979. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Krumplis gulyás*. Részlet a Feketémunkából. = Székelyföld, 2/5–10. p.
980. PÁSZTOR Bertalan: *Testvérbarokk*. Mátyás korában. = Vár, 2018. 4/85–116. p.

Kevert műfajok

981. PETŐCZ András: *A költő figyel.* 1–2. [Vizuális vers]. = Magyar Műhely, 2018. 4/14–15. p.
982. PETŐCZ András: *Tavasz van.* 1–2. [Vizuális vers]. = Magyar Műhely, 2018. 4/16–17. p.

Átmeneti műfajok

983. BÁLINT Tamás: *Szenyver.* Kiseposz-részlet. V. fejezet. = Helikon, január 25. 7. p.
984. PAPP Zoltán, P.: *Istenkereső.* (glossza-vers). = Ezredvég, 1/59. p.
985. ZALÁN Tibor: *Papírváros-szilánkok.* Részlet egy lassúdad regényből. = Jelenkor, 1/1–5. p.

Képregények

986. FRITZ Zoltán: *Ésaiás könyvének margójára.* = Szépirodalmi Figyelő, 1/78–85. p.
987. [RÓCZEI György]: *drága ügyvéd úr reggeliei.* = Magyar Műhely, 2018. 4/40–49. p.
988. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Fogadalmak.* = Helikon, január 10. 22. p.
989. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Kiadói értekezlet.* = Helikon, február 10. 22. p.
990. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Tördelői igények.* = Helikon, február 25. 22. p.
991. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *USNK.* = Helikon, január 25. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-DÍJ

A Szépirodalmi Figyelő szerkesztősége 2004-ben díjat alapított, melyet 2005-ben adott ki először.

A szerkesztőség 2019. március 25-én tizenegyedik alkalommal adta át a Szépirodalmi Figyelő-díjat, ezúttal két évfolyam (2017–2018) szemle, tanulmány/kritika és képregényrovata alapján. A Szépirodalmi Figyelő-díj történetében először és hagyományteremtő szándékkal a folyóiratnak készült tanulmányok és kritikák alapján egy, az értekező próza terén alkotó szerzőnk is elismerésben részesült.

Pető Hunor képzőművész bronzplakettjét ebben az évben Takács Zsuzsa (*Egy könyvtár felszámolása* című versét lásd Alföld 2016/12.; SziF 2017/1.), Csordás László (*A tér, ahol élünk* című kritikáját lásd SziF 2018/5.), valamint László Márk (*Punk* című képregényét lásd SziF 2017/4.) vehette át. A díjak átadására a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor.

A díjazottakról született laudációkat az alábbiakban olvashatják.

TAKÁCS ZSUZSA

A szöveg, az *egyes szöveg* kőként csobban bele a figyelem tavába... Egyszerre, hirtelen. Valahogyan mindenképp meglep. Mert ki tudja teljességgel, hogy pontosan ki hajította oda, honnan valójában és miért? Emellett, persze, reprezentálja még a textus: létrejöttének-megjelenésének időszakát, nem utolsósorban, mindenekelőtt pedig születésének „fészekalját”. Vagyis azt az íráscsoportot, versciklust, esetleg máris alakuló kötetegészt, a környékén kirajzolódni látszó pályaszakaszt vagy az egész életművet akár, amelynek sorában és keretei között megalkotódott. Ahová végső soron elhelyeződik. Ugyebár *irodalomtörténetileg*. Takács Zsuzsa *Egy könyvtár felszámolása* című verse, ha úgy tetszik, bizonyos szempontból szinguláris jelenség, egymagában vízbe csapódó kő: nyilvánvalóan mintegy véletlenszerűen is került a szemlélő, az irodalmi folyóirat-publikációkat pásztázó érdeklődés középpontjába 2017 legelején – képviselve a Szépirodalmi Figyelő éppen esedékes, eggyel megelőző feldolgozási periódusának, 2016 utolsó hónapjainak termését (az Alföld decemberi számából). Erőteljesen képviselve, talán megütő intenzitással.

A legelső, az indító benyomás mintha még nem is lírai munkáé lenne ezúttal; szinte prózaian szétterülő a nyitó sor, sormondat (legyen terjedelmünk, időnk belerévülni a még általánosságban hagyott „szörnyűségbe”?): *„Ki hitte volna, hogy ennyire véres munkát vállalt?”* Ám szótaglábat rögtön fegyelmezetten maga alá szedi a jambikus lüktetés, mindjárt a második mondatról pattogósan, majd áthajlásosan feszesítve rövidül meg az elbeszélő nyelvanyag soronkénti kiterjedése. S a felidézés egy büntény sejtelmének elővillantásával átmenetileg megtéveszt-megjleszt ugyan, de aztán a késleltetett információ megadásának megtörténtével lenyugtat, hogy a köznapi banalitás felvázolása révén mégis-tragédiát alkosson, az egzisztencialitás minden plasztikus-ságát mozgósítva. – *„Hogy zsákba fojtja, akiket szeretett. / Mintha élnének valóban, hogy ellenállnak! / Tíz körömmel kapaszkodnak a napvilágra / vissza a könyvek, akik fölött már eljárt az idő”*. Mármost bizvást gyanakodhatunk allegorikus áttűnésre: az előkerülő kötetek amúgy személyileg jelentik íróikat, amit, vagyis az alkotók idős életkorát, testi nehézségét, némiképp tehát óhatatlanul riasztó, visszataszító mivoltát a fizikai manifesztációjukban beállt romlás, szennyeződés, elhasználódás mintegy biológiailag, orvos-egészségügyileg hitelesít. Innen van,

hogy „*lapjaik kibulltak, szavaik kihaltak, por és hamu / marad utánuk az aggkor szégyen- és váladéknyoma / a tölgyfa polcokon*”; ezért lesz polcokról levett dolgokra vonatkozó, germanizmusgyanús „fektetésből” (szándékoltan!) kísérteties módon a holttestek kifektetésének allúziója; s ez alapján töri át egy furcsa metafora a dolgok és emberek világának határvonalát: „*vigyék / innen [őket] az öregek otthonába: a szelektív hulladék- / telepre*”. Szerzői ön-pozíciónál(ó)dást sejtve az egész versben, majd a zárlat is azt tűnik igazolni az értelmezőnek, hogy a szerepelte-tett főalak saját halálának s arra következő klasszicizálódásának egyelőre még nem bekövetkezett, de már nagyon is küszöbön álló bekövetkezésének a gondolatával játszik el. Mégpedig talán *pro* ÉS *kontra* egyúttal, az eldöntetlenség bizonytalansági tartományába húzódva. Amennyiben ugyanis látszik a visszapillantó tükörben, úgy még életben van a „kihalt szavú”, tehát halott szerzők világában. Ugyanakkor, e versuniverzum logikája szerint, kísértet szintén lehet, persze, gondoljunk csak a halottasházban a tükör letakarásának gesztusára... Most akkor melyik? És pontosan miért hangzik fel méltatlankodása? De biztos, hogy méltatlankodás?

Ezt kell gondolnunk – MINDEZT és még másokat, más különbözőeket is, igen –, mivel a vége felé (a szöveg vége felé!) gyanakodni kezdünk, olyan sok lesz ugyanis a kérdés, a „miért?”. A gondolatritmus tűzijátékával találkozunk, egyszersmind a retorika nagy változatos-ságával. „*Miért rezzen össze mégis, amikor megáll az autó / a ház előtt? Amikor becsönget a két tetovált alak, / és vállára dobja a zsákokat, miért sápad el?*” Nos, hogy miért? Pontosán nem tudható, az elbeszélés minden epikus szituáltsága ellenére is líraian pontatlan, szaggatott, szándékosan meglyuggatott, akartan kihagyásos. Feltétlenül bejátszik az idős, elhalt hozzátartozó, rokon vagy közeli barát háztartásának *felmondó* gesztusa – mint sejtelem, mint emlékkép, mint borzadásos elővételezés (?) –, amelynek „csak” részeleme a „könyvtár felszámolása”. Azonban a könyvek világa, az irodalmi hagyomány megszemélyesülése, a kötetek lapjairól, papírjából való *ki-személyesülése* annyira uralkodó itt, hogy a beszélői-olvasói érintettség sem helyeződhet teljesen kívül a műveltségi-poétikai aktivitás- és értelmezésterületen. Az emberi beleoldódás a szerzők személyével való közösségérzés állapotába juttatja a szerzőt, őt magát is feltétlenül szerzőileg. Ennek következtében olyan logika kezd érvényesülni, jut érvényre a befejezésben (csattanó-szerűen!), amely nem éppen köznapi, nem is éppen „reális”. Ezen a logikán belül nem „ellentmondás”, miszerint aztán mintha meggondolná

magát a szereplő, és mintegy vissza akarná vonni az elszállíttatást. Legfeljebb a rengeteg önmagára vonatkozó kérdés (mintha egyes szám harmadik személyben figyelné és reflektálná itt valaki egy figura viszonyulásait, cselekedeteit) kényszere utal arra: a köznapi vagy az éber, racionális gondolkodás mindezt részleteiben is, egészében is furcsának találja... Találná. Vagyis? – *Álomlogika*, ez a megfejtés mindarra, amit magunk előtt találunk ebben a versben. S itt kell segítségül hívnunk a szakirodalom egyik fontos, általános magyarázatot kínáló megállapítását: „Az álmok súlyosan beszédes világából, a psziché mélyrétegeiből hoz felszínre állandó jelleggel felkavaró, lírai üzeneteket [...] Ami- ben nem is az az igazán kegyetlen, amit feltár, hanem ahogyan ezt teszi.” (Keresztury Tibor köszöntötte így nemrég az egyik legutóbbi jubileumi születésnapján a költőnőt.) Amihez hozzátenném: Takács Zsuzsa drámai szituációkba, hangulatokba(n) *fürdeti be az Embert*, ám a remény felvillanó réseit is mindenkor határozottan nyitva hagyja számára egzisztenciális sötétkamráiból kifelé...

Az álmok logikája arra biztosan rámutat a maga képlékeny állagával, miszerint nincsen biztos tudás! Sem a poétikai értelmezésben, sem pedig a spirituális egzisztencialitásban. Annyi mindenesetre nyilvánvaló, hogy a tükörben visszaadódó arc, az emberi alak éppúgy a művek összességével, az életmű tradicionálisan könyvekben (de újabban digitálisan, az interneten is) megjelenő szövegeivel azonos emblematikusan, mint ahogyan a polietilénszakokba kerülő nyomdatermékek „lapjainak ropogása” is azért hallható a beszélő számára „elfojtott zokogásként”, mert emberi testek, testrészek, például „kezek tördelésének” képzete hívódik neki így elő...

Folytathatnám a részletekkel, de az Egész állomásai ötlenek fel bennem; egyes verseskönyveinek címei-világai, amelyek, úgy érzem, szállóigévé lettek az *értési szakma* képviselői között: *A búcsúzás részletei*; *Tükörfolyosó*; *Sötét és fény kora*; *A megtévesztő külsejű vendég...*; *Tiltott nyelv*. Takács Zsuzsa Pilinszky folytatójaként indult, de anyag- és életgazdagsága legalább olyan magasságba helyezi, mint eredeti mesterét.

Zsávolya Zoltán

CSORDÁS LÁSZLÓ

Valamikor 2011 nyárelőjén az akkori ÚjNautilus internetes portál szerkesztőivel és szerzőivel Kárpátaljára tartottunk egy konferenciára, melynek a Beregszász melletti Makkosjánosi Helikon Hotele adott otthont. A kárpátaljai szervezők közül alapvetően két névre emlékszem, az egyik Dupka György volt, a másik pedig Csordás László. A konferencia kifejezetten jól sikerült, több napot töltöttünk Jánosiban, Beregszászon, még Munkácsra is ellátogattunk. Ekkor találkoztam először Csordás Lászlóval, aki azon a konferencián a kárpátaljai magyar irodalom kellőképpen terhelt viszonyairól és műveiről tartott előadást. Nem feltétlenül az előadás tartalmára emlékszem, hanem arra, hogy előadásában olyan kérdéseket is feltett, melyekhez bátorság és kellő éleslátás volt szükséges. Azt gondolom, ez volt az a pillanat, mely megalapozta a későbbi együtt gondolkodásunkat vagy az időről időre megtörténő találkozásaink témáit.

Időközben Csordás Laci a debreceni egyetem irodalomtudományi doktori iskolájában folytatta tanulmányait, és disszertációs témája Szilágyi István prózája lett. Amellett, hogy jó választás és nem utolsósorban igazi kihívás Szilágyi munkássága doktori témaként, az is látszik, hogy Csordás Laci egyszerre lépett ki saját komfortzónájából témaválasztása kapcsán, és egyúttal benne is maradt, hiszen nyugodtan állíthatjuk, hogy a regionális irodalmak vizsgálata végigköveti eddig munkásságát. Ez a tudatosság, mely az előbb felvetett mindkét szempontban megnyilvánul, jellemzi mind az irodalomtörténeti, mind a kritikai munkáját, és mindkettőt kitartó precizitással, alapos elméleti felkészültséggel és sajátos – mondhatnám kárpátaljai – szempontból végez.

Milyen is ez a kárpátaljai látószög? Hogyan is látszik Eszeny, Beregszász, Ungvár, vagy éppen Jánosi felől a világ? Hogyan látszik onnan a magyar irodalom? Hát bizony onnan is látszik valahogyan, és természetesen másképp, mint például Budapestről, Debrecenből, Szabadkáról, Kolozsvárról, vagy éppen Pozsonyból. Másképp látszik, mutatja ezt Csordás Laci munkássága, melyből alapvetően a kettős figyelmét rendkívül fontos kiemelni. Ebben a kettős figyelmében körvonalazódik mindaz, ami igazán meghatározó irodalomtörténeti és kritikai perspektívájában. Kritikai munkájában éppúgy megtalálhatók kritikák és recenziók Spiró György, László Noémi,

Krusovszky Dénes, Ughy Szabina, Dragomán György vagy Jenei László alkotásairól, mint ahogyan sorolhatjuk Bakos Kiss Károly, Balla D. Károly, Nagy Zoltán Mihály, Lőrincz P. Gabriella vagy Vári Fábián László munkáit is, amelyekre szintén figyel Csordás Laci. Miért is fontos ez? Főként azért, mert ez utóbbiak munkássága nem feltétlenül és mindig éri el a magyarországi irodalomkritika ingerküszöbét, így Csordás Laci munkája kifejezetten értékes és megkerülhetetlen tevékenység.

Ahogyan azt is idesorolhatjuk, hogy irodalomtörténetési és kritikus írásai mellett Csordás jelentős irodalomszervezői tevékenységet is végez, a kárpátaljai Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnökeként állandó jelleggel szervez irodalmi rendezvényeket, műhelybeszélgetéseket és szimpóziumokat, melyek az aktuális irodalmi tendenciákra és jelenségekre fókuszálva vetnek fel témákat és kérdéseket.

Csordás László irodalomtörténész, kritikus és irodalomszervező, emellett oktató a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. De mindezek elsősorban jelzők, melyek alapján az őt nem ismerők el tudják helyezni egy bármikor irodalmi közegben. Mindezek csupán kategóriák. Ami ennél fontosabb véleményem szerint, hogy Csordás Laci irodalomértése integratív szemléletről árulkodik, mely azonos esztétikai mérce alapján méri az eléje kerülő szövegeket. Emellett, ahogyan eddigi tevékenysége is mutatja, integratív szemlélete nem csupán az irodalomkritikában, de szervezési tevékenységében is megmutatkozik, hiszen mindig kellő arányérzékkel szervez, jó szempontokat választva tud felépíteni egy-egy vezetett beszélgetést, vagy éppen műhelymunkát. Nem utolsósorban, kritikai érzéke és bátorsága ugyanolyan erős, mint annak idején, 2011-ben. Nemrég újraolvastam a Szépirodalmi Figyelőbe írt kritikáit, meglátásai, szakmailag megalapozott bírálatai hasonlóképp ülnek, mint annak idején Jánosiban az előadása. Nos, egy kritikustól az egyik legfontosabb elvárás, hogy tudjon mindig objektív, szakmai érveket felhozni bírálatának alátámasztásához, hogy ne feltétlenül romboljon, hanem építsen kritizálás közben, amennyiben megfontolják mondandóját.

Úgy vélem, érdemes odafigyelni Csordás Lászlóra, érdemes odafigyelni arra a munkára, amit végez, mind kritikusként, mind irodalomtörténészként, és természetesen irodalomszervezőként is, mert nem könnyű munka az övé. A Szépirodalmi Figyelő szerkesztősége idén osztja ki először úgy a több mint tíz éve létező SziF-díjat, hogy azt nem kizárólag szépirodalmi szerző kapja meg a legutóbbi díj óta egy képregényes mellett, így hát Csordás László az első, aki tanulmány/

kritika kategóriában átveheti a díjat. Olyan díjazott veszi így át, aki hozzánk írt kritikáival kiemelkedőt alkotott, továbbá szemléletének kérlelhetetlen szakmaiságával, széles perspektívájával mindenképpen arról tett tanúbizonyságot, ami a Szépirodalmi Figyelő kritikarovata számára is rendkívül fontos, sőt, elsődleges.

Vincze Ferenc

LÁSZLÓ MÁRK

Két évvel ezelőtt a Szépirodalmi Figyelő díjátadóján Vincze Ferenc, a folyóirat főszerkesztője rendhagyónak és egyben hagyományteremtőnek is nevezte azt a kezdeményezést, amit akkor először vezettek be a lap történetében, nevezetesen, hogy a szépírók mellett egy képregényalkotó is Szépirodalmi Figyelő-díjat kapjon. A hazai képregényes színtéren ez nagy előrelépést jelentett, ugyanis a képregényalkotók elismertetésekben mondhatni hiányt szenvednek. Az Alfabéta-díjon kívül, mely évente kerül átadásra a Budapesti Nemzetközi Képregényfesztiválon, a Szépirodalmi Figyelő (2015 óta jelentet meg képregényeket) a már említett 2017-es dátum óta vállalta azt a szerepet, hogy két évente átadja a Szépirodalmi Figyelő díját egy kiemelt alkotónak, mellyel célja a lap alkotóinak díjazása és elismertetése mellett a képregény mint médium népszerűsítése másfajta közegben.

A 2017–2018-as lapszámokban számos kiváló alkotás kapott helyet, mégis a szerkesztőség egybehangzóan László Márkot jelölte és választotta a díjra. Márk képregénye a 2017/4-es számban jelent meg *Punk* címmel, utalva ezzel a lapszám tematikájára is. Sokszor a tematikák megnehezítik a szerkesztő feladatát (de inkább a képregényalkotót), és nehéz kiválasztani a megfelelő alkotót az előre megtervezett témákhoz, de a punk esetében számomra nem volt kérdéses, hogy Márkot kérjem fel, aki remekül megtalálta azt a hangnemet és egyensúlyt, melytől a punk ábrázolása nem válik közhelyessé. Persze benne van a tarajos frizurák és a kopott farmerek elhasznált életérzése a koncertek és kannás borok között/mellett, de mégsem csak erről szól a *Punk*. Néhány interjúból és személyes ismeretségből kiderül(het), hogy Márk szereti a punkzenét, és részese is ennek a világnak, éppen ezért szeren-

csés, hogy elvállalta. Ez a kombináció azonban nem minden esetben nyerő egy alkotási folyamatban, de itt tökéletesen illeszkedett.

Mit is jelent 2017-ben a punk, mit is jelent 2017-ben punknak lenni, vagy ahogy az elbeszélő én felteszi a kérdést a képregényben: „vajon én választottam a punkot, vagy a punk választott engem?” Ezen kérdéskörök merülnek fel már a képregény első oldalain, és ezek mentén boncolgatja a témát az alkotó, személyes tapasztalatait, emlékeit is fellelevenítve. Ugyanakkor ez nemcsak egy nosztalgiatúra, hanem az elbeszélő én elmélkedése arról, hogyan is formálta át a punk a világát; az elmélkedések és definíciók mellett és helyett egy „személyes” vallomása. Márk képregénye a mondanivalón túl vizualitásában is reflektál az elbeszélő én önreflexivására, a befogadóhoz szól, magyaráz, mindezt különféle szituációkba ágyazva, melyek jellemezhetik a punk minden napokat. A sötét tónusos vonalvezetés illik ugyan a tematikához, de felfedezhető benne Márk saját stílusa is, melyre szintén jellemző ez a hangoltság.

Márk közösségi és alkotói oldalait nézegetve a munkái számomra a horror és a némafilm keverék világát tükrözik, a gyerekmesék rosszabb oldalával, pontosabban a gonoszabb szereplőkkel vegyítve. Munkáiban a befogadó egy sötét kis helyiségbe kerül, melyet Márk előszeretettel telepakol szörnyekkel (akár a punk is megtörheti a csendet), és a befogadó a szorongáson és félelmen túl talán teljesen elveszett, de a horrorfilmek hatásához igazodva iszonyatosan élvezi, és még többet akar. A magyar képregényes szcénában divatos magyar Alan Moore-t, Neil Gaimant vagy Tim Burtont kiáltani, László Márk esetében, azt hiszem, egyértelmű, hogy Mike Mignola neve elkerülhetetlen, de irodalmi színtérhez kapcsolva Poe vagy Mary Shelley horrorisztikus világával is rokonítható. Mindemellett a groteszk és a humor is részese ezeknek a (legjobb értelemben elfuserált) gyerekmeséknek, melyektől azért távol tartanám a gyerekeket. Ugyanakkor számomra a legmegnyerőbb a mindezekben fellelhető humor és talán abszurditás, mellyel egy lehetséges fegyvert ad a befogadó kezébe a szörnyek legyőzésére.

Egy laudáció keretein belül – ha röviden is, de – illene néhány szóban összegezнем Márk alkotói pályáját, mely ugyan korát tekintve még az elején jár, de érdemes továbbra is figyelemmel követni. Márk a Kézműipari Szakközépiskolában végzett képgrafika szakon, majd a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem animáció szakára járt. A képregénykészítés mellett illusztrál, és több hazai alkotóval dolgozott már együtt, többek között neki köszönhetjük a Nyugat+zombik álomjeleneteit is. Önálló

képregénye idén jelenik meg a Budapesti Nemzetközi Képregényfesztiválon, *A kisfiú és a szellembobóc* címmel. Alkotói oldalait figyelve látható, hogy hatalmas érdeklődés követi munkásságát, legyen az egy-egy karakterterv, vázlat, képregényoldal, színesben vagy éppen fekete-fehéren, de mindenképp nagy hatást kelt. A képregényes formanyelv mellett Márk tanulmányai miatt is érezhető némi animációs hatás, de ahogy egy interjúbán is hangsúlyozta, ő inkább a képregénynél marad: „Az állóképek sorozata – mint formanyelv – sokkal több lehetőséget hagy a képzeletnek meg az asszociatív gondolkodásnak.”

Márk stílusa, képi világa és formanyelve egységes és remekül kiegészíti egymást, rajzai már most megállnák helyüket a nemzetközi színtéren is, remélhetőleg a hazai közönség is élvezheti még a szörnykavalkádot. Örülök, hogy a Szépirodalmi Figyelő díját már nem rendhagyó módon, de egy rendhagyó alkotónak, László Márknak adhatjuk át.

Demus Zsófia

SZÁMUNK SZERZŐI

BIRÓ ANNAMÁRIA (1980) irodalomtörténész, Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

BUDA ATTILA (1953) irodalomtörténész, az Irodalomtörténet szerkesztője

BÉKEFI ÁKOS (1981) grafikus

DEMUS ZSÓFIA (1989) kritikus, a Pécsi Tudományegyetem doktorandája, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

FARKAS CHARLOTTE (1979) magyar–hittan szakos gimnáziumi tanár, szerkesztő

FERENCZ-FEHÉR DOROTTYA (1990) szerkesztő, újságíró

GODA REGINA (1994) az ELTE hallgatója

HANZELIK GÁBOR (1988) irodalmár, műfordító

MISKOLCZY AMBRUS (1947) történész, irodalomtörténész, az ELTE oktatója

NAGY CSILLA (1981) irodalomtörténész, szerkesztő

NAGY LEVENTE (1967) irodalomtörténész, az ELTE oktatója

NAGY MARIETTA (1973) műfordító, turkológus

TELLER KATALIN (1973) az ELTE oktatója

TINKÓ MÁTÉ (1988) költő, kritikus

VINCZE FERENC (1979) író, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője

VERONIKA ZWING (1986) a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója

ZSÁVOLYA ZOLTÁN (1968) költő, irodalomtörténész, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

2019
40 oldal
1800 Ft

László Márk első képregénye a cirkusz világába kalauzolja az olvasókat. Az erős emberen és a tűznyelőn túl a kislány számára a bohócok voltak a legérdekesebbek, és közülük is Happy, a szomorú bohóc. A kislány és a bohóc különleges története bontakozik ki egy szomorú dallal kísért történetben, mely az abszurd, a groteszk, a mese és a horror világával rokonítható. Ez a stílus nem áll messze László Márk alkotásaitól, aki korábban kísérletezett illusztrációkkal, karaktervázlatokkal, rövidebb képregényekkel is.

A Szépirodalmi Figyelő új képregénysorozata, a *Panelháló* elsősorban olyan művek megjelentetését tűzte célul, melyek egyetlen történetet mutatnak be negyven-ötven oldal terjedelemben. László Márk diplomamunkája, melyet a MOME-n védett *A kislány és a szellembóhóc* tökéletesen illik ebbe a sorba, mely talán nem a gyerekeknek szól, mégis a mese és a horror világának elegyítésével a gyermeki fantáziát is megmozgatja.

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

rozé cuvée

zöld veltelini

vörös cuvée

rajnai rizling-
chardonnay

cserszegi
fűszeres

Nyár a Kastélyban

A kápolnásnyéki Halász-kastély programjai

2019. JÚNIUS 5. – 18.00

A hetedik te magad légy!

Molnár Andrea tréner rendhagyó utazásra hívja hallgatóságát „a művészet lelke, a lélek művészete” gondolat köré font előadássorozata keretében.

2019. JÚNIUS 8. – 11.00

Levendula-nap

Családi virágnap a nyíló levendula jegyében a kastélyparkban a Levendula Játsszóházzal. Lehet alkotni levendulából (illatpárna, illatszák, virágkötészet), lehet levendulát inni (levendula-szörp), levendulát enni (levendulás keksz), és szinte bármi megtörténhet levendulával és levendulából ezen a szép, levendulás napon...

2019. JÚNIUS 19. – 18.00

A hetedik te magad légy!

Molnár Andrea tréner rendhagyó utazásra hívja hallgatóságát „a művészet lelke, a lélek művészete” gondolat köré font előadássorozata keretében.

2019. JÚNIUS 22. – 20.00

KastélyKoncert és Rendhagyó

Tárlatvezetés a Múzeumok Éjszakáján

Kis Esti Zene a Savaria Barokk Zenekarral

Vivaldi, Händel, Purcell és Mozart művei csendülnek fel. Közreműködik:

Jónás Krisztina – szoprán, **Kállay Katalin** – furulya

Győri István – lant, Művészeti vezető: **Németh Pál**

A koncertet követően rendhagyó tárlatvezetés

Marosvölgyi Gábor művészettörténésszel

a Kép-történetek című kiállításunkban.

2019. JÚLIUS 5. – 20.00

KÉPMÁS-EST a Halász-kastélyban

Zenegyerek

Az est vendége **Miklósa Erika** operaénekesnő, aki fiatal tehetségekkel zenél ezen az estén.

A beszélgetést **Szám Kati**, a Képmás főszerkesztője vezeti. Hogyan szeretetessük meg gyerekeinkkel a zenét, hogy az erőforrássá válhasson az életükben?

Mit tegyünk, hogy a zenélés öröm maradjon, és hogyan egyengessük útjukat, ha átlagon fölüli tehetséget kaptak? Hogy látja mindezt

Miklósa Erika – az előadóművész, a tehetségkutató zsűritagja és az anyja?

2019. JÚLIUS 6. – 20.00

KastélyKoncert

A virágnak megtiltani nem lehet...

Sebestyén Márta és **Andrejszki Judit** népzenei és régizenei koncertje.

2019. JÚLIUS 13. – 17.00

Kiállításmegnyitó

A 19. század magyar festészete a **Kovács Gábor** gyűjteményben.

2019. JÚLIUS 20. – 20.00

KastélyKoncert

Sárik Péter Trió – BARTÓK

„Talán egyik zeneszerző sem volt akkora hatással a mai jazzre, mint Bartók. Azzal a céllal készítettük ezt az anyagot, hogy feldolgozásaink által azokkal is megszeretessük Bartók zenéjét, akik eddig idegenkedtek tőle.”

Sárik Péter

BUDAPESTI
OPÉRETT
SZÍNHÁZ

RODGERS & HAMMERSTEIN'S
CAROUSEL
LILIAM című színműve alapján

MOLNÁR FERENC

Zene:

RICHARD RODGERS

Szövegkönyv és dalszövegek:
OSCAR HAMMERSTEIN II

Színpadra alkalmazta: Benjamin F. Glazer
Eredeti tánc koreográfia: Agnes de Mille

Dolhai Attila, Vágó Zsuzsi

Peller Anna, Bálint Ádám, Nagy-Kálózy Eszter, Nádasi Veronika,
Jordán Tamás, Szabó P. Szilveszter, Dézsy Szabó Gábor

Fordította: **Lőrinczy Attila** · A dalszövegeket fordította: **Závada Péter** · Karmester: **Maklár László**

Díszlettervező: **Cziegler Balázs** · Jelmeztervező: **Velich Rita** · Koreográfus: **Duda Éva**

Rendező: **Béres Attila**

A mű az R&H Theatricals Europe GmbH-val kötött megállapodás alapján kerül bemutatásra.
A Carousel - Lilium című zenés darabot Magyarországon a Pentaton Koncert- és Művészetiügynökség képviseli.

WWW.OPERETT.HU

  OPERETTSZINHÁZ

**Magyar
Szín
ház**

2	0	1	9	-
2	0	2	0	
É	V	A	D	

**Gyerek-, ifjúsági és családi előadások
minden mennyiségben!**

A színház itt kezdődik...

nka
Nemzeti Kulturális Alap

magyarszinhaz.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

Ára: 600 Ft

25nka
Nemzeti Kulturális Alap